

Іеронимъ Анонимъ.

ПОВѢСТИ и РАЗСКАЗЫ.

Томъ II.

Лъвъ.

Издание „Академического Кружка.“

1882.

Бібліотека Лемківської Клясики 3

и 78/9 /2
06

ЮВИЛЕЙНОЕ ИЗДАНИЕ ОБЩ. „АКАДЕМИЧЕСКИЙ КРУЖОКЪ“.

Геронимъ Анонимъ.

Геронимъ

ПОВѢСТИ И РАЗСКАЗЫ.

Томъ II.

ЛЬВОВЪ.

Изъ типографіи Ставропигійского Института,
подъ управлениемъ Степана Гучковскаго.

1882.

Бібліотека Лемківської Клясики 3

Владимір Хыляк

ПОВІСТИ І ОПОВІДАНЯ

Том II

Стоваришины „Руска Бурса»

в Горлицях

Горлиці–Краків

2014

Многолѣтнимъ Юбилеемъ
Събъ
жертвуетъ.

ВЪ ПАМЯТЬ

десятымъ годовщины основания

общества русскихъ студентовъ

„Академіческій Кружокъ

ВЪ ЛЬВОВѢ.

(1871—1881).

Зреалізувано завдяки дотації
Міністра Адміністрації і Цифризації
Zrealizowano dzięki dotacji
Ministra Administracji i Cyfryzacji

Вступ і редакция:
Олена Дуць-Файфер

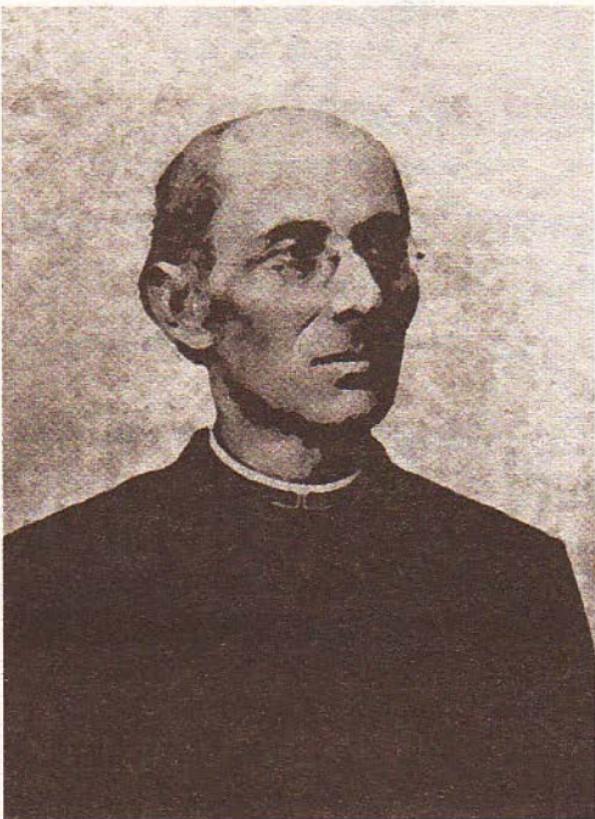
До сучасного стандарту
лемківського языка адаптували:
Петро Мурянка
Анна Масляна
Олена Дуць
Олена Дуць-Файфер

Коректа:
Анна Масляна, Марта Ватраль

© Copyright by Стоваришыня „Руска Бурса» в Горлицях, 2014
© Copyright by Stowarzyszenie „Ruska Bursa»
w Gorlicach, 2014

ISBN 978-83-63568-14-6

Склад/Łamanie:
Tomasz Zacharski
Печатаня і оправа/Druk i oprawa:
Drukarnia Tercja

Владимір Хыляк (1843–1893)

Медже парадигмом а сатиром — морально-естетична якість Хыляковых творів

Згідно з обітницьом і видавничим пляном передаєме до читательських рук і на полички бібліотек третій том серії «Бібліотека Лемківской Клясикы». Є то ефект послідовні продолжаної ідеїального видання штырьотомової едиції творів найзнаменитшого лемківського клясика, Владимира Хыляка.

II том *Пов'єсти и разсказів* Іеронима Анонима, так як I і III, був виданий во Львові в 1882 р. в рамках Ювілейного Іздания Общества «Академической Кружокъ». Мал сполняти тоти самы цілі, которы выдавця окрислил во вступі до цілої едиції, заміщенным в I томі: «шыріня рідной белетристыкъ», в котрій «думки, почутя, ідеалы» не були бы чужы. Ціла творчіт Хыляка соверенні тоту ціль выполнят,proto і в змісті II тому, то єст в штырьох творах в ним заміщенных, вказаны остали тыпы русских геройів з іх уявными приметами і ситуациі, в яких вели свої діянія, піднимали рішыня, проявляли поставы, творили взірці. Будучы моделью або оддзеркаліньом «руского человека» могут презентувати ци то узагальнений (праболічний) його тип, ци даякій специфічний характер, все єднак з кус моралізуючом тенденцийом, котра містит ся медже полюсами пафосу і гумору.

Серед штырьох повісти і оповідань, котры перавыдаєме в сесій сучасній едycії II тому творів Іеронима Анонима, находиме ріжны естстычны моделі і ріжны тыпы героів, котры, хоць можут здавати ся здеактуалізуваным, фурт діют на чытательску уяву специфіком передставленага світа. Світа, якого реальні уж не ёсць, але він сохранил ся так в самым фікцийным літературным просторі, як і в культуроўским ядрі, рішающим про тырваня спільнотовых вартости, уявлінь, символів, вражливості — як континуум достоменности наступуючых по собі поколінь Русинів-Лемків. Стріча літературного засобу з культуроўским ментальным простором, котрий до днес вызначае суть лемківскості, є найбарже синергійным механізмом жывога ядра культуры, котре дозваляе в динамічным, зміняющим ся світі оставати собом. Етос тырваня фурт є парадигмой літературных діянь лемківских творців, а джерело його глубоко сігат в початкы достоменного самовыражання. Владімір Хыляк (Іеронимъ Анонимъ) стоял при основах того механізму і коли днес актуалізуєме представлений світ його творів, то знаме, же не входиме в чужий, лем в свій простір і безблудні ідентыфікуєме його элементы, а рівночасно ідентыфікуєме ся з нима.

Руска доля то повіст-параболя. По Хыляковому вкорінена в соспільну парадигму русинства і в релігійно-моральную выкладню упослідженай позиціі Русинів. Моралітетова формула не выключыла тыповой для Хыляка лемківской конкретизациі героів, простору, подій. Прото, хоць село Лісне то узагальніня (гірко-іронічне) більшости сел «нужденной Лем-

ковщини», хоц Іван Солодканич — то парадигма Русина/Лемка, а його доля, то загальна «руска доля», читатель од початку вандрує з геройом по реальні уявній географічній обшири в конкретним історичним часі, заєдно ідентифікуючи знаны собі факты. В тым бо великт Хыляка, же годен был спараболізувати лемківські реалиї і запечатати в тій параболі розумліня сути тяжкого, але честного, достойного істнування.

В дальших оповіданях II тому автор веде з читателем гру, хоснуючи пафос і іронію, медже котрима границя фурт єст перекрачана, што стремит тут перениканю ся тых обох реторично-естетичних категорий, дестабілізації узnanых норм і вивертаню наруби усталеных громадських схем і ерапхій.

Остатнi з роду то позірнi оснuvana на повазi i пафосi істория з жытia єдного галицко-руського села, полна єднак абсурдных ситуаций, а через тото змiнююча высоке в низке, мудре в глупе, вознесене в смiшне, трагiчне в комiчне. Своєрiдна пародия автономiї, коли хоснувана єст она през глупоту i гордливiст, прикрашена фасцинуючом любовном iнтrigom i трагiчными сюжетами, має моралiзуюче завершыня. Позірнi трагiчний фiнал в кiнцiовym ефектi приносит добры змiны.

Жажда сердец — кус езотеричний, кус комiчний романc, з вельома перипетиями i щестливым кiнцом. Хылак дарує собi гев моралiзаторство i творит легку, кус лем прикрашенну жытiвом мудрiстю оповiст, котра грат неопридiлеными реляциями медже логiком i розсудком а перечутьом i емоциями.

Лихо на світі — заміщена як остатня в II томі, весела гумореска, котра зас на основі любовного сюжету вказує дурноту декотрих впертих і нерушимых становиск вітців в онесіню до долі іх діти. Іде ту про любов молодых і глупоту старих. Помічниками в тій цілій «калабані» сут од початку матери хлопця і дівчате а, коли і они не радят сой з впертима мужами, справа находит ся в руках священника. Він обом няням, з которых кождий мал ся за ліпшого од другого, вказує іх рівніт в дурноті, што усуват основну перешкоду гу вінчаню.

Мал адже чытатель в часах Хыляка в творах того знаменитого белетристы так розвеселіня, як і повчыня, а вшытко проведене в рідным культуро-вым просторі і близких ідентыфікацыйных реалиях. Має тово само і днешній лемківскій/русињскій чытатель. Найде гев тіж вартіст свого літературного языка — при днешній його планній кондиціі — порівнат книжний язык нашой інтелігенціі з XIX століття (не аж так нам далекій) і теперішню стандартову його форму. Взріт труд не то перекладу, лем языковой адаптациі. Буде мал можніст рефлексіі над напрямом языковых змін — головні полонізацийных. Але, предо вшытким, што єст єдном з основных ціли «Бібліотекы лемківской клясики», усвідомит собі богацтво культурового дідицтва, яке лишили нашы предки і потребу його познаваня і розвиваня.

Олена Дуць-Файфер

РУССКАЯ ДОЛЯ.

Повесть.

РУСКА ДОЛЯ

*„Равви, кто согрѣши, сей или родителя его?“
(Іоан. гл. 3, 22.)*

I.

Вопроси, пчт. читатель, нашего Лемка о дорогу въ село Лѣсне, а онъ отвѣтить тебѣ на тое дивною якою-то улыбкою. Что за причина тому?..

— О! паноньку, до Лѣсного каждый трафитъ, кто лемъ здоровыи очи ма' — извиняется Лемко. — Якъ лемъ перейдете тотъ горбокъ (хорошій мнѣ горбокъ, то настоящая гора!), то на граничномъ копцѣ подыблете столпъ, а на томъ столпѣ привязанный кусень сыра!..

— Сыра?.. зачѣмъ же то? — спросишь удивленный!

— Та сыра, паноньку,.. бо въ Лѣсномъ уже така установа. Въ каждый скоромный день завѣшаешь войтъ при дорогахъ на столпѣ, или на деревѣ — якъ попало — кусникъ сыра, а люди, »кой« идутъ на работу въ поле, отираютъ свою овсянную адзимку*) о тотъ сырь, чтобы ее обмастити, инакше они бы и на Великденъ постили.

Тую насмѣшку о своихъ сусѣдахъ, разскажетъ тебѣ Лемко съ врожденою ему флегмою, и съ до-

“) Сухарь изъ неквашеного тѣста = “azymos,

Учытelow, хто згіршыл: він, ци вітцьове його?
Іоан, 9 гл. 2 ст.

I

Звідай, шановний чытателю, нашого Лемка о дорогу до села Лісне, а він ся на тото лем чудні підсміхнє. Што за причына тому?

— О, паночку, до Лісного кождый трафит, хто лем здоровы очы ма — оправдує ся Лемко. — Як лем перейдете тот горбок (добрий мі горбок, то правдива гора!), то на граничным кінци подыблете столп, а на тым столпі привязаний кавальчык сыра...

— Сыра?... Чом же то? — звідаш зачудуваний.

— Та сыра, паночку, бо в Лісным уж така установа. В кождий скоромний ден завішат війт при дорогах на столпі, ци на дереві — як ся трафит — кавальчык сыра, а люде, кой ідут до поля, отерают свою вівсяну адзимку о тот сыр, жебы ю омастили, інакше они бы і на Великден поститли.

Тот жарт о своіх сусідах оповіст ти Лемко з врдженом йому флегмом, добродушні ся підсміхуючы,

гейбы розповідал о дачым обычним, о чым вшытки знают, не маючи one за образ нужды, ци радше — карикатуру нужды.

Село Лісне лежит на самій граници Угор, на галицкым склоні Бескідів.

Вступиш там, а переконаш ся, же Лемко мал правду, не вельо перебільшил. На кождым кроку зайдеш ся зо свідоцтвом засідженой нужды. Выхыташ ю з высхненых лиц селян, зо запавших ся глубоко очи селянок, з выслуженой чугы мужчин, зо зношеного оплічате жен, з босых ніг хлопців, з розпелехаченых голов дівчат, аж і з вылізеної шабасової запаски Жыда — шынкаря. Нужда вызврит гу тобі з каждого — в половині шыбами, а в половині дощечками — залатаного вікна, заколыше ся на кычках марні пошытой стріхы, заскрипит в розваленій брамі, вышкырит ся ребрами худых кіз і коров, заплаче хрипливым голосом голодной дітины ци поразит тя сковынчаньом ненакормленого пса.

Такій образ представляло тото село товды, коли то безгрішном догмом ляцкой віры было пре-конаня, же Бог сотворил душу хама для пана, а скору його для корбача економа. Ци поліпшала ся доля тамтышніх жытелей днес? Не знам. Не был єм в Лісным од 1839 рока, а товды зачынат ся наша розповід.

Од похиленої церковці, що ріжнила ся од сельських хыж іщи меншим розміром, та зато великом старістю, подал ся барз скромний похоронний похід, обвіщений православним християнам голосом розбитого церковного дзвона. Поперед ішол хлопець з деревяним чорним крестом, а за ним жак, виспівуючий смутне *Святий Боже*, котре підтігал тремтливим голосом ідучий за ним священник, одігтий до простого дрелихового фелона. Кольор того фелона переходил видно ріжни метаморфози. Початком был він жолтий, пак намочили го в фернамбуку, а кінцем виварили в бразилії, наступством чого стал ся він брудно-фіялковым. Заміст посрібрюваных гальонів, обшитий він был басамунком з простого білого полотна. Дораз за священником крачало штырьох селян, що несли на раменах труну, збиту з негоблюваных дошок. За труном ішла жена, ведучы за руку хлопця, якій мал да-с девят, десят років. Свіже, чисте одіння жени ражучо одріжняло ю од неопраных селянок, а ей обутя з жолтого сафіяну яскраво одбивало од інчих, гейбы обутых, та лишаючых за собом босы сліды. По зайденых слезами очах жени і ей сына, по іх змученых лицах здогадуєме ся, що так обычна смерт высмотрила сой на тот раз акуратні іх, жебы причинити ім пекучого болю.

Закля похід дішол на цмынтир, побільшал ся дакус. Єдна, друга жена, занята роботом в полі лишила свій загін, овинула ся напрудко до діравой

вереты і прилучыла ся до процесії. А і дітвора, з оным обоятным зацікавліњом, што не ма іщи ясного выображення о смерти і ёй наслідках для жыючых, гульнула за труном.

Перед «зінувшом земльом, готовом приняти тлінне тіло яко своє», обернул ся гу людям священник з проповідю. За основу до науки выбрал він стих з євангеліі святого Іоана, приведений нами при на головку той розповіди.

— Сут люде, котры в нерозумі своім посуджают ближнього свого о такы-сякы непрощены гріхы — зачал достойний старец свою проповід, — кед видят, же Бог посылат на них тяжкы своі допусты. Они боят ся Бога як строгого судії, котрий не пропушкат ниякого гріха, а забывают, што Бог як добрий отец наказує і дітину, котру любит. Засліплены! Хтіли бы своім розумом міряти стежкы провидіня Божого!... I не споминал бы-м о тым, кед бы-м не знал, же спосеред вас неєден звідат днес за Христовыми учениками: «Учытелю, хто згрішыл: він, ци вітцьове його?...» Так і одповідам словами Спасителя: «Ни він не згрішыл, ни вітцьове його, лем мусіли яви-ти ся на ним Божы діла». Крестил ём покійного, вчыл ём го основ святой віры, слідил ём вітцівским оком його дальшы крокы, я го вінчал, я потішал го в недузі і приспособил на дорогу до вічности. Товды і никто понад мене не годен дати вірнійшого свідоцтва, же душа, котра вміщала ся в тым мертвым тілі, была благочестива, заправды христи-янська душа. Кед Бог не щадил своіх допустів

в його жытю — то ачий лем зато, жебы дати му в терпіньях спосібніст заслужыти сой на вічну нагороду, як нас Спаситель преконус: «Хто претерпит до кінця, спасений буде». Тіж зато, жебы явило ся на ним діло Боже найвеличественніше, яким є спасеніє чловечої душы.

Пак з дрібницями розповіл він о жытю покійного, понеже знал оне жыття напамят, од народжыня аж до смерти.

— Його терпіня скінчыли ся днес — завершал священник. — На ним явила ся уж Божа миліст, він приняв днес нагороду од свого Отця. Кед ты, вдово, была ёс му вірном женом, товды потішыши ся в жалю тым, што твій премилений розкошує ся днес радістю, якой му не лем земля дати, але якой ани чловечий розум поняти не годен. Правда, же твої терпіня велики, розлука з мужом то тяжкій крест для тебе, бідна вдово. Спомин о ним і тута за ним буде ти о кождій хвили здувала яснину з лиця, та памятай, же маш сына! Бог дал, же з лиця сын подібний є до няня, а твоім стараньем най буде, жебы він был подібний до него душом і серцем, богообійністю і милістю, а товды будеш мала з него потіху і поміч на стары рокы, одродиш ся во своім сыні.

А ты, сирото, може днес не розумієш іщи кого ёс втратил... Тото спохватиш долерва товды, кед будеш мусіл бороти ся з противностями того світа. Товды стямиш, же втратил ёс чутливе серце, до-

свідчений розум, примір одданої робітности, незахвіянай віри і милого Богу розсудку. Кед прагнеш вшанувати памят вітця, крачай його слідами. Може даст Бог, же твоя доля буде солодша і тым паче станеш ся потіхом для своєї матери... О, кебы ты, хлопчино, знал, як тяжко приходило ся му розлучати з твоюм матірю, ты бы адде при його мертвині обіцял, же не даш ю на поневірку, а своєом пошаном заполниш оне місце по любови, втрату котрой она днес гірко оплакує.

Сирота взял сой ачий до серця тоты слова, він занюс ся проятым спазмом, шмарил ся на труну, притулил своі уста до німого дровна і, міцно похлипуючы, выгварил рваны слова:

— Буду!... Няню, чуєте?... Буду маму любил і шанувал!

Тота несподівана сцена порушыла вшытких до слез. Священник не годен был завершыти свою науку обычным чыном і лем поспішаючы докінчыл чын похорону.

Люде розышли ся, пошептуючы молитвы за покійним. Лем вдова зо сынам остали ішы, призераючы ся в німій болести, як гробар спыхат гырчы глины на труну, аж яма не выполнила ся і не вкрыла вшытко, што было для них найдорожшим на тым світі.

Кым был покійник?

Звал ся Панько Солодканич. Назвиско тово было чистом іронійом, бо Панькова доля солодком нияк

не була. Уж в дітинстві остал без родичів. Грунт і хижу присіл з волі дідича бездушний опікун, а він, сирота, жыл вдякы милосердю добрих люді. Коли му пришло на семий рік, взял го священник до гуси. З роками авансувал поступенно на пастуха ягнят, овець, коров, а на двадцетим році дослужил ся найвижшої ранги — остал фурманом на попівстві.

Під опіком благочестивого священника виріс він гардий тілом, добрий душом. Товды тіж пробудило ся серце честного шугая до Катрены, сироты так як він, робітного і честного дівчате. Близкы собі серця скоро зрозуміли ся взаємні і жили з добром надійом на будуче. Та одвічна пісня, же надія зрадлива, і ту не виявила ся інчом. Панька покликали до войска, а радше непреєднана воля домінії, видяча в ним індивідуум без маєтку і даху над головом, выпхала го там. Дванадцет років двигал він тяжкій гвер, але не падал духом, — дванадцет років ждала терпеливі вірна Катрена і не знеохотила ся. Кед минул ся тот час, они побрали ся, хоц старши роками, але серцем молоды як діти. Не мали ніякого маєтку, але мали здоровы руки і надію в Бозі. Вытуженым трудом за три роки зашпарували сой на тілко, же купили туньо помірок в Лісным, кавальчык пусткы, по котрій — як земля земльом — ніякій плуг не перешол і там поставили сой хижку, правда же тісну, але свою власну.

Виділи люде Панька, як він за дня рубал сяги

в лісах, жебы заробити грош, а при світлі місяця очищал од корчів і каміння свою пустку, жебы мал свій хліб і наслідство для сына, Ванця, котрим го Бог потішыл. Дальше — чули люде, як він, хоц трудом орошене було його чело, заєдно сой підспівувал, як розводил сой нужду сміховинками, коли інчы запивали ю палюнком.

І зачали люде завидувати Панькови, та завист іх недолго тырвала.

Єдного горячого дня небо затягло ся чорnyma хмарами. Катрена понагляла ся, жебы окопати пред дощом загін комperi і вищілувати як найскорше свого Ванця, котрого лишила в хыжи спячым. Уж близька ся по скінченій роботі гу хыжи, коли нараз згырміло і блиснуло пред ей очами. Катрена аж присіла зо страху. Коли отворила очи... Боже мій! Ци то можливе што ся стало?! Хыжу іх перун запалил! Сама не знала пак розповісти як долетіла до горючої стріхи, як впала серед поломіння до середини і вyrвала з колыски дітину. Люде, што ся злетіли, нашли ю пред дверми без памяті, окопчену дымом, осмалену поломіньом. Лем дітина кричала в ей обятях, видно од болю — материнськи руки пригорнули ю за міцно до своїх груди.

Сплакал бідний Панько, коли ввечер вернул ся домів. Застал лем недопалены головні по своїй хыжці. Ба! З хыжком згоріла і вшытка одежа, і дакус срібрных двадцетників, котры він одкладал на купівлю коровы, стопили ся в огни. Сплакал бідний Панько, та не падал духом.

— Зачнеме зас од початку — потішал він жену. — Хыжы, даст Бог здоровя, доробиме ся, одежду, што ю на собі маме, будеме дотля латати, докля нас на нову не буде стати, а коровы кед ся не доховаме, та ся обыйдеме. Дякуйме Богу за вшытко, а найбільше за того, же наш Ванцьо цілий і здоровий.

І єден родич напред другого ціували осмалену кучері хлопчыка.

Бог дал, же Панько зас споміг ся на хыжу. Священник дал му корову на одховок, од которой присадил си Панько теля. На рік пред описуваныма нами подіями крутила ся попред хыжы корова з телятом, невеличка ростом, але веселіся і молочна жывина.

Гварят: «На што завистник шмарит оком, тото під його пізріньом халіє». Ци зато, же Панькови люде зас завидували, ци така уж воля Божа была, необачкы пришла пострашня на худобу — взяла Панькови корову з телятом. Єдной ночы, коли Панько в лісі — де робил — ночувал, добрали ся волошскы Цигане до його хыжи, повязали Катрену і тілко лем, же ю при жытю лишили, але взяли вшытку одежду, аж і з дітины кошельча здерли, выпрятали хыжу дочыста, не препустили ани куры насадженой на яйцах. Та жебы на tym кінчыла ся вшытка біда, дякувала бы Богу Катрена. Де там!... Такой товды, коли она на порозі бідкала за втраченным, взріла як штырьох хлопів двигат ноши, а на тых ношах — серце ій підповіло — ёй Панька!...

— Нещестя, кумо, припадок!... Підтята ялиця заяла єдним конарьом Панька і придавила до землі. Щестя, же не ціле дерево — потішали ю простодушни Лемкы, — товды бы му дух выдерло і амін! А так лем му ребра поламало. Може ся вылиже. А кед бы уж інакше Бог рішыл, та і так не пропадати бы вам за ним. Ви, кумо, не таки іщи постарены, та ся оддате.

Як знали, так потішали селяне Катрену, лем забыли, же потішаня таким способом більше ятрит рану, як гоїт ю. Як не ходила Катрена попри хворым мужу, як не смарувала го ріжnyma мастьями, як не повивала го і в преріжnym zілю купала, не помогло. Панько лишил ю вдовом, а Ванця сиротом. Змилосердила ся над ньом лем єдна стара тета з другого села, подарувала ій вшyтку одежу, іщи зо своіх дівочих років, інакше не сміла бы Катрена на похороні свого мужа вказати ся медже людми.

Того самого рока, о зерняных роботах, одвиджуval отец декан принадлежны my парафії. За порядком зазрил він і до дочерной церкви в Лісным, а при тій нагоді і до місцевой школы — кед так назвати мож низкій, тісний і темний будиночок, в которым мешкал жак, і де при долгым столі містило ся враз з ним кількою діти.

Тых пару діти мало ся стати розсадниками просьвічыня медже занедбаным народом. Бідне было

того просвічння, бо і бідны були гу тому обставини. Родиче не посылали товды своїх діти до школы з прагніння за духовом пожывом, лем з нужди; були задоволені, же діти іх пресідили Божий ден під яким-таким надзором, коли они трудили ся на своїм загонику ци на панщыні. Жак не мал одповідніх знань, та што знал сам, зашыплял в душы молодого покоління з великым посвячынью, з желізном вытырвалістю. За свою одданіст находил нагороду лем во власnym сумліню, а нерідко приходило ся му ішы принимати пригваркы і напастливости од дідича, котрий твердил, же волк хований а хлоп вчений єдном дорогом ходят — оба сут марныма підданыма.

Вшытка наука в тій імпровізуваній академії була поділена на штири рокы. В першим вченено ся азбуки, пак складаня букв, силябізуваня, в другым читаня «по верхы», писаня *par excellence* і напамят катехізму, а в часі його вчynня діти або волну скубли, або зерно на столі чыстили; в третім псалтыр і біблія, а в остатнім апостол і церковний спів. Адде *summa scientia* (вшыткы знаня)... А вшытко єдно нарід виносил з той школы не нагромаджыня відомости, але любов до свойой народности, привязаня до обряду, тверду руску віру! Кед днеска Русь гордит ся одданыма патріотами спосеред селян, то безспоречні девятдесятох девятьох зо стох тых патріотів вишло «спід сокыры» жака. Жак обтесал сурому колоду, а дале самоосвіта і охота священників огладили ю зверхы, облагороднили внутрі і зро-

били з ней руского человека. Жаль, же стары жакы сут на вымертю, а новы просвітителі народа не подали ся на старых і то в найважнійшим пункті свого покликання, то є в богоїності і любови до народу і церкви.

Отец декан был загальні задоволений з візитациі, та особливу увагу звернул на себе єден білявий, кучерявий хлопчык з жывым синім оченятми, одітий чистійше од своіх товаришів, необычний за інтересуваннями, быстрый на мысель.

— Повідж мі, де є Бог, а дам ти два крайцары — зарвал го декан.

Хлопчына задумувал ся хвильку.

— Кобы мі дахто повіл де Бога неє — одповіл пак — я бы му дал штыри крайцары; лем же іх не мам — додал він з жальом.

Отец декан і місцевий парох засміяли ся голосно, але нагородили тоту одповід похвалом, хоц місцевий жак виділ в ній вельмо зуфальства і мал за конечне выгварити му оне.

— Здібний хлопец! — спостерюг отец декан.

— Шкода його таланту. Кед бы го дахто выслал до школ, міг бы выйти на люди, а ту лем ся змарнує.

— Трудно — одповіл парох, — він сирота, а матір з трудом годна выживити його і себе, не то жэбы на него в школах накладати. А жаль хлопця!

— Трудно, але іщи не за меджами можливости. Спомний, брате, што мы вандрували до Подолинця лем з малыма тлумачкамі на плечах, што было в них лем бідне найпотрібніше. Зачали сме нашы студіі о холоді і голоді, але при Божій помочі побороли сме біду і вшытко єдно покінчыли школы. Кед бы пришла ту його мати, не вадило бы побесідувати з ньом.

Прикликали Катрену.

— Адде, газдыньо — звернул ся до неї отец декан — школа бы твого... як йому?

— Ванцьо.

— Шкода бы твого Ванця, жебы ся змарнувал ту, на селі. Має талант, вартат дачого лішшого як гуси пасти.

— Ани єдной не мам — збыхнула Катрена.

— Тым лішше. Кед обыйдете ся дома без него, най іде до школ, може выйти на люди, можеш мати потіху і поміч на стары роки.

— Я не противна, най бы ся там вчыло. Знам по своім небіжчику яка для вченого полегота на кождым кроці. Та як же я годна выжывити то і приодіти в школах! — заплакала бідна вдова.

— А ци неє Бога над нами? — выгварил ій декан. — Ци Бог не старат ся о найменшого хробачка ползаючого по земли. Ци міг бы при тым забыти о назнаменитшым своим соторіню, о чловеку? А тым паче о чловеку, котрий прагне просвітити свій розум, жебы лішше познати і любити Його?

Катрена схылила смиренні голову пред вагом тых

слів. Она, досвідчена вельома нещестями, не стра-
тила надії на Бога.

— Што правда, не надій ся, же Бог виключні
для твоїй дітины вчынит чудо, але натхне Він
честных люди, што не дадут ся ій запропастити.
Воз примір з нас. Кед мы ішли першыраз до школы,
я і твій отец духовний, не мали мы на собі вельо
весь як твій сын, єднако Бог нас не лишил. І вышли
сме на люди. Не против ся тому, што Бог Ванцьо-
ви судил. Зрештам, прид до мя за три тыжні. Бу-
деме видіти!...

Отец декан одвиділ пак іщи вельо парафій. В єд-
ного священника выпросил стару одежду, даякій імос-
ти підлестил ся, жебы одкроїла пару лікти полотна,
деінде звізитувал окрем церкви і поды на плебанії,
і нашол там дакус старых черевіків, підходженых
священичыма сынами, неганьбливі присватал ся до
оного і по трьох тыжнях міг доручыти запрошенній
Катрені не найкрасшу, але порядну одежду для ёй
сына Ванця.

Першого дня жолтня о світаню крачала вдова
Катрена Паньчыха зо своім сыном хырбетом Бескі-
да. Долго ішли они несходженыма барз стежками,
і сонце стояло уж просто над іх головами, коли
стримали ся они на дукляньско-угорским тракті,
што перетинал впілперек Бескіды. Ту, при граничным
кіпци посідали одпочати.

— Тади тобі до школы, сыну — повіла Катрена, вказуючи на дорогу ведучу на Угры.

В тых часах не було так густо шкіл, ци нормальних, ци гімназийних, як днес. Для Лемковини найприступнійшими были училища в Уграх, а то нижши францисканські школы в Бардійові і вищі гімназія в Пряшові, обі на Шариши. Лемандецькі Лемки і Підгаляне спід Татер ходили до пиярських шкіл в Сабинові і в Подолинци на Спиши.

— Підеш, сыну, том дорогом, она заведе тя до школы — доповідала Катрена. — Звідуй ся за дорогом люди, ци далеко до Бардійова... Вчый ся, Ванцю, а не забывай о мі... Правда, не будеш ся стыдал свойой матери, хоц і на попа ся вивчыш?...

— Мамо, не гварте так! — озвал ся хлопець жалістні, гейбы прикро ся му зробило од маминих слів.

— Вірю ти... Поцілуй мя сердечні... Так, а тепер ід, най тя Бог провадит!... А не озерай ся за мном!

Чом же она заказала сыноги озерати ся?... Не вірила власним силам, виділо ся ій, же не пустила бы го, кед бы раз іщи взріла його лице, тот вірний образ покійного Панька. І вела сына німым очами преболістна мати. Виділа як маліл і маліл, аж розплинул ся в дыргаючій далекости. Товдь зазначыла його слід знаменом креста і заплакала.

— Выгнала єм тя в широкій світ, сыну любий, яка буде доля твоя?!...

І Ванцьо втерал слези. Жаль за матірю болячо озвал ся в ним. Та нова околиця заяла онедолга його мысли. І хыжы не такы як в Лісным, і церкви краспы, і люде інакшы. За кождым кроком нашло ся дашто, што стало ся предметом його увагы, зацікавління. Аж під вечер зомліли під ним ноги, не виділ пред собом ниякого села, серед чистого поля зробило ся му отупні. Сіл на купці шутру і плакал. На щестя надіхали фурмане, Лемкы, што выбрали ся на винобраня до глубоких Угрів. Перший з них, паробок, пізрил на Ванця холодно і переіхал, але другій, старший віком, стримал коні і звідал:

- Чом же ты плачеш, дітино?
  - Ноги мя болят, не годен єм іти дальше.
  - А де єс ся выбрал?
  - До школі.
  - Де до школі?
  - Не знам де, лем мама мі гварили, жебы-м остал на першим місци, де сут школы. Іду уж цілий ден, і не знам як далеко ішы до Бардийова.
  - А, до Бардийова!... Ішы далеко... Так сідай зо мном, я тя підвезу до самого Бардийова.
- Ванцьо з охотом вышкрабал ся на віз і сіл при старим.
- А одкале ты, хлопче?
  - З Лісного.
  - Знам Лісне і люди. А чый?
  - Панька Солодканича.

— Знам го, знам! Служили мы оба два роки в єдній компанії. Лем я перше вийшол з войска. Добрий чоловек, сердечний камарат!... Товды ты його сын?... А, тото і видно, подал ёс ся з лиця на няня. Но, но!.... А здорів твій отец?...

— Вмерли! — і Ванцьо розповіл недобру пригоду, яка була причиною смерти його вітця.

— Жаль хлопа! З Богом най спочыват! — вирюк Лемко і двинувши широкій капелюх перекстил ся богобійні.

— А не голодний ты? — звідал фурман по дужшій хвили задуманя.

Ванцьо признал ся, же провиднило ся му в жолудку.

— Тримай ту ліцьки і бич, коні підуть сами, а я затля дачого для тя поглядам.

І з тиха словами протягнул ся Лемко та заду воза і витягнув зо сіна скоряну торбу, з которой винял запоряд білий хліб і солонину. Были то для хлопця смаковини, яких в жытю не виділ.

В Бардійові станили фурмане підкути коні в знємого коваля. Лемко випросил в него, завести необізнаного Ванця до школы.

— Бог вам заплат, нонашку! — праштал ся хлопец.

— Бывай здорів, а вчый ся! — одповіл сердечні Лемко. — Кед бы-с хтіл дашто переказати свой матери, товды лиш в тій кузни лист; о три тыжні будеме вертати, товды возму го зо собом і акуратні передам твоїй матери. Опуст ся на мя.

Заправды о три тыжні завюз Лемко першу потіху Катрені. На маленькій карточці були невправленом руком написаны, ци радше нарисуваны вельком кірилицьом (як забыток ліснянської школы) слідуючы слова: «Мамо, не бывал єм голоден, мам де преспати ся, а професор погласкал мя по голові, бо єм му добрі одповідал».

В тых трох фразах высловил Ванцьо задовоління зо свого положыння і невелько перебільшил. Спал в школі на твердій лаві, маючи під головом пястук в місце заголовка, а чистоту серця в місце окритя. Кормил ся окрайчыками хліба, што ся остали по полуценках товаришів-школьярів, часом зас дістало ся му дакус теплой стравы од жены шкільнага сторожа, котрому поміг позамітати комнаты, нанести воды, постерати порохы. Але при тым вчыл ся наш Ванцьо — вчыл ся, хоц тремтіл од студени, хоц провидняло ся му в жолудку, хоц пухли му руки од зимна, коли треба было на морозі жмыкати свои лашкы в проруби.

Даремным было бы слідити кождый крок школьнага жыття нашого Ванця. Заєдно тоты сами противности стояли му на заваді, а побороти іх не было легко. Кед він, подібні як його прототыпы, не одгварил і найнижшой послугы, жебы лем обстати ся в школах, кед пущувал інчым черевікы, а в нужді і жыдівску дітвому на раменах до бельфра носил, не погорджуйме такыма дітми нашого народа. Противні, майме для них пошану, гордме ся нима, бо в тых малых тілах вмішают ся велики, геройскы

души, достойны выписаня на даякій пропамятній таблиці.

Не видит ся вам мій погляд? Смієте ся з него? Ано!... Порівнайме тых выпещеных паничів, за котрыма локай во фраку, в білых рукавичках носит до школы книжку, з тыма біднятами, котры при скупым світлі лойовой шабасівки латают єдним оком діраву одежду, а другым черплют просвічыня з отвореної книги. Першы мимовільні, непостережено осігают знаня, здают егзамін гейбы в танци на гладкым паркеті і не потрібуют в жытю ничего веце, лем надставити свій парижскій капелюх, жебы богыня щестя наполнила го квітъом. Другы же примушены кажду мірочку просвічыня одплачati лишыньом не лем всяких выгід, але і необхідных середків до жытia, в безпрестанным труді, серед неспаных ночи.

Та в соспільным жытю яка же ражуча ріжниця! Першы стают ся бездушными автоматами, без власной волі, без незалежности, без свідомости свойой чести; натура іх мягка гейбы віск, з котрого мож выліпити так ангела, як і чорта, залежні од того до яких трафлят рук. Другы, противні, наберают віры во власны силы, смілости в предпринятях, завзятости в труді, незмінности в переконаннях. І як горяче желізо наберат твердости в студеній воді, так іх дух в борбі з неприхильном дольом набыват твердости

характеру. Кед над виднокруг жыття надтягне буря, то першы, подібны терстині, хылят ся в сторону де вітер дуе, кладут ся покірні по земли. Други зас противставляют ій сміло чело, як тот дуб, і кед побіджены впадут, то впадут з тріском, достойні!... Хто заслугує в вашых очах на векше спілчутя — медведиця, котра нашла смерт в обороні свого левова, ци заяць, котрий в небезпеці лишат свое гніздо і заячата на ласку долі, а сам ратує ся втікаючы? Розсудте!... Я предкладам мертвого героя над жывого боязливця.

II

Чого то не зробит поступ, цивілізация?... Там де колиси пролігали розкішны сады, в которых росли пышны груши, яблони, морвы і морелі, де розмаіте квітя засіяне на ріжнородных грядках визерало як дыван вытканий чудесныма арабесками і захоплювало серце поеты, де птахи, што чулися як дома, зневолювали своім співом душу человека — там жене днес дымяча локомотыва і влече за собом ряд вагонів выполненных пасажирами, спосеред которых може дагде сотний возит ся в вознесеній ціли, а решта лем для *гешефту*. Минули ся безповоротні часы поезії і настали часы материялізму. З желізницями настал новомодний бог,

а імя йому — мамона.

Переїзджаючы через Пряшів, мало ём не запла-
кал, коли ём взріл, же середину найбарже захоплю-
ючых садів, што прилігали гу улици Ярковій, пере-
тинат желізна дорога. Припомнул ём сой, што в єд-
ним з тых садів стоял од років дім, поставлений
в швайцарськым стыли, отулений густым виноград-
ним листьом. Домик тот был за малий, жебы на-
звати го палацом, ци бодай віллом, та за гардій,
жебы мати го за обычне місце прожывання. Пізрив-
ши на него мимовільні додумувал ёс ся, же был
він притулком спокою, задовоління, щестя. Днес по
тym домику ани сліду — желізна спрятала го,
але в 1851 році він іщи стоял і был власністю за-
можного пряшівського міщана Миська Брадача.

Ввойдме до того домика. Што нам передо вшыт-
кым в очы впадат, то елегантия во вшыткым, та
елегантия не помпатычна, передвиджена не на тото,
жебы неволити очы, а выгідна, без пересады, мила.
В первым салоні зо стінами обитыма макатами
з позлатистым квітъом на ясносинім тлі, выстеленым
на дылинах цінныма дыванами, опорядженым гар-
дышма меблями, стрічаме троє люди. При пілмрачным
світлі — понеже горячого червіцьового дня жалюзі
сут спущены — разпознаме, же при столику сідят
дві жены, заняты обычном женочом роботом, вы-
шиваньем. Старша з них, на вид в четырдесятых
роках, одіта до кроів гейбы з цінного полотна, але

подля старой моды, до чепця прикрашеного гойні коронками, котры опадают ій такой на очы, представлят нам жену присталу, што одшмарила уж младенчы ілюзіі. Та лице ёй вказуе, же была она колиси красавицьом. Ба! Не лем была. Она і днес прекрасна, лем же краса ёй стала ся поважном, достойном. В молодшій видиме образ старшой, але в таким порівнаню, в якым видіти можеме пучок ружы і ёй розвитий уж квіт. Очывидні, жены тоты то мати і дівка.

Подальше од стола сідил в мягкым фотели мужчына, поверховніст котрого не приставала ни до комнаты, ни до товариства реченных жен. Был то мужчына середнього росту, міцного тіла і полного лица, котре в половині вкрывали буйны баусы. Одітій был до темнозеленой катанки, з густо насіяныма острокінчастым циновыма гудзиками, до чорных панталонів, впущеных до глубоких холяв не до кінца чистых скорен на высокых запятках, і до гардого лайбика, прикрашеного взорами з чорного мотузка і, подібні як катанка, дрібными гудзиками. Не мож было не достеречы, же чловек тот мал нашмарений на ся ішы скоряний фартух, спятий на карку і в поясі мосяжными пряжками. В мозолистій, шырокій долоні, котра вкрыла ся саджком так, гейбы не знала о воді і мыслі, тримал він файку на короткым цубушку, оздобленым двома френдзликами; з люлькы стелил ся по комнаті дымок, пахнячий дуганом домашнього выробу.

Чудуєш ся, чытателю, же видиш того окопченого, неогорненого человека в богатым мешканю і в товаристві стрійных жен. Ты зачудувал бы ся ішы барже, кед виділ бы-с як він на церковных процесиях вызерац. Товды одівал ся він подібні як днес, з том лем ріжницьом, же вшытко на ним было з бархату, а гудзики і остроги при запятках з чистого срібра, а сніжний ірховий фартух был запятий златыма пряжками, прикрашеныма дорогоцінными каменями. Тrimаючи в руках всуненых до більших рукавичок коругов, крачал він товды достойні, як на цехмайстра пристало.

Мужчына тот не был никто інчий, лем Мисько Брадач, мастер ковальскій, цехмайстер, властитель онаго розкішного саду і затишного дому. Він лучыл в собі труд і комфорт, робил як віл і оприємнял сой жыття як магнат.

Додумуеш ся, же страша з жен то його жена, а молодша — дівка, Мария, ци як ю наштоден звали — «мала Маричка». Чом так ю звали, не знатя. Маленьком она нияк не была, противні — была высока ростом і шмытка в собі. Та «малом» звали ю вшытки — отец і мати, теты, приятелькы, дідове і шугаі. Здає ся, ей привычка, же она більше танцувала, як ходила, більше співала, як бесідувала, більше сміяла ся, як была поважном, же єй наївне, нераз дітиняче поведіння, ей невинніст і чыс-

тота серця, не заколочена нияком журбом жытЯ, ей
еество подібне сходячому ясному сонцю — были
причином, же так ю звано.

Акуратні в тій хвили оселила ся посеред тых
троїх люди якіса торжественна тишина. Молчали
завзято і зышло шувні часу, коли найперше Ма-
ричка тяжко збыхнула і роботу на бік одложила.

Тото збыхніня заєдно веселой дітины было для
еї родичів необычне. Мати пізрила з зачудуваньом
на дівку і отець дораз так ся забыл, же втягнений
з файки дым выполнил гамбу, котра вызераала тепер
як надутий мыхір і доперва о хвилю выпустила,
гейбы локомотыва, густий клуб.

— Што тобі, душко?... Тяжко?... Болит дашто? —
звідал поспішні отець.

— Га!... Я не знам што то тяжко, што болит!
— розосміяло ся дівча. — Лем tota робота ся мі
омерзла... Но і tot гафт барз трудний, немудрий.

— Та лиш го, кажеме гафтярці докінчыти —
раїла мати.

Маричка гейбы не звернула увагы на тоты сло-
ва, лем пошпортивши в шувній купці ріжных взірців,
вynяла єден і сплеснула радістні в долони.

— Што за чудовий десень! Ци не так, нянюсю?
Кед бы-м так сой вышыла фартушок, то на забаві
в Ішли або Цемяті вшыткы дівчата бы мі завиду-
вали.

— Може быти — одповіл отець, — та я бы не дал файкы дугану за таку дурничку.

— Для вас вшытко, што нам на серци лежыт, дурничка — одрізalo дівча з комічним гнівом, — а без таких дурничок никому бы-м ся не сподабала. Ци не так, мамичко?

Матір усміхнула ся, та нич не одрекла. Была преконана, же ей дівка і без строїння ся гарда.

— Но, но! Я ти не бороню зберати ся до яких лем хочеш гадвабів, гафтів, вышивок, вшыткових женочых выдумок — тихомирил ю отець — лем не звідуй мя о мій смак в таких справах.

— Кед бы мі дахто тот десень одrysувал на гадваб, сама не пораджу, а не мам служжной душы!...

— Солодканич бы ти не одмовил — раїл старий, підсміхуючи ся.

Мати нахмарила чело і зауважыла:

— Скоре уж зробил бы того пан Шварц.

Пришол шор і на коваля захмарити ся.

— Солодканич? Він ачий зробил бы того, о што бы-м го попросила — рекла дівка, — та не смію го просити, він заєдно сідит як прикований при книжці.

— Бо з книжкы буде жыл — втял Брадач.

— Кед го попрошу о дашто — продолжала Маришка, — та він холодно одповідат: «Служу», або «Я на ваши розказы», а мі барз нияко. Нигда він не зажартує, нигда ся не усміхне, як інчы

молоды хлопці, нигда не побесідує должноше, лем одповіст на звіданя, а кед припадком дакус ся розбесідує, то лем о моральности і о правилах жыття. Він все такій поважний, як священник при аналойчыку. В його товаристві аж холодом прошыбат.

— Але тот чловек розуміс жыття, якым оно є — спостерюг отец. — Не як чачко для себе, а тягар для інчых, противні, він вчынил жыття трудом для себе а хосенным для інчых. Порядний хлопец! Тихій, скромний, цініт час дорого і хоснуе го лем на корыстны занята, а не на гулятыку, як днешня молодіж. Грошом, тяжко заробленым, утримує пристойні себе і спомагат бідну матір. Такого не стыд бы і в руку поцілувати! А я йому особливі вдячній. Што бы было зо Штефанка?... Взял я сироту по родині, вчыти ся не хтіл, а до ремесла за слабий... Штефан был бы ачий ледачыном, кед бы Бог не наднюс Солодканича до мойой хыжы. Він своім тактом розохотил хлопця до науки, што професоры не годни ся го днеска нахвалити; добрий ученик, гварят, а вшытко то заслуга Солодканича.

— Не перечу тому, шаную го тіж — заікувало ся дівча, дакус почевенівши, — я бы го... не смійте ся нянюсю... хтіла бы-м го за брата. Він бы мя, порожню, легкодушну стримувал і хоронил, та...

— Та, вшытко єдно, треба до него іти, жебы ты одрысувал десень — доповіл Брадач, весело ся по-сміхуючи.

— Кед кажете, та піду — одрекла Маричка, — бою ся лем, жебы Штефан не сварил ся зо мном, же ваджу ім в науці. То стыдливе для мя. А Штефан такій запечений до книжки як і його директор. Лем ординарного поведіння взглядом мене не знатя од кого ся навчыл.

— Миську! — озвала ся по одході Марички жена Брадача. — Дивні мі, же ты так надмірні величаши Солодканича.

— Дивні?... Што ту дивного? Ци його характер не заслугує похвалы вшыткых люди?

— Не перечу, та чом хвалиш го при нашій малій?

— Чом?... Кед хвалию го пред вшыткима, товды не виджу причини, жебы-м мал тото таїти пред Маричком.

— Ніт, Миську, маш ты якісу інчу причину, бо хвалиш нашого директора надто остентацийні. Коли лем бесіда з Маричком, ты заєдно свого Солодканича высуваш.

— Кед так роблю, та безспоречні з той самой причини, з якой ты зо своім Шварцом на торговицю виїзджаш.

— Што маш против Шварцovi?

— Вельо, душко, вельо...

— Ци не гардий?

— І гардых на шыбеници вішают.

— Ци не веселий?

— Аж за барз! Треба го в шынку видіти!

— Ци не гречний?

— Особливі для порожніх жен.

— Ци не богатий?

— Богатство не вкрайє підлоты.

— А передо вшыткым — видит ся мі, же він ся подабат нашій Маричці.

— Тааак?! — звідал подолгастро Брадач і зорвал ся на рівны ногы, аж і файка вилетіла му спомедже зубів. — Так? Уж гу тому пришло? І ты, жено, не остерегла мя завчасу? Не выпросила сой одвидин того блищаочого кадета?

— Не знам... — зачала жена.

— Не знаш? Товды ти повім! Як долго жью, не оддам Маричку за Шварца, хоцбы він і генералом был, а Маричка з любови до него топити ся хотіла. Тото єм повіл і дотримам свого слова так певні, як певні я Михал Брадач, а ты Ганна, моя жена! А тому паничови закажу очывидні привлікати ся до мого дому. Жалую, же не зробил єм того скоре. Терпіл єм, бо не хтіл єм быти негречний, а з другої страни был єм преконаний, же ты і Маричка будете мати надост розсудку і познате ся на малюваній шерсти. Помылил єм ся. Баба то все баба. Для вас і з болота виліплена лялька, жебы лем малювана была!

— Ты мылиш ся в своім суді о Шварцу. То барз приємний кавалір... — прібувала несміло Ганна.

— Зато, же в кадетским мундурі, же пахне парфумами і ма на языку лестливe слово для жен?... Ничого доброго я на ним не виділ. Припомний сой його вітця. Не гварю о тым, же він з простого шынкарая доробил ся маєтку, але — як ся доробил!

Підлым способом. В час революції був він ливерантом вівса для цисарських і руських войск, а при тим і платним шпіоном в кошутчыків; доносил ачий і єдным і другым єдночасно. То характер? Не симпатизую Мадярам, мене словацка мати родила, та коли дахто пред четырдесятим осмым вродил ся Янком Чорным, за Кошута звал ся Яношом Фекете, а тепер прекстил ся на Йогана Шварца, тому я своєї окопченой руки не подам, хоцбы він і графом був.

— Што же молодий Шварц тому винуватий?

— Правда, діти не одповідають за гріхи вітців, але ту молодий Йоган Шварц перевзял од старого Йогана Шварца вшытку порожніст душы, вшытку неприступніст серця, безстыдніст і підлоту, вкрыл лем оне гоноровим цисарським мундуром. Так! Старий вонхал го на силу до кадетів, в школах сыночок лем лавки вытерал, а без науки не было надії, жебы гофратом остал, — товды богатому паничови лем при войску місце. Медже вітцьом а сынам тата лем ріжниця, же перший барз скупий, а другій нерозумні марнотравний. Закля старий жые, платит долги за сына і ани не знат о тым, же за його пінязі вельо пудруваных істот строїт ся в атласы і пышными кочами іздит!

— Перебільшащ, Миську, то неможливе!

— Ани капинку не перебільшам — преконувал Брадач, — слідил єм го неструджено. Де єм ся го сподівал найти, там єм і бывал. Вір мі, лем по-

верховно гварил єм о ним, бо дрібниці стыд бы мі
було вигідати, а тобі стыд слухати. А чом єм так
зробил? Бо мі не обоятний характер человека, котрий
привлікат ся до мого дому, бо я не ворог своїй ді-
тині і треба мі ю хранити пред палучыном того,
котрий бы на вікы запропастил єй долю.

— Даруй мі, не знала єм о тым — оправдувалася зо слезами Ганна, — я лем думала, же такій
веселій і вродливий хлопець был бы паром для на-
шої малой. Бою ся, жебы ся ій не дістал даякій
холодний, поважний муж, при котрим бы змарніла
як тот квіток спід теплого сонця до тени пересад-
джений...

— Як, для приміру, наш Солодканич! — притыкнул з підсмішком Брадач.

— Як він, акуратні! А кед ся не мылю, ты,
Миську, підсуваш го на силу за зятя.

— Кед бы... та бы...

— Заправды? — піднесеным голосом озвала ся
Ганна і гнів барже ішы захмарил єй смагляве ли-
це.

— Якы вы, жены, чудны! — засміял ся мимо-
вільні Брадач. — Ішы ничего ніт, а уж тымнич
завчасу ся пренимате. Солодканич, як на днес,
є простым «дзеяком», студентом без становиска,
а што важнійше, не знатя на кілко обходить го дів-
ча.

— А кед бы мал становиско і припадком по-любил Маричку?

— Товды бы-м благословил. Бо знам, же щестя дівки і мій маєток были бы в його руках безпечні.

— Друге, быти може, але перше сомнівне — не подавала ся Ганна.

— Чом?

— Бо, як ем рекла, він мрачний і холодний, як тот осінній ден, коли — противні — Маричка подібна до польового коника, котрий під сонечком гопкат. Де східніст характерів? Нашій малій потрібны теплійші руки.

— Но, но! В ней уж на тілько веселости, што мож ньом обділити і його і на тілько тепла в серци, же загріє і його — жартувал Брадач. — Памятай Ганно, же я был в молодых роках чисто такій як Солодканич і ты чистісю така як Маричка, а мала єс за ціле спільне наше жыття причину жалувати дачого?... Повідж щыро, Ганно!

— Николи, мій коханий Миську! — одповіла она сердечні і міцно стиснула мужову руку.

— Товды і ніт чого трапити ся о Солодканича і Маричку... Та мы розбесідували ся о порожнім і завчасу. Нич дашто, порядны шугаі не выродят ся на світі, може дакотрий сподабат ся нашій дівці. Найважнійше — Шварц! Буде справом твойой материнської любови і совісти, жебы він потаємні ту ся не являл. Бо же не осмілит ся одвиджувасти нас офіцийні, в тым уж моє діло. А кед в сер-

ци нашой малой дашто нідозрене ся загніздило, выбий ій тото з головы!... Ви, жены, знате ся на тым лішне од нас. Знаш мою мысель, товды роб виштко для щестя дітины, жебы-с пак про свій нерозсудок не обливала гіркима слезами дни сво-го жыття.

І за том порадом подал ся Брадач гу дверям, але totы такої товды отворили ся од сін і в них вка-зало ся лице кадета, о котрым тілко што вела ся бесіда.

Зовнішніст молодого Шварца одповідала цілком выображеню, яке представило ся нам з бесіды обо-іх сопругів. Стара Ганна не дармо повіла, же він гардій шугай. Лице його, хоц дакус пригашене, справедливо претендувало до красоты, котру під-крислили іщи невелькы, дбачо вывоскуваны баюси-кы. Темны очы — ци то од роду, ци од неспаных ночи — надавали му сентиментальности, так небез-печной для податных сердец. Голову мал причесану, як належне дітині Марса — на челі містерний ку-черик, дале пречесане наполовину волося. Въобразте сой пасівний до той головы тулуб, опятий тісно войсковым мундуром, з бренкітливом шабльом при боці, а надмірні просякнений всякима пахnilами (што до чого Брадач мал правду) і мате адде пред собом кадет-фельдфебля Йогана Шварца.

Не даст ся скрыти, же обое сопруги змішиали ся дакус тым несподіваним явліньем человека, котрого піддали пред хвильом всесторонній а при тым і не-

милосердній критиці. Перший Мисько скрыл своє змішання не до кінця зрозумілим усміхом.

— Витам сердечні шановного гостя! — прорюк він.

Кадет обернув ся найперше гу газдыни і гречні поціувал ю в руку, пак протягнул свою десницю в Брадачову страну. Але тот скрыл руку за плечи.

— Пробачте, же не можу щыро стиснути вашу долон, понеже бою ся завалити ю од моїй осмудженої руки.

— Неважне, то чест для робітного человека, яким вас знаме, пане Брадач... Як здравя вашої прекрасної дівки?

— Дякую за памят!

Наступила хвиля молчання, тым барже до нестерпіння, же Брадач видимо не мал охоты до бесіди, а кадет не находил во своїй выфризуваній голові предмету до бесіди. Перша візвала ся Ганна:

— Правда то, пане Шварц, же ваш отец отримал звання барона? Належыт вам погратулювати?

— Здає ся, так, але дочиста не потверджу.

— А гратулюю, гратулюю! — вмішал ся голосно коваль і міцно стиснул тепер руку кадета, не смотрячи на того, же лишыл чорны сліди на його білых рукавичках.

— Дякую за желаня, хоц признам ся, же є то для мя мало важна справа.

— Жартуєте, мій пане! — заопонувал Брадач. —

Адже вы одідичыте званя по вітци... Што за чест!... Достойнішы домы отворят ся тепер пред вами і безспоречні найде ся дагде баронеса, котра оществивит вас свойом руком, хоцбы і дотепер пізрити на вас не хтіла...

Повіл він того з таком простодушном сердечністю, же Шварц нияк не образил ся його словами, а принял іх зо солодкым усмішком.

— Бою ся лем — одповіл він, — же така баронеса пожертвувала бы своє серце не для мойої личности, а для званя і пінязи. Волю глядати жены в низьких сферах, там лем є іщи любов безоблудна, а таку прагну найти.

— Так не треба бы вам робити — райл Брадач, — то было бы понижыньом вашого становиска, кед бы вы рішили ся вкрыти своім позлащеным гербом дівку такого засмудженого ремісника, як — для приміру — я. Што бы на тото повіл світ? З обох сторін зышлы бы ся вы з неприємностями. Ціле шляхотське середовиско виключило бы вас зо свого товариства, а серед міщанства неможливым є найти баронови зрозумліня. Вы не повинни одвигувати дому ремісників.

— Чом? Ци з бароном престал см быти чловеком? Ци мою пошану для декотрых честных міщанских домів і приятельскє одношыня гу ним мате за гріх?

— За гріх нияк ні, але вшытко єдно... Як бы то вам навырозум речы... Не было бы то на місци, хосен з того был бы лем такій, же ста-

ли бы ся вы предметом для людских языків. Дайме на то, вы одвиджуєте дім простого ремісника, котрий має дівку. Такому красавцюви, просвіченому, як вы, гу тому іщи баронови не трудно покорити серце простого міщенського дівчате. Оженити ся з ньом, як єм повіл, є неможливым, а лишыти ю... То з єдной страны зганьбило бы вашу баронську чест, а з другої піддало бы невинне дівча насмішкам, огварюваню серед люди. А то значыт загородити ій дорогу до щестя.

Кадет дале іщи не розуміл до чого стремит тата бесіда, але Ганна знала добре гу чому загнала ся муж і, жебы не быти свідком можливі неприємной бесіды, вишла з комнаты.

Яка пак была она бесіда Брадача з Шварцом?
Не знам.

За тот час в інчій комнаті того дому проходила цілком одмінна сцена.

Поверховне пізріня, шмарене по тій ізбі, пре-конує нас, же находиме ся в мешканю студентів. Єден стіл зашмарений без порядку книжками і паперями, дві постелі в кутах, вкрыты скромными одіялами, в третім куті невеличка шафка на одежду, при дверях стільчики, а на ним дзбанок з водом і горнятко. На стінах географічны мапы — адде і вшытко.

При столі сідит напротив себе двох учеників. Молодший з них, підпершы обома руками голову, вчыт ся напамят *Альвара* і невелько прислухуючи ся

тому знаме, же є він учеником четвертої гімназійної кляси.

При другим краї стола занял місце паробок, якому мож дати під тридцет років, хоц по правді має іх лем двадцет два. Не взриш на його гардым, хоц бідним лиці усмішки, той молодечой безхмарной радости, противні — на його замисленым глубоко челі, на выразистых лицах одбиват ся жытьова дозріліст. Знаме уж, же то Іван Солодканич, сын вдовы, Катрены Паньчыхы, слухач другого рока пряшівской філософії. Пред ним розложена книжка і записаны зошыты, але сомніваме ся, ци заправды його мысли заняты метафізыком, понеже очы має впяты до єдного пункту на повалі і ани не дыргнут. Хто може знати, де блудят мысли двадцетдворічного шугая?

Долго так всмотрювал ся він. Та враз тіло його дыргнуло, гейбы пробудил ся він зо сну і сині очы зас вернули ся гу книжці. Не знатя яке получыня мысли — видимо ражуча ріжниця медже мрійом а фактычністю, медже найскрытшыма желаниями а гірком борбом о жытія — примусила го тяжко збыхнути.

Штефан, вглублений в *Альварі*, не чул того збыхнія сироты, тым більше што оно зышло ся з отворіньом двери і зо звучным голосом:

— Ци не заваджам вам в науці?

Іван дыргнул на тот голос і румянец облял його лице.

— Нияк ні — одповіл він.

— Як ні? — вмішал ся Штефан. — Ты, Маричко, забераши нам заєдно своїом гаданином дуже часу, а час цінніший од золата, як гварят пан директор.

— Ци правда то, пане Солодканич? — звідала Маричка.

— Подля мене істинна правда, бо за богатства світа часу не купити!

— Кед так, та мі не в добру минуту гварил нянько подати ся до вас. Ни він, ни я не в силі купити од вас хвильки часу — збыхнуло дівча з комічном повагом.

— Та мож не лем піняз і час, але і жытя пожертвувати — зауважыл Солодканич.

— Товды то што інчого!... Вы правдивий герой! Приймите од мене тот комплемент — засміяла ся Маричка, — але на тот раз я не вимагам од вас такої великої жертвы, лем єдной маленькой услуги.

— Вывяте ваше желаня, я на ваши услуги!

— Ой! Вы пане не подабате ся мі зо свойом бесідом — рекла Маричка неохочо.

Румянец сchez з Іванового лиця.

— Не знам як мам бесідувати, жебы ся вам сподабати. Не об易于й єм в тым.

— Га! Уж в тых словах вміщат ся охота, же прагнете ся мі сподабати, а тото підхлибят мі.

Іван нич не одповіл.

— Маричко, гвар скорі, чого хцеш од нас,

а пак сой ід і не заваджай нам — озвал ся Штефан.

— На тот припадок — продолжало дівча, не зважаючи на слова свого фамелійника — хочу вас повчыти як мате зо мном бесідувати.

— Слухам вас — прошептал Солодканич.

— Маричка приходить до вас не з розказом, ви ій не слуга, а лем... гречний чловек і зато вы мали бы сте мі як приятель... то є, як гречний для жены мужчына, услугу зробити.

— З найвекшом охотом — одповіл студент і румянец зас вернул ся на давне місце.

— Не знам ци буде то приемністю для вас, прошу, одрысуите мі тот взір на полотенци.

Іван механічні приняв поданы му предметы.

— Гардий тот десень? — звідала Маричка. — Сподабам ся людям, кед вкажу ся в фартушку за тым взірцьом вышытым?

Сирота двигнул голову і уважні посмотріл в ей лице. Хто бы знал вывести того пізріня, зрозуміл бы його німу бесіду. Ни менше, не веце повідал він: Ты і без той дрібниці чудесна!... Та дівча не зрозуміло го, оно вытримало того пізріня шугая з невинністю дітины, не моргнувшы ани повіком, так што Іван перший спустил своі очы на... бездушний папір.

— Но і як?... Не похвалите моего смаку?

— Без сомніву, гардий десень — потвердил холодно студент.

— Не дост же гардй, але треба знати, яка мысель заключат ся в ним.

— Маричко, буд милосердна! — озвал ся зас Штефан. — Пан директор уж ти прирекли тот безмысльний рисунок одкопіювати, товды ты можеш уж винести ся одтale, бо про твою гаданинунич мі не входить до головы.

— А чом то акуратні я? I ты слебідні можеш ся винести до саду, або альтаны, там ти не буде никто заваджал.

— Так мі і треба зробити. Хоц раз дала єс мі добру раду. — Повіл з резигнацией Штефан і взявши книжку під паху, вишол з комната, не забывши в злости тріснути дверми.

Маричка не переняла ся тым, хоц Солодканич строгим пізріньом осудил негречне поведіня свого ученика.

— Ци зрозуміли вы мысель, яка вміщат ся в тым рисунку? — звідало дівча, коли остали сами.

— Ні. Не вивчил єм іщи бесіды квітЯ...

— Чого вас вчат в тих школах!? — жартувало веселе дівча. — Видно — вшыткого, лем не того, без чого тяжке бы было наше жыття. А, по правді, одгаднути символіку квітків, то нияк не труднійше як чытати книжкы. Здає ся, змушена єм быти вашым учительком, пане мій, директоре! I зачынайте свою роботу, бо я рішыла не одступити од вас так долго, аж не скінчыте тот рисунок.

Я за tot час буду вам обясняла як розуміти десень.

Слодканич одсунул книжки на бік, розпристер пред собом гадвабне полотенце і, посмотрившы на взорець, зачал копіювати два серця.

— Toty серця — здогадуєте ся — єдно з них мое, а друге очевидні якісого мужчыны, котрого я ішы не знам. Та вы одрысуvali го криво!...

Заправды, серце мужчыны вызерало гейбы рysувала го тремтяча рука.

— Поломін над нима означат, же они горюют... Чым? Може ся додумате...

— Гварят — любовю...

— Гварят!?!... То вы ачий не знаете ішы любови, не пережывали сте ей николи! Видно, же треба мі філософа вчыти любови.

— Ци треба ся вчыти любови? — звідал сирота. — Я думал, же она є Божым даром, даным до нашых сердец, жебы ньом осолодити гірч нашого жыття... А може я ся мылю? Може быти, любов вывчена є ціннейша як вроджена? Єдна для панів, друга для хлопів?...

Лиця шугая горіли, коли высловлял своі мысли, з його очі блискал оген, благородной душы оген, од котрого сchezла порожніст з лиця дівчате. Та не тырвало тово долго. Веселіст вертала ся, усміх зас явил ся на ей дрібных устах, порожніст зас заграла в ей жывых очах.

— Лишыме tot спір на пізнійше, інакше і до

вечера не скінчыте роботы... Пізрийте, ту адде, потрібне вам тово буде до вашої наукової дисертації о любові. Ци не знате, чом над женочым серцьом векший поломін?... Бо оно міцнійше любит, коли любов мужчын не ёс без примішки...

— Безнадайности! — доповіл студент.

— Самолюбства! — поправила Маричка.

Іван сомнівно пізрил на ёй лице.

— Не вірите? Годна ём вас о тым дораз переконати.

Шугай одложыл на бік олувок і рюк спокійні:

— Слухам ваших доказів, взятих ачий з осо-
бистого досвідчыня...

— О, ні! Не досвідчена ём ішы в любові —
боронило ся дівча, — загальне переконаня дає перевагу силы любові слабій плоті... Та студиойме дале.

Студент взял олувок до руки і кінчыл копіюва-
ти.

— Тоты дві зелены голузкы, што сплітают тісно
два серця, сут знаменом надії для двоіх
милуючых ся сердец; она все свіжа, николи не
віпrie. Якы бы іх забобоны соспільства ци інчы
перешкоды не розділяли — любов получена з на-
дійом ё все поручыньом радости полной, як тот
червений гвоздиковий квіток. Та любов має быти
вірном, як тоты два голубы, і невинном, як тоты
дві ружы. Тот вінец сплітат ся в собі нерозлучні,
не ма початку ани кінца, понеже правдива любов

є вічна.

— Вічна! — повторил шугай.

— І з гробом не кінчыт ся!

— Гей, і поза гробом! — потвердил Іван і збыхнул глубого.

— Чом же ви збыхнули? — звідала Маричка.

— Так, мимовільні...

— Мимовільні? Обычні? Як люде в часі проповіди, котрой не розуміют?...

— О, не так. Я вас зрозуміл барз добрі!... Ой!...

— Товды, чом збыхнули сте зас? — допинало дівча.

— Чом?... Чом?... Зато же тот вінец вишол мі не за барз округлий.

— Заправды, треба поправити.

Іван зачал поправляти, але гу ничому тото не вело і Маричка пірівшы на взорец аж ся зачудувала.

— Змилуйте ся, пане! Ви мате днес повязаны руки...

Шугай смутино склонил голову під тягаром той выгваркы.

— Тот голуб ішы уйде... То ачий я... Але тот другій подібний радше до астряба, а не до моего милого. Незадоволена єм з вас.

— Поправлю...

— Не годна єм ся уж на вас опустити, мушу вам помочы.

І з тыма словами взяла Маричка його руку

і вказувала ньом на місця, котры треба было по-правити, водила по полотенци так, як подля ней мало бы то выглядати. Ци помогло? Нияк ні! Бо Іванова рука затремтіла ішы міцнійше, а ведена криска была подібна до сліду ужа што ползат по піску.

— Годна єм ся на вас дочыста погнівати! — рекла Маричка з позірным незадоволінем.

— О, не гнівайте ся!... Готовий єм вчынити для вас вшытко, жебы лем на вашу миліст заслужыти!... — метал слова Солодканич піднесеным, тремтячым голосом і хвативши ёй деликатну ручку, підніюс ю ту своім воргам. — Не знate, Маричко, же...

— Знам, знам! — одповіло дівча, вyrвавши руку спід горячого поцілунку. — Знам, же вы такій сам подуйвітер як вшытки мужчыны.

Іван опустил долов очы, як ученик пред строгым учытэльем.

— Бывайте здравы! — озвала ся Маричка од двери і з приязным усміхом погрозила му пальцом.

Лице ёй ясніло почутьом, котрого никто окрем ней не годен был зрозуміти. Та почутя того перемінило ся на зачудуваня, коли взріла в сіньох як з протилежнага салонніка выгультнул Шварц, видочні барз змішаний і не зважаючы на ню погнал долов сходами.

— Затрачений міщух! — процідил ішы кадет.

— Запліснілий панич! — провирчал Брадач, висунувши голову до сін.

— Што ся таке стало, нянюсю? — звідала дівка.

— Нич особливе! — одповіл tot з видимым задоволіньом. — Маленький диспут був медже нами. Пан Шварц, кед остал бароном, двигат свої ноги за високо, а нашы пороги, як знаш, низкы. Звернул ём його увагу на ту ріжницю, та причынил ём, же і на таких порогах пошпотити ся мож і пошкодити своїм шляхотським ногам, а мі неприємности наробити. Він признал, же правда по моїй стороні і, видит ся, не буде уж в нас гостювал.

Розповідал він тово барз сатырычні, при чым не спущал свого ока з лиця дівки, слідил ци не здрадит она даякым необычным жестом таємницю свого серця. Та Маричка лем здвигнула раменами і рекла холодно:

— То нич!... Обыйдеме ся без його товариства.

«Він ій обоятний» — подумал Брадач, хоц явила ся і мысель, ци не навчыла ся дівка завчасу вітцю циганити.

III

Зышли три тыжні. Нововыкований барон-кадет ани раз не явил ся в обыйстю міщана-коваля, і окрем той малой ріжниці, котра не дітхла жадного члена дому, почынаючи од ученика ковальського ремесла, што ставлял свої першы кроки од надування міхом, аж до головы родины, старого

Брадача, вшытко на позір ішло обычним порядком. Гварю, на позір, бо нихто не мал нагоды звернути уваги на того, же Маричка заміст спати, всмотрювала ся ночами в єдну звізду што стояла на небі в єй облачку, же єй спальня виполяла ся частыма і глубокыма збыхнінями. Нихто тіж не зважал на того, же Іван Солодканич всмотрювал ся єдностай до повалы, а розложені пред ним книжкы были гейбы дримота люди, котрым хосеннога занятія бракло. Та час од часу вирывали ся на голос мысли з осамітненых груди сироты:

«Чом не мал єм на тілко силы, жебы завладіти над собом?... Борол єм ся з ворожыма перешкодами, а не годен єм был самого себе покорити?!... Ци я собі ворог?... Она, она!... Кед бы то мож вышмарити серце з груди, жебы при ній обоятным быти!... Та што мі mrяти о тым, што неможливе для мене!...»

Нихто не чул того пілголосного монологу; нихто не знал, якы мысли сновигали ся в головах двоїх молодых люди. Лем материнське серце, хоц без очи, пречуло інстинктом сліпого того, чого стоокій людской розум не виділ.

— Наша Маричка посмутніла — рекла Ганна до свого мужа.

Тот вынял ліниво файку з гамбы і шмарил жені пізріння, котре промавляло ни то звіданьом, ни то сомнівом.

— Додумую ся — продолжала Ганна, — ци не прияність Шварца не повлияла на нашу малу. В його товаристві была все весела.

Брадач назад вштурил файку до гамбы і погордливо махнул руком. Він був уж преконаний, же Шварц для Марички обоятний.

— Підеме в неділю на баль до Цемяты — одповіл по довгим молчаню. — Там Маричка ся розвеселит. Лем пильний, жено, жебы tot біснуватий кадет не близькіл ся тут ній. Вы, жены, мате свої способи тримати нахабных люді в безпечним оддаліню, коли нам лем з пястуком вмішати ся треба було.

А тымчасом тата, о котрій бесідували сопруги, глядала самітности в альтані, што стояла в oddalenій закутині саду. Десень, што го Іван копіювал, лежал пред ньом, та не позерала на него. Всмоктювала ся в простір. Єдна єй рука безвладні спочывала на поділку, а друга тримала іглу надіту гадвабном нитком. Та ігла гейбы ся не понагляла зачати приділену ій роботу, кед єй пані занята була інчими думками. Нараз зорвала ся Маричка. Нетерпеливо зосунула она вшыток вышивальний материял на землю, хватила за гітару, видобула з ней пару мягких акордів. Онедолга вмішала ся в ні тужлива пісня, заспівана срібрным голосом, што плынул з глубини ци не першыраз розкоханого серця:

Lubost, lubost, zla, ne dobra lubost!
Trapila jsi ludskih serdcoh už dost,
I mojo jsi serdco zranila,
Lubost, lubost! --- hej ty nestestliwa!

— Она кохат!... Ій не обоятна любов! — про-

шептал проходячий тамади Іван. — Та любов єй нещестлива! Хто же предметом єй любові?

І баль в Цемяті застал мысли обоїх мрачными, неодгаднеными. Шварц тіж був на бали, але тримався здалека від Брадачів, ани раз не танцувал з Маричком. Она сідила як заперта книга, з котрої нихто не годен був вичитати змісту. Мати неспокійні позерала на дівку, коли єй отец — противні — обоятно перелітувал очами товариство і лем товды, коли дізрил, же його дівка в парі з Солодканичем вмішала ся в море тануючих, непостережено потер руку о руку.

По тій забаві вернула ся веселість Марички, а Іван погіднішым оком позерал на tot світ. Такій прекрасний світ...

Предостатній ден серпня застал Солодканича в саді, сідил в тени розложистої черешні. Для заінтересованого читателя додам, же черешня tota була од даякого часу улюбленим місцем нашого студента, а то, видит ся, з той причини, же росла близко альтаны, в котрій мала Маричка цілыми днями пересіджувала. Кед бы черешня tota знала бесідувати, повіла бы нам неєдно інтересуюче... Кілько то в єй тени вродило ся мысли в голові шугая!... Завидую тій черешні, бо она знала о вшитким, а я годен выявити лем пару думок, што в tot ден Івана занимали:

«Мамо моя рідна! Виправила єс мя до світа, жебы-м сой долі глядал... I борол єм ся зо вшит-

кима вражима противностями, і виходил єм заєдно як побідитель. Не взял єм лем до світа силы, яка годна покорити любов. Ци обчыслила єс, мамо, силы свого сына? Днес стоїт він на розпутю, де зышли ся чест і почутя. Чест каже втікати на край світа, за море, а серце ся тому противит, привязало мя узами не до сокрушення, горит любовю до дівчате гейбы сотвореного для моего щестя. Та медже мном а ньом гора высока і пропаст — єй богатство і моя худобніст!... Хто повірит, же ведений єм чистым почутьом безграницій любови, а не підлым міркуваньом!?... І тоту пропаст перескочил бы-м, прогрыз высоку гору желізным зубом мойой волі і акуратности, кед бы-м лем знал, же она хоц на тілко ділит моє почутя, як...»

Порівнання не довершило ся, бо Іван почул теплу руку на своїм рамени.

— О чым так думате? — дал ся познати голос Марички.

— О ничым — одповіл обхідні.

— Тому не вірю!

— Товды, о вшыткым...

— І тото іщи не одповід, а бодай не щира одповід. Вывяте мі дрібниці з «того вшыткого».

Не знал шугай на тото одповісти. Отворити свою таємницю лем для задовоління простой дівочай цікавости (ничого інчого ся ту не додумувал) виділо ся му не на місци, одмовити єй желаню, негречні, а выбрать посередню дорогу, сциганити якнебуд,

стыдні пред самим собом.

— Недостойна єм вашого завіріння? — тото звіданя задала Маричка з таком сердечністю і потузыла го так полним і щырым пізріньом, же Іван мимовільні перестал підозрівати ю о обычну цікавіст.

— О, на ваше желаня готовий єм одкрити вам вшытки таємниці моого серця — повіл він, — лем не знам, ци буде для вас приємним выслушати впყытного до кінця.

— Ачий не хочете мі повісти дачого страшного? — засміяла ся Маричка.

— Не бійте ся, ничего необычного, а тым барже страшного. Моі мысли ничым ся не ріжнят од мысли каждого молодого человека в моїм положыню, з моім серцем.

— Вы мате серце? О тій новині першыраз чую!

— Сомніваете ся, Маричко? Ци хочете, жебы-м доказал його істнуваня?

— Лиште, уж вірю вам на слово, лем мі ся видит, же оно ішы спіт — жартувало дівча.

— Пробудило ся уж! — повіл до себе Іван.

— Выбачте, мы заблудили на інчу дорогу. Навернийте і розповіджене, о чым вы тепер думали. Лем щыро.

— Думал єм найперше о тым, же днеська пополудни буду мал егзамін. То переломна хвиля,

котра вызначыт мою будучу долю. Певний ём, же здам егзамін, єднако якісій неспокій овладнул мном, ачий зато, же по егзаміні возму на своі рамена тяжкій обовязок — як сын отчyzны і мойой матери. Пак думал ём, акуратні, о матери. Представил ём сой нашу спільну радіст, коли виділа буде она, же сполнили ся ей сны, же я — находячы в світі своя місце — буду міг повсюльно выявіти ій мою любов і вдячініст.

— Барз кохате свою матір? — прервала Маричка.

— І вы можете о тото звідувати?! — образил ся Іван. — Гей! Забыл ём, же вы сомніваете ся о існуванню моего серця...

— Пробачте! Жартувала ём. Продолжайте свое — оправдувало ся дівча зо слезком в очах.

— Дале раздумувал ём о tym, ци лем любов матери старчыт для земного щестя.

— І якій результат вашого раздумування? — звідала Маричка.

— Не завершыл ём ішы своіх раздумувань, та на мій погляд видит ся мі, же хоц она любов была бы достаточном, вшытко єдно неє в ній совершенной полноты. Кед бы-м поділив серце на дві половини і повіл матери — єдна половина твоя, а друга того адде дівчате, котре тіж половину своого серця тобі жертвую, так что од нас обоіх маш ціле серце — видит ся мі, же моя мати была бы задоволена, а я безконечні щестливий...

— І нашли сте туту, котрій належыт половина вашого серця?

Іван отігаль ся з одповідю. О хвилю, за час якой тяжка борба проходила в його души, одповіл несміло:

— Так. Нашол єм.

Тота одповід не змішала дівчате, гейбы інчого ся не сподівала. Лем слеза, чиста як роса на квітку, сперла ся на ей ясній рісниці. По хвили молчання озвала ся:

— Кед вы дотепер били щыры, товды не возмете мі за зло, коли звідам о імено вашой выбраної?

— Ви, Маричко, хочете знати імено, котре я сам пред собом бою ся виявити? — звідал з зачудуваньом шугай.

— Хочу! — рекла твердо Маричка. — І звідую вас о тото не з цікавости. Мушу днес конечно познати оне імено і вы не смієте одмовити мі того.

— Змилуйте ся! Не просте того од мене, бо одповід моя годна быти для вас образом.

— Чом так судите?

— Коли єм пред парома тижнями, як сой може припомните, вділив жменьку з той таємниці, вы товды згнівали ся на мене.

— Нияк ні!

— О, кед так, товды готовий єм вам повісти вшытко до края. Слухайте, Маричко! Днес рішыт ся моя доля, заран може остатніраз буду вас виділ... Позвольте, жебы-м враз з моім пращаньом ся з ва-

ми тяжке бремя зо свойой совісти зошмарил... Слухайте! Коли єм вас першыраз взріл, серце повіло мі, же інчай жены я николи не покохам. Вы сте тым ідеалом, о которым єм снил, котрий мене в смутных годинах мого сиротинства потішал, котрий мене загрівал до борбы з лихом дольом. Коротко повім вам, як заверщали ся моі мысли, котры сте прервали: Кохам вас, Маричко!... Пробачте і не осуджайте...

І заступил сирота очы єдном руком, гейбы стыдал ся своіх слів, другу же протягнул гу дівчату, гейбы просил ю о пробачыння свойой зуфалости.

Тота сама рука, котра перше замисліня його прервала, одтягнула тепер легісю його руку спред очи і прекрасне личко, оповите тепер повагом, заясніло пред ним.

— Слухай, Солодканич, слухай Іване — гварила тепер Маричка, — слівце «ты» дістало ся тобі першому з мужчын. З того знай, же ты завірям. Одгадла єм што діє ся в твоім серци і бояла єм ся, а такой і прагнула той хвилі, котру нароком єм приспішила. Было то необхідне для нашого спільнога спокою, жебы сме не блукали як уці, а окрислили наше взаімне одношыння, жебы медже нами не было ниякых недомовок, якы бы годни захмарити нашы будучы дни. Пречувала єм, же мя кохаш, і мое пречутя стало ся днес істином. Ци не так?...

— Ци хочеш, ангеле мій, жебым то тото слово

так часто повтарял, як часто припоминаєт мі о тым серце?

— Горда єм тым! Бо котре дівча не лестила бы любов такого невинного шугая як ты?...

— О, як вельо щестя! О, докінч, Маричко! — радувал ся сирота.

— Докінчу, і то з тым певніньом, же і я тебе кохам, кохам — як кохати може...

— Маричко! Де ты ся забавляш? Ход скоро дохыж! — прервал дальшу бесіду голос матери.

— Кед вернеш ся з егзаміну, глядай мя в альтані, почуєш моє остатне слово — шепнула Маричка Іванови і поспішила за веліньом матери.

...Кохам! Чули вы даколи тото слово, ты молодий приятелю, ты дорога чытателько?... Кед ніт, та втічте пред ним, як долго можете. В тым бо слові вміщат ся небо і земля, рай і пекло, сміх і слезы, спокій і страпліня, мед і гадяча ід, блаженство і проклятя. Варуй товды, під яком звіздом родит ся тото слово.

Коли Іван од вражыня тото слова очутил ся, Маричкы уж не было. Остал лем одголос слова «кохам!».

Зыгар на церковній вежі выбивал другу годину, а Іванови здавало ся, же він своїм «бам-м-м, бам-м-м» на цілий світ голосит: Кохам!... Кохам!... Та і припомнул му, же час на егзамін. Механічні взял книжки і на сплянтаных ногах подал ся гу будин-

кови школы. За цілу дорогу виділо ся сироті, же на кождым домі златыма буквами выписане: Кохам! Приятели воєтили ся перебігом будучого егзаміну, а він был того переконаня, же вшытки знаня зосереджены в слові «кохам».

Стал Іван пред строгом егзамінатором комісійом. Звідували го о вічніст пекельных мук. — Што його тото обходить?! Його серце жые вічном радістю. Звідували го о войны во світі, а він полний спокою; о промесы і конклюзії, а для него промесом мала Маричка, а конклюзійом — кохам. Глупы звіданя!... Але і на тоты не міг Іван дати нияких самодільных одповіди, і вшытки професоры од зачудуваня, же «такій» ученик не дає одповіди, покивали головами і єдномисльні выписали: *immaturus!*

Ци знал Іван, же был на егзаміні? Може і знал, бо спомнул сой тепер слова Марички: «Кед вернешся з егзаміну, глядай мя в альтані, почуєш мое остатнє слово...» Як ошаленілій погнал він домів і онедолга стоял в саді. З альтаны долітувал приємний спів ведений акордами гітары. Знаємий голос ту жил:

Janičku zlatovlas, proč ne chodiš do nas?
Ci sa matki bojiš, či o mne ne stoiš?
Matki sa ne bojim, a o tebe stojim,
Lem sa preokrutne zlih jazikoh bojim;
Bo tote jaziki horše jako meče:
Poruba, poseče, a krv ne počeče.

— Она кличе мя! Mi Іван-Янко імено — тішыл ся сирота. Што же стримувало го впасті до ніг обожуваному дівчату?...

Зза огорожыня вказала ся голова молодого барона Шварца.

— Пане Солодканич, прошу вас на єдно слово.

Іван помалы підышол гу нему.

— Пане Солодканич, зробте мі єдну услугу!

— Што вам треба?

— Двигнійте ключку отверанкы, будте ласкавы, хтіл бы-м перейти ся хвильку по саді.

Іван не виділ причыны одмовити му в таким невинним желаню.

— Пане Солодканич, вы честний чловек — продолжал кадет, коли уж нашол ся в саді, — відит ся мі, же можу цілком полігати на вашій чести.

— Прошу! Чым можу служыти?

— Зробили сте мі єдну прислугу, зробте і другу, лем дискретні...

— З охотом, коли лем буде то згідне з моім сумліньком.

— О, без сомніву! — преконувал кадет. — Хотіл ём лем видіти ся з Маричком.

Іван застановил ся хвильку. Яку справу може мати до Марички Шварц?... Та під влияньном єй остатнього слова: «кохам», всяка завист виділа ся му смішном.

— Она в альтані. Прошу за мном.

— Не выявите мойого заміру пред єй родичами?...

— Мам надію, же не дате мі гу тому причыны...

— Не бійте ся. Треба мі ій повісти лем два-три слова — преконувал кадет і взял студента попід рамено.

Рука в руку, як найліпши приятелі, близькилися оба прекрасни шугаі гу алтані, з котрой доходили іщи звуки остатньої фразы приведеної горі пісні.

— Маричко, тот пан має до вас справу — рюк Іван. — Штоправда і я хотіл бы-м, так як мы ся домовили, дашто почути, та гіст має першенство, зато і одыйду на час.

— Остан, остан! — озвало ся дівча піднесеним голосом. — Того, што я тобі, Іванку, мам повісти, може ся стати і в приявности того пана.

Того зачудувало Солодканича.

Маричка оддыхала тяжко, гейбы рыхтувала ся до завязтой борбы. Руком притримувала битя серця, в очах вказали ся ій слезы, та лице было рішуче.

— Слухай, Іванку! — озвала ся она сердечні. — Закликала ём тя, жебы-с чул од мене остатнє слово. Кед бы не пошана для твоїй личності, для твоїх благородных примет, котры познати мала ём велькы можливости, не одважыла бы-м ся признати же кохам тя... Не одкликую того, бо заправды кохам тя. Як брата. Ціле почутия одданости, щырого завіріння, якого лем ждати може брат од сестры, складам в твої руки, Іванку!...

То был удар перуна з погідного неба, удар, під

котрим міцний дуб падат з тріском. Іван обняв голову долонми.

— Знам, ты інчай любови ждал од мене — продолжало дівча, — але той любови уж в мене ніт, бо она стала ся виключном власністю того адде пана. А любов тога має свій початок іщи в дітинстві, на школінній лаві. Тото почутя першої любови не втихло во мі до днес. Не стыдам ся повісти, же в тій любови вміщат ся ціле мое життя, бо годна єм кохати лем раз, а кед кохати престану, ачий вмру. Розуміеш, мій приятелю, чом можу тя кохати лем як брата?... Потіш ся, Іванку! Повтарям твої власны слова: Половину мого серця лишам для свого коханого, а другом обділям тебе і родичів. Інакше вчынити єм не годна бо двох сердец не дал мі Бог...

— Маричко, змилуй ся! Ци знаш ты, яку причиняш мі муку своіма словами? — застогнал сирота. — Ци розуміеш оне страданя, яке припало в участі ангелам, котры шмарены были з небесной розкошы до пекла, на вічны муки. До безнадії...

— Знам! Та хочу быти добрым лікарьом, котрий не боїт ся выпалити рану пекучым желізом, жебы не вела она, акуратні, до безнадії... Твій біль озвивається во мі десяткрай, та не мам інчого лікарства. Буд для мя кохающим братом, а я ти буду вірном сестром. Той любови, котром Маричка не могла тебе обділити, вымолит ти в Бога сестра. І найдеш ю

в інчій жені, достойнішій од мене.

Іван двигнув голову. Представлял собом образ безграниці розпукти. Лице його було мертво бліде, ворги зосинілі, затиснені од болю, а з очі вищитати мож було вигварку, гірку вигварку, пред котром дівча затремтіло.

— Брате коханий, пізрий на мя інакше! — за плакала она. — Я не знесь того! Призрий ся! Прошу тя як жебрак милостині і прихильного ока. Тото, чым дотепер жаден мужчина, ани мій коханий, похвалити ся не може, складам як застав нашої щирої родинної любові.

І з тыма словами обняла го своїма сніжними рученятами і витиснула на його студеним челі долгій, предолгій поцілунок.

— Добрі, коли не годно быти інакше, буду ти братом! — рюк твердо Іван і выпростил ся як струна, што було ознакою, же внутрішня борба уж ся пересилила. — Але як брат мам право задати тому панови пару звідань.

— Прошу! — одповіл Шварц, якій дотепер був німим свідком цілої події. Випрактикуваний психолог спостерюг бы на його устах тін зловтішності.

— Кохате того дівча? — звідал Іван.

— Розуміє ся! — одповіл гордо кадет.

— Понад своє життя?

— Не інакше!

— І понад свою чест?

— І понад чест.

— І прагнете вчынити ю щестливом?

— Очывидні, тото є мойом выключном повинністю.

— І за жену взяти?

Шварц звлікал з одповідю, хоц виділ, же Маричка аж дых заперла в собі, вычекуючы на його одповід.

— Кед даякы непредвиджены перешкоды не станут на дорозі — повіл по якісым часі.

— Для правдивой любови нее перешкід, она знає терпеливо ждати — заопонувал Солодканич. — Прощу о конкретну одповід.

— Обіцям.

— Обіцяте тото пред Богом і ручите свойом честю?

— Якє мате право ждати того од мене? Ци вы моім оберштом? — нетерплячо рюк кадет.

— Я ей брат, котрий в ділі щестя свойой сестры має векше право од вашого обершта.

— Кед уж так конечні настаєте, най буде по вашому.

— Добрі! Лем мате присягу дослівні повторити — жадал вперто Солодканич.

— Обіцям пред Богом і ручу мойом честю, же возму Маричку за жену і буду ся старал вчынити ю щестливом — присігал Шварц, а воргы його трясли ся, не знатя ци од вражыня, якє зробила на ним торжественніст самой клятвы, ци може спроста од гніву.

— Приймийте мою пошану — докінчыл Солодканич, подаючы кадетови руку, — але враз і пев-

ніня, же кед лем раз заплаче при вас Маричка —
найдете во мі безпощадного мстителя.

Заходяче сонце освітило блідорожевыма променями розшмарены хыжы села Лісне і представило прекрасну панораму дикой, гористой, бідной, але мирной околиці очам шугая, котрий — змучений далеком дорогом — одпочывал на верху Бескіда. Та не был він свідомий красоты краєвиду, водил обоятными очами по сельских хыжках, в його души было мрачно, в серци порожньо.

Нараз стримало ся його пізріня на єдній хыжці. Оддалена од інчых, невеличка, пригорблена, попідперана коликами, чисто як бабуся о палици, не представляла собом ничего што годно захопити. З ней вишла старших уж років жена з коновками в руках. Кед дізрил ю наш подорожній, його камінне лице гейбы ся ожывило, та була то реакція тяжка до окрисліня, виділо ся, адде радіст і смуток витают ся зо собом братнім поцілунком, ци — быти може — способлят ся они до завзятой борбы. Остатня можливіст видит ся быти правдоподібнійша, бо наш подорожній заломил о хвилю руки, аж ставы в пальцях затріщали і — такої плачути — ял бесідувати до себе:

«Чом єм тя лишил, рідна моя хыжко! В твоіх тісных стінах не зазнал бы-м інчого прагніня, як лем насмотрити ся на Божий світ, напасті козу і наполнити свій жолудок бодай яком стравом; кед

бы і тому тяжко ся было збыти, переплакал ци переспал бы-м голод... А то отворил ся мі шырокій світ, манил мя блишавками, обудил в моїй души желаня, а не дал середків, жебы іх заспокоїти. Серце моє спрагнене, а ніт чым прагніня його заспокоїти. Чом єс, мамо, выпхала медже люди дітину свою, невинну спокойом душы, по надії?!... Днес, по роках, несе тобі сын твій тот адде рянда-вий ранец з лахами а на причинок гірке розчаруваня!... Молила єс ся о долю для свого сына, а до-ля так старшні обышла ся з ним. Зо зідливом насмішком шмарила напред него дівча, котре не зрозуміло його душы... Не спохопило, же сирота може кохати міцнійше як панич, панич з шувным мішечком пінязи і високым званьом... Та, діждай... Ци не за строгій я і при безвзглядній строгости, за несправедливий? Пробач мі Маричко! Ты посту-пила як кажда жена, котра розсуджат горячым серцем, а не холодным разумом... Уж не можу назвати тя моїм дівчатком, пропало. Але «сестра» то тіж солодко звучыт. Дає мі бодай право пиль-нувати твого щестя. Ты предчувала, же я необхід-ний для тебе. Зрозуміл єм тово по твоіх слезных очах, по памятці, котру всунула єс мі до руки в час прашаня...»

Не вытрясал Іван, жебы при тых словах не выняти з нагрудной кышені піняжного мішечка, крас-ні оздобленого, з чудовым написом: «Коханому бра-ту — кохаюча сестра М. Б.»

Долго призерал ся бідний шугай на тот дарунок, виріб зmysльних рук обожуваної сестри, на totы вышиты квіточкы, на яких недавно спочивали ей ясны очы, з которыма сплетены были ей мысли і збыхнувшы тяжко, сковал го назад до кышінкы. Очы його сперли ся зас на селянці, котра вертала ся од потока з коновками. Виділ як мати його пристанула в половині дороги, поставила коновкы на боці і обернула очы гу хырбетови Бескіда, гейбы вычекувала сына...

Тота німа бесіда вирвала Івана зо замисліня. Вшытком силом молодости скопил ся він з місця і погнал долов гором. Быstre материинське серце не омылило ся. Коновкы остали на боці, а постаріла Катрена мала єдно лем прагніня — пригорнути чым скорше до груди свого Ванця...

Сполнило ся прагніня.

Та чом же тот холодний, на позір без серця хлопец обливал груди свойой матери рясныма сывлзами? Чом же тот в борбі загартуваний мужчына розплакал ся як дітина?...

Катрена материинськым серцем познала, же під тыма сывлзамі ёй сына скрывают ся боліст не до загоіня. Націлувавшы ся го без края міры, взяла го на сповід. На ёй спрытны, хоц на позір обычны звіданя одповідал він щыро і не спохопил, же за невелькій час знала уж таємницю його серця.

— Як ся зове того дівча, в котрим єс ся за-любувал? — звідала несподівано Катрена.

— Як ви, мамо, годни здогадувати ся о дачым подібним, кед єм о тым ани не спомнул? — одпо-віл звіданьом Іван, почервенівшы од змішаня.

— Так о, знам!... Та неважне як ся она зове. Не хоче тя, бо сподабал ся ій богатший. Ци не так?... Дармо! Так уж на світі ся водит... З рукава не вигрясеш долі, котрой ти Бог не судил. Діждий терпеливо! Суджену стрітиш, ани манівцями ю не обыйдеш.

Іван покивал заперечаючо головом.

— Опуст ся на мя! — певнила го мати. — Я вымолю, выпошу в Бога туто миліст, же діжду ся на старіст тішти твоім ществою, хыбаль жебы-с не заслужил сой в Господа Бога на тото... Але такого не мала бы-м сподівати ся по своїм сыні, тым ся не траплю. Барже непокоїт мя інче. За тобом кождий ден ся довідуют, то післанец од мандатаря з домінії, то війт, то шандар...

— Што они мают до мене?!... — звідал Іван.

На тото звіданя дохыж вступило двох шандарів.

— Ци ту прожыват Катрена, вдова по Паньку Солодканичу?

— Ту — потвердил Іван.

— А ви, пане, ачий єй сын, Іван Солодка-нич?

— Гей!

— Просиме з нами — рюк старший чыном шандар, — маме розказ одставити вас до уряду, поне-

же вы не ставили ся до асентерунку, хоц взывано вас двараз.

— Ставлю ся без одвліканя заран — одповіл спокійні Іван. — Тілько што пришол єм домів, струджений єм, тяжко барз буде іти по ночы.

— Жалуєме, але не можеме ждати вас до заране.

— Кед так, кед мус?... Мамо, оставайте здравы!...

Бідна Катрено! Не натішыла ёс ся долго своїм сыном!... Кед хочеш ішы дакус насмотрити ся на лицے свого єдинака, заперай хыжку і понагляй його слідом до міста.

Там, в окружным уряді, протокіл одбыл ся коротко. Оправдуваня ся Івана, же будучы во школах на Уграх не отримал возваня ставити ся на асентерунковий пляц, не было достаточным. Свідоцтва заважыло, што мали го за дезертера. Та хоц бы і ні, його здорова зовнішніст, міцна, гарда постава, не могли выручыти го од войскового рішыня: *Tauglich!*

Тото слово одбило ся без видимого вражыня од ух нашого шугая, та гейбы ніж прошло серце матери. Пред ньом была друга розлука зо сыном, болестнійша як перша. Та не вказала того по собі. Противні, она підтримувала на духу Івана:

— Дванадцет років терпеливі ждала єм на твоего вітця, нич не вернул ся з войска, пережью і тво-

іх дальших вісем років. І діжду ся од тебе потіхи на мою старість! Будеме іщи враз!

Кед бы не яснина надії, кед бы не терпелива віра, чым были бы нашы матери? Неєдна з них проклинала бы тоту хвилю, в котрій діти на світ привела.

Транспорт рекрутів подавал ся на місце свого назначиння. Німо, без выповідженого слова жалю пращаля Катрена свого сына. Та коли уж ослебодил ся з єй обять, присіла на купці шутру і заступила руками очи. Жебы не видіти го, не придавати сой туғы.

Як долго так сідила, сама не знала. Коли отворила очи, лем піщана курява возносила ся на крайнім виднокругу. Хватила ся бідна мати за серце і з жалістным йойком покатуляла без чутя до фосы.

— Опила ся баба, дзядівска Русинка! — приварювали мимоходом люде.

IV

На рівнинах «европського саду», той так шедро обділеної дарами природы Ломбардії, гейбы лем она была облюбленым чадом Божым, проходило днес необычне видовиско. Де колиси радувала газду дородна ряса зерна, там днес необяте оком множество люди. Та што за люде?... То не чада любови, а післанці ненависти, не ангелы миру з оливковом голузком в руках, а люде зо смертоносным оружом — предвестники войны, предвестники руины!...

Хто не памятат 1859 рока, коли то галицко-руськы полкы мужнью боронили чести австрійской імперії пред гордым Франком і йому послушным васальом Сабавдійом?... А бороли ся нашы діти до поспільнога удара серця, до остатній каплі кырви!

Плоды землі были першом жертвом запеклої війни. Розкішны оранжы і тенисты каштаны легли під сокиром непроблаганого воєнного звыку, а пышне квіти іх было подоптане жолнірскыма боканчами і кінскыма копытами. Першы были похоснуваны на ставління бараків і на опаління, другым припала смутнійша участ — выстелити дорогу до смерти...

В єдним селі, в тісній іздебці лишеной через газдів хылкы, де сонце з трудом пробивало ся через засмаруваны вікенця, сідил мужчына, якому ішло під тридцетий рік, одітий до офіцирскаго мундуру котрысога там галицко-руского піхотнаго полку. Пред ним, на столі, лежали два листы. Взявшы до рук ёден з них, наш офіцир, призерал ся му долго з цікавістю, а при tym з недовірюваньем, бо по обох сторонах коперты насіянне было множество почтовых печаток з преріжных місц віштыкых коронных краів австрійской державы. Лист тот,нич дішол до рук адресата, вандрувал, як видно, необычными дорогами. Покывавшы головом, офіцир рішыл ся розпечатати го. Та лем пізрил на підпис, зачудувал ся барз, а кед прочытал першых пару ленійок, на його лиці одмалювала

ся жалістна туга, котра при кінцьових словах листу перемінила ся в найболестнійшу боліст. В таким стані духа хватил ся він другого листу, котрому уж ся ани не призерал, лем лакомо гылтал очами слова писаны трэмтячом женском руком. Прочитавши тот лист, долго взерал ся до него, та остатолпілы його очы не знали на што смотрят, лем по блідым лицам мож было здогадати ся, же душом його обладнули ріжны, цілком собі протилежны почутя.

Кукнийме споза плеч офіцира на тоты листы. В першым прочытаме:

Дорогий Пане!

Од часу, коли лишили сте нас, не мал ём од Вас ниякой вісти. Дармо мал ём надію, же по шкільных вакаціях вернете ся тут нам. Барз пізно, аж по кількох роках довідал ём ся, же Вы при войску. Не буду описувал дороги, яком я місце Вашого перебивання однашол, але з Вашої стороны вишытко єдно негарді, же вы до днес не одозвалися до нас. Выйбачте том докір чловекови, котрий Вас любить, і при тым знає, же николи і ничым Вас не образил. Люблю Вас як рідну дітину, товды мали бы Вы одплатити ся мі любовю сына, тым більше, же остал ём сам на світі — старий сирота! Жену Бог взял, Штефан, кед втратил в Вас певного провідника, стал ся зас непоправным ледачином і як такій вмер в нужді і на чужыні... А дівка моя?... Она тіж вмерла для мене!... Лишу близькі окличности, жебы на ново не ятрити раны,

котру мі невдячне дівча задало; хочу забыти, же
мал єм колиси дівку. Як скоро можете, возте урляп
і поспіште в мої обятя, потіште нещестного віт-
ця хоц капинком той любови, яком любите свою
матір, а я буду до смерти щестливий!... В суді
зложыл єм тистамент, котрим чиню Вас неогра-
ниченым наслідником і властительом моого маєт-
ку і принимам за свого сына. Не одмовте, про
Бога, майте на мене взгляд. Лішого я сына не
можу мати! Я похлиблял сой колиси, же Вас в па-
рі з Маричком пригорну до свого вітцівського серця,
знал см, же вы ю кохали, та інакше ся стало!...
Днес был бы-м без совісти, кед бы-м желал, жебы
сте честным своім іменом вкрыли сором дівчате...
Такой жертвы я не смію од Вас просити. Вы без-
взглядні моім сынок. Спонагляйте ся з бодай єдним
словом потішыня, кед не можете сами прибыти ту
свому вітцю

Михалови Брадачови

Другій лист голосил так:

Коханий Брате!

Не повіриши як солодко припомнити сой, же мам
брата, котрий мене зрозуміє, коли ніхто силы мо-
йой любови зрозуміти не міг, котрий оправдат
мене, коли вшытки мя осудили, котрий не одрече
ся мене, коли отец і мати ся одрекли. Ігу брату
лем прибігам, жебы на його грудьох выплакати ся
в моім горю...

Сирота єм!... Тот, котрого імено в листі до
Тебе не повинно ся найти, окламал мя, а прокли-

нати го мое вірне серце не годно!... Кохала єм лем раз і на єдну шальку зложила єм вишиткє щестя моого жыття... І програла єм!... Не проклинай го і Ты, пробач, як і я пробачыла. Мам до Тебе лем єдно прошины, жебы-с вымолил для мене пробачыння од вітця. Мати була сполеглива, але вмерла. А отець строгий! Не виную го за тутору сторгіст, бо справедливий він при тым. Я винувата, бо самовільні лишила см родительскій дім, том храм незаколоченого спокою і тихой любови. Терпеливо зношу стыд, який лем жену досягнути може, переболіла єм втрату любови того... але втраты любови родительской не перенесу! Мій отець, переконана єм о тым, не одмовит Твойому прошинию; най прийме мя за найнизшу служницю, жебы лем мож було під єдним дахом перебивати з ним! Кед за Твоїм посередництвом сполнит ся мое желаня, товды на смертній постели вышепче Твоє імено вдячна сестра Твоя

Мария.

— Чом же немилосердна доля казала воскреснути подіям, котры з таком муком привалял єм каменьком забыття?! — повіл з гірким серцем офіцир і пустил лист на землю.

Тишина залегла в іздебці, гейбы освятити хтіла німу боліст молодого серця.

— Камерад Солодканич!... Жыещ, самітний монаше? — звідал голосно офіцир, што ввошол, і покріпил своє звіданя тым, же стряс міцно раменом першого.

— Но!... Ты, виджу днес в квасным сосі! — продолжал весело. — Та чом?... А-а!... Лист —

причынил, коли взріл лежачий на земли лист. — То од жены! Ачий твойой найдорожшой?... Мария ій імено!... Пробач, приятелю, же мимовільні вкral єм ся до твойой таємниці. Єднако не старай ся, же ю дакому выявлю!... Того не зроблю, слово чести! Тепер уж нам, чом тебе дотепер ни одкормлена Чешка, ни шалена Мадярка, ни сентиментальна Німка, ни чорноока Італіянка *et tutti quanti* не зневолили!...

Солодканич не барз зважал на туту порожню блянданину свого приятеля.

— А не мож бы свому приятельови завірити ся — продолжал tot жартібливым тоном, — бодай до якой народности належыт голубка пана Солодканича?... То ачий рідкій егземпляр жены, же она престала го кохати так, што аж слезы видно в його очах, цілком як в інститутки, котра при першим вальци наступила на ногу своєму партнерови.

— Тота гвінейска Муринка, котру комедиянты в Медіолані за пінязі вказували, то тіж рідкій егземпляр жены! — озвал ся першыраз Солодканич з сардонічным усміхом на устах. Але і tym не дішол кінця нашмареным тортурам свого приятеля.

— Бррр! — стряс ся tot од одыхаючого почутя. — Не завидую твойому смакови, ни блаженству твого успіху.

Наступило молчаня, за час котрого веселій офіцир вынял цигаро з кышені, а і не заняжал з ціка-

вістю шмарити оком на речений лист, лежачий як сирота на дылинах.

— А! *mille pardon!* То лист од сестри!... Не знал єм же маш сестру. То што інчого!... За завіріння сестри брату не вільно жартувати. То святе почутя, пред котрим аж і такій подуйвітер як я має векший респект нич пред ігзицирком нашого обершта, ци пред наїженым баюсами майора. *À propos*, приятелю, знаш чом пришол єм до тебе?

— Безсомнівно зато, жебы хыжу до края бляндьюм выполнити — одповіл неохочо Солодканич.
— Лем уважай, бо ізба тісна, треба буде двері і вікна отверати, інакше ся подусиме. Ци не так, шановний Райловичу?

Лейтенант Райлович закурил флегматичні цигаро, пак цідил:

— І так, і не так. Мушу ти повісти о двох новинах, з котрих друга є небезпосереднім наслідком першої. Перша, же заран рушаме і ачий уж позарани стрітиме ся з ворогом, з котрим, очывидні, не барз приязні будеме ся витати. А по неже скутком той стрічы неєдному з нас хрупнут кости, урадили сме організувати днес пращалярний банкет — до стрічы на тым, або на другым світі!... І то є акуратні друга новина. Товды ход зо мном до загорідки Тедеска, там знамените вино, за котре змысльний Талиян обідре нас з таком веселом гречністю як кождий талиянській «браво». Там уж сходят ся офіцери ріжних масти і бранж. Хто явит ся перший, тот щестливий,

бо дірве бодай кобичку заміст кресла, а опізненым прийде ся — *more primaevō* — посідати на землі.

Солодканич молчал і лем кывніњом головы за-перечыл.

— Што? Не підеш?... Сесий ден ішы наш, а ранішній не знатя чый буде, товды пережыйме до вечера як шугаям належыт!

— Хоц бы-м і пішол, та про тоты листы не мам настроіня до веселого товариства — одповіл Солодканич — і буду медже вами фігурувал, гейбы монах з молитвенником.

— Не бій ся! Не сам будеш такій! — переконувал Райлович. — І я настроєний днес, на порозі смерти, до богобійных розмышлянь. Жаль того світа, што взяти го може глупа куля. Єднако — так ся мі видит — жаль тот годен ся розвести, кед набесідуєме ся до сыта, мій приятелю... То єдно. А друге, преці і гречніст вимагат попрацьти ся в тій фатальній хвили з камаратами. Зрештом, рішыл ём не зважати на твою безосновну одмову, роками служби старший ём од тебе і подля войсковой субординациі ты маш мя слухати. Товды: *Karre auf! Vorwärts marsch!...*

Нич не помогло, Солодканич мусіл піддати ся приятельській вп'ертості товариша, котрий безцеремонні взял го попід руку і потягнул до реченой загорідкы, де мали зобрата ся офіциры. Невелькох іх ішы было, коли пришли там нашы приятелі, так што нашли сой они выгідне місце в куті,

де могли не лем слебідні побыти, без побоювання ся, же дахто буде ся ім мішал до бесіды, але і одкале выгідным было видіти ціле товариство.

При подальшим столі сідило уж трьох офіцірів — двох молодісіх, котрим лем тілко што засіяли ся баюсики, і третій — старший, ясноволосий капітан, котрий диспуту накручал. Бесіда його була занадто голосна, жебы мож ю пристойном назвати, та іщи барже непристойним быв ей зміст. Його чысленны побіды, радше не на полі славы — адде пункт, попри котрим обертала ся она бесіда. Зававлял він своїх молодых товаришів розповідю о преріжных капризах і хитростях, якима він ма-мунил невинны дівиці, хвіял вірністю жен і зводил чуйніст мужів. І хвальба tota видимо чынила пріємніст новомодному геройови.

Двох офіцірів звертало на туто бесіду увагу векшу, нич заслугувал на ню ей цинічний стыль, а были нима наш Іван Солодканич і єден старшавий надпоручник, што сідил дакус боком попри наших прияителях.

— Слухай, Солодканич, мушу ти штоси выявити, на припадок, кед бы-с мя пережыл — зачал Райлович.

— Пст!... — стримал го Іван.

— Што тебе, монаха, обходит тото порожнє блянданя, котре аж мі, легкодухови, мерзкым ся видит.

— Не бесіда, а личніст бесідника мя обходить.

— Личніст бесідника?... Не розумію з якой причини. То цілком обычне явиско. Паничык, котрого мамуня штоденні гласкала, а татко свого розуму дати пожалувал. Же він пещена дітина ласкавої протекції, видно з того, же в таких молодых роках дослужыл ся трьох звіздок. При чым з його бесіды судити мож, же пред першим бойом буде позувал на хворого. Найвекшы крикаче найбарже гачами трясут!

— То він! — рюк до ся Солодканич, не зважаочы на потік слів приятеля. — Та, жебы-м ся не омылил, мушу допевнити як ся зове.

— Як ся зове?... Того не трудно ся довідати — одповіл Райлович і звернул ся до надпоручника.

— Пробачте, пане, же заколочу вашу увагу.

— Чым можу служыти? — одповіл тот гречні.

— Вы з єдного полку з тамтым капітаном, та ачий знаете як ся зове.

— О, аж над міру пришло ся мі з ним знати — одповіл надпоручник з погордливом усмішком, — то барон Шварц.

— Так, то заправды він! — промовил проятым голосом Солодканич і лице його побіліло як по-лотно.

— О-о! Знаете го?! — зачудувал ся надпоруч-

ник. — Тота знаєміст ачий старшой як моя даты...

— Гей! Знам го іщи зо шкільних часів. Кінчыл єм гімназию, а він лем тілко што наділ мундур кадета.

— І він капітаном, а вы поручником. Тото вас видочні грызе! — перервал терпкю надпоручник.

— Та вы за барз наївны, мій пане! Повіджте, чым занимали бы ся молоды жены старых оберштів і генералів, кед бы не протегували такых гладких хлопців, *à la Шварц*?

— О, мене тото не воєтит — одповіл спокійні Солодканич. — Медже мном а тым паном капітаном заходить цілком інча справа...

— Безсомнівно якіса жена стала на заваді вашій тіснійшій знаємості — засміял ся надпоручник. — А што! Не трафил єм? — додал він о хвилю, видячы як темний румянец заграл на лиці Івана.

— Не таю ся — одповіл тот несміло. — Але не є то справа, которую мож залагодити смішками.

— На штоси поважне ся заносит! — спостерюг Райлович.

— Пробачте, пане лейтенант, кед образил єм вас своїом веселістю — рюк сердечні надпоручник і простер руку до Солодканича. — Не мал єм такого заміру. Хто так як я прагнул застарану голову на грудях коханой жены зложыти, тот не буде мал любови інакше як за святу. То-ж і николи не одважыл бы-м ся підсміхувати з любови!... Гей, признам ся, сполнили бы ся моі мрії,

кед бы світ не быв засіяний паразитами, што кормлят ся лем чужым ществом, як тот капітан...

Надпоручник не доповіл назвиска, затопил то в погарю вина.

— Што же зрештом о капітані Шварці і бесідувати? — продожал він, дуркаючи порожнім погарьом о стіл. — Адже сами видите, же не ма він приятеля в тым товаристві. Нихто ся з ним не заходить, хыбаль лем в службовых справах. Поза службом мусить він глядати товариства медже молодыми офіцирами, которы не мали ішы коли забыти про профоса-шандаря в кадетскій школі.

Солодканич не слухал уж той бесіды, його увага впляла ся гу столу, де капітан Шварц місце предсідателя занимал. Же тот о чымси веселым розповідал, видно было по сміху, которым заносили ся його спілбесідники.

— То ваша остатня любов, пане капітан? — звідал єден з них.

— Остатня ачий ніт, хыбаль же вмру пред часом... Гей, мам надію дожыти неєдной ішы любовной пригоды.

— Та на днес бывла то остатня — зауважыл другій. — Ради бы мы знати о вашій першій любови, бывла ачий барз інтересуюча...

— Кед о ню ходит, повім вам, же найдолжше зо вшытых мя она занимала — одповіл зо самозадоволіньем Шварц. — Очывидні, я был ішы учеником в любови, девятнадцет ци двадцет... не тямлю дочыста кілко років мал ём товды, але знам, же

был єм уж кадетом і акуратні мій уніформ заімпонувал міщанській дівці так, же здала ся на мою миліст і немиліст... Коштувало мя того дакус труду, бо отец стерюг ю гейбы свої дукаты в скрини. Окрем того, ішы єден голодний студент поетызувал гу ній і лем без мала не повело ся му заняти ю для себе. Та я о часі познал стратегію ворога, укріпил єм ся на своїй позиції і смілым атаком занял твердиню серця дівчате, саму ю взял до неволі. Но!... Сами вы очывидні спожватите, же неволя тота была для ней цілком знісном, а для мене розвеселяючом. Не мал бы-м быти невдячним,proto вознесу тоаст: «На спомин тых приємных хвиль, яки єм пережыл з малом Маричком!».

В тій самій хвили стал Солодканич за плечами бесідника.

— Позвольте, пане капітан, жебы-м і я приєднал ся до того тоасту — озвал ся він лагідным позірні голосом, котрому єднако погордлива усмішка товаришила.

Шварц обернул ся нетерпеливо і зморщыл чело.

— Лейтенант Іван Солодканич, давний ваш знамій, кед припомните сой дім Миська Брадача в Пряшові.

— А, барз мі приємні! — одповіл Шварц з шувним змішаньом. — Як прожывате?...

— Не нарічу, добрі, весело!... Особливі коли трафлю на таку інтересуючу повіст, яку мимовільні чул єм адде з ваших уст. Будте добры, пане капітан,

повторити ю з дрібницями, бо барз мя она захопила.

Шварц видимо стратил певніст себе, та недостаток тот вкryл він пред своїма товаришами аргантійом.

— Выхачте — одповіл він холодно, — же на tot раз не можу задоволити ваше желаня, бодай уж з той причини, же повіст другіраз чытана перестає быти інтересуюча.

— Противні, она барз обогатіє, кед дополните ю деталями — переконувал з гіркым усміхом Іван.

Надпоручник, Райлович і кількох дальших офіцирів приближыли ся з цікавістю гу столу.

— Кед не хочете, та на щестя годен єм вас выручыти, пане капітан. Похлибям сой, же заслужу на добре слово зо стороны нашых приятелів, кед іх цікавіст до края заспокою. Слухайте же!... Не буду грюб в тым, якима середками здобыли вы любов Марички, дост, же она покохала вас цілым жаром першой любови, і кохат вас до днес, хоц вы так тяжко згрішыли пред ньом. Правда, же в домі ей родичів находил ся товды голодний студент, котрий вашу выбраницю покохал першом, а враз і остатньом любовю. Тото не годно нияк чудувати, понеже сами признате, же была она перлином медже дівицями. Тот голодний студент є днес на рівным такої с вами становиску, носит такій сам мундур, зато і може вас звідати — што зробили вы з Маричком, пане капітане?!

— На якій підставі звіduете мя о тоТо? Што вам до моих справ? — остро заопонувал Шварц.

— На тій основі, же є она мойом сестром, бо узнала мя за брата, а при тым отец єй адоптувал мя за сына. Мам на тото писаны документы, можут ся во ні панове всмотрити невтральным оком.

І такой вручыл він знаны нам листы надпоручникови, котрий враз з Райловичом внурили ся до іх чытаня.

— Зрештам тоты доказы збыточны — продолжал Солодканич, — бо вы, пане капитан, ачий не забыли ішы того момента, коли то Маричка в вашій приявности наш родинний звязок освятила поцілунком на моім челі. Мали бы вы памятати і того, же сами узнали сте мое покоровительство над ньом, присігали сте предо мном на віру в Бога і на свою чест, же ожените ся з ньом.

— Твоё право, Солодканич, постояти за чест того дівчате, є незаперечне — осудил Райлович.

— Без найменшого сомніву! — потвердил надпоручник.

— Товды звідую вас, пане капитан, мате замір дане слово чести сполнити?

Шварц разреготал ся на цілий голос:

— Чого ся вам не захтіват? То неможливе! Нижак неможливе!...

— Офіцир має свою честь безспоречні хоронити — підкрислил Солодканич, — кед ся заставлять неможливістю, товды треба доказів на тото. Будте добры повісти, чом неможливе?

Шварц силил ся на одповід, котру аж по шувній хвили дал:

— Моі панове! — гварил він, обернувши ся до зобраних офіцірів. — Ци слово чести дане в часі хлопячого шалінства може ішы обовязувати человека, котрий находит ся днес в інчых обставинах і занимат вищу рангу?...

— Або слушнійше — підхопил Солодканич, — ци чест зачынат ся доперва в офіцира, а в кадета є лем порожнім словом...

— Пане барон Шварц — одозвал ся поважні надпоручник, — вы носили товды tot сам мундур, а хоц не мали сте ішы офіцирських дистинкций, виштко єдно били вы аспірантом того стану, а як такій знали вы добрі чого вимагат од вас чест.

— Адже і вам, моі панове, трафила ся подібна любовна авантюра, адже то заняття веселых офіцірів, як інакше чынили бы сой они приємнійшим жыття в гарнізоні? — боронил ся Шварц.

— В якым регуляміні вы тото вычытали? — звідал підсміхуючи ся Райлович.

— До подібного сорту офіцірів мене не зачысяліте, тото сой выпрашам — поважні рюк надпоручник.

— Хоцбы і так, вшытко єдно нихто зо здоровым розумом не буде од мене вымагал, жебы-м ділил ся своім невелькым маєтком з міщенськом дівком і укращал ёй низке походжыня своім шляхотством. Мі потрібна жена з інчых сфер.

— Знам о тым і на щестя мам можливіст допомочы честному замірови — одповіл Солодканич. — З листів, котры пан надпоручник і мій приятель Райлович перезріли, довідате ся, же ём неквестийонуваным властителем цілого маєтку Миська Брадача. Же є він дост велькій і веце як двараз перевыжшат ваш маєток, знате о тым добре, пане барон. Отже заявлям, же готовий ём такой зараз одступити го на придане для Марички, з тым лем, же має она доховати до смерти свого вітца. Для себе не лишамнич. В тій ситуації перший пункт вашої оборони падат. Односні другого позволю сой повісти, же кед звязок з міщенком не был для барона товды ганьбом, то тым барже не буде він днес, коли ходит о вынагороджыня кривды вчыненой дівці. Думам, же світ, хоц він днеска так зопсугий, хосенні оцініт ваш замір. Іщи єдно! Вы операте ся так завзято на своім шляхотстві, а забывате, же *noblesse oblige!* Благородным ваше поведіння назвати нияк не можу, його назвати мож інакше, о чым на тепер замолчу. Признайте сами! Вы присягом омамунили дівку, выкрали з родительского дома, знеславили і лишили ю доли на збыткуваня. Не дост того, вы ту аргантско піддали ёй честне імя прилюдній насміщі!

— Лиште свою проповід, ньом мя не зламле-
те — засміял ся вимушено Шварц.

— Не шкодит! Добрий проповідник має похос-
нувати вшытки середки так розуму, як і почуть,
без взгляду на того, ци порушыт він дакого ци ні.
І я так роблю. Ви, пане, надієте ся дорогом вой-
скової кариери добити ся осліплюючої позиції
в світі, але не тямите, же я годен стругнути вам
такого фігля, по яким никто з товаришів не буде
хтіл служыти з вами під єдним прапором і вы бу-
дете змушені лишыти войско. Што товды? — зві-
дую. Прогуляний ваш маєток не підреперує она
біла ручка, на которую ся надієте, не буде хтіла —
вірте мі — быти вашом і вам, пане барон, остане-
лем бідуся.

Шварц стратил вшытку аргантию, котром боро-
нил ся дотепер. Не предвиділ, же так оберне ся
справа. Знал, же поєдинок неминучий і в ним лем,
рахуючи на своє щестя, виділ заховання своєї чес-
ти.

— Но як же, пане капітан? Нич не одповісте на
мою пропозицію? — звідал Солодканич.

Наступило долгє молчання.

— Хочете, жебы-м ваше поведіння достойні на-
звал?

— Называйте! — одновіл пілголосом Шварц.

— Товды — вы підлота! — рюк голосно Солодканич. — Недостойны вы звати ся офіциром!

— Дате мі сатысфакцию за нарушыня мойой чести! — одповіл, блідий уж, капітан.

— Пред тым нич на ваше вызваня одповім рішаючо, позвольте выслушати мого суду о двобоях. Я іх ворогом, а то з той причыны, што нима образу не заспокоіт і кривда вынагороджена нияк не буде. Возме нашу справу під розвагу. Вы, або я, еден з нас двох згынути мусит. В першым припадку кривда дівчате і пятно нечести піде з вами до гробу, а в другым, вы тіж мойом кырвю не змысте пятна свого характеру.

Вшытки приявны офіциры пізрили з видимым браком акцептациі на Івана, аж і його щырий приятель покывал з незадоволіньом головом. То была догма лаіка, а не офіцира.

— А-а, боіте ся?! — рюк Шварц, підсміхуючы ся і видячы для ся промін надії.

— На тото одповіст вам мій секундант, я не мам дякы тратити для вас веце слів — повіл Солодканич спокійні і, обернувшы ся до Райловича, высловил свою волю:

— Приятелю мій, зроб мі тоту прислугу, а другого секунданта поглядай медже товаришами. На всякі вымогы наперед ся згаджам.

— Хто буде моім секундантом? — такой добра раз звідал Шварц. Та вшытки зображены офіциры молчали, аж і його молодшы товарише од стола отігали ся. Гей, поєдинок в военном стані, при

його строгих параграфах міг мати злы наслідки.

— Кед уж нихто не хце ся того підняти, товды змушений єм быти вашим секундантом, пане Шварц — озвал ся на конец надпоручник. — Та не роблю того зато, жебы-м мал ся за вашого приятеля, бо — як знаєте — быти ним не можу, а піднимам ся даної функції для сполніня вшыткых вимог предвиджених для двобою.

Понеже часу оставало невелько, секунданти згодили ся, жебы поєдинок мал місце іщи днес, о заході сонця. Шварц, зато же в фехтунку вправлял ся лем кус і не міг ся надіяти на хосенне для себе завершыня, быв за двобоем на пістолеты. В надмірным чысліню на свое щестя хтіл він, жебы проведений він был на американській спосіб, то є, жебы лем єден з пістолетів был набитий, але на тото не згодили ся секунданти. Догварено ся товды, же оба противники з оддаління двадцетох кроків повинни на даний знак рівночасно до себе вистрілити.

Лем дві годины оставало до заходу сонця. Солдакович похоснувал тот час на написаня листів до осіб, котры были му особливі близкы. Лист до матери, в которым коротко прашал ся з ньом, він, подумавши, подер.

— Скоре преболіе втрату — гварил до себе, — кед з чужых уст довідат ся о моій смерти. Буде преконана, же згинул єм на войні.

З тым преконаньом написал лист до Брадача:
*Найдорожий няню! Тым солодкым іменом одзы-
вам ся до Вас, чым прагну высловити мою сынівську
лю보v до Вас. Вашій волі з найвекшом радістю
прагну ся повинувати. Сироті, што стоїт на по-
розі смерти, двакрат мило, же має вітця і чує,
же є іщи на світі хтоси, хто заплаче по його
втраті. Та з том частю вашої волі, подля котрой
мал бы ем приняти Ваш маestок за свій, згодити
ся не можу. Преконаний ем, же з войны, што предо
мном, жывий не выйду... Серце повідат мі о тым.
До чого придаст ся маestок мертвому?... Ваше
благословліня є в днешнім моім положыню приdat-
нійше, найпотрібнійше. Поблагословте сына, най-
дорожжий няню! А маestок oddайте в руки той,
любоv котрой не остыла іщи цілком в грудьох, бо
не думам, же в Вашым серци не нашла ся закути-
на, з котрой імено Вашої дівки милым одголосом
бы ся не озвивало. Пробачте мі, адже то брат
о сестру просит. На кілько было єй провини — на
тілко най буде і Вашої милости. Припомните сой
евангельского вітця, котрий радувал ся з поверніня
сына, котрого уж за мертвого мал. Сполніня мого
желаня буде доказом же мя кохате. То остатне,
предсмертне желаня сына, котрий в послідніх хви-
лях свого жыття не престає благословити імена
так милостивого і коханого вітця.*

Другій лист был до Марички:

*З тым, котрий Тебе так підло звол — писал
він, — нещестным припадком ем ся зышол. Был*

бы-м невірним братом, кед бы-м не обстал за честю сестри. Пришло медже нами до звады і о піл години будеме ся поєдинкувати. Коли возмеш до рук тот лист, быти може не будеш уж мала брата. Радо жертую жыття за твою чест, але і товды, коли бы-м вишол жывий з поєдинку, чекат мя строгій воєнний суд, а з ним тіж не інче як смерт... Зрештом, коли бы-м даяким чудом остал при жытю, і товды ніт інчого выходу як попрацьти ся з Тобом на вікы, бо тата рука, котра выдерла жыття твому коханому, не може Тебе до серця пригорнути; ты одіпхла бы ю з образом. Так працай на вікы, а при боці свого вітця, котрий — тото сой певно — даст ся через мене на Твою хосен вблагати, спомний імено свого брата.

Докладні з выбитьом назначеной години оба суперники враз зо секундантами явили ся на домовленым місци.

— Ци можливым є іщи, моі панове, погодити ся? — звідал для формальности надпоручник.

Тоты молчали.

— Товды зачынайте!...

— Працай приятелю! — повіл пілголосом Солдканич до Райловича. — Мене вынесете одтале мертвым.

— Чом так судиш?

— Зато, же стаю в обороні чести коханого дівчате, котре николи моім быти не може. По што мі жыти?...

— Раз! — закомандувал надпоручник.

Шварц вицілювал пістолет, а Солодканич тримал свій руком долов.

— Чом не цілюєш? — звідал з боку Райлович.

— Бо хочу, жебы він мене забил. Але бою ся, же оне ся не збуде, бо він цілює за високо і рука му дыргат.

— Два!...

— Приятелю, змилуй ся! — просил Райлович.

— Добрі. Кед хочеш конечні, жебым выполнил глупу формальніст, най буде по твому — одповіл Солодканич і, не смотрячи на свого противника, двигнул пістолет на піл чловечого росту.

— Три! — викрикнул надпоручник і його голос заглушыл гук двох рівночасних вистрілів.

Коли дым ся прорідил, секундантам вказало ся, же Солодканич стоял спокійні на своїм місци, Шварц натоміст лежал в конвульсіях на земли.

— Ніт ратунку! Куля перешла ключы — повіл еден з них.

— Не надіял єм ся, не замірял єм того — повіл смутно Солодканич. — Бог мі свідком, же хтіл єм го ощадити!... Моі панове, не зробил єм дачого противного правилам чести?...

— Ніт! Приймийте нашу пошану — одповіл в імені вшитких надпоручник.

— Дякую сердечні і такий прошу вас донести командуючому о тым што ся стало — повіл Со-

лодканич і подал ся поспішні домів.

Там опер він горячу голову о холодну стіну. Під впливом несподіваного перебігу поєдинку його мысли без порядку дигінчыли єдна другу, мішалися як клуби диму в чудных, фантастичних фігурах. Аж коли-неколи упорядкували ся його мысли на тілко, што з груди вирвало ся голосне зітхніння.

«Боже, не одмавляй мі той благодати, жебы-м ся розрахувал зо своїм жытьем сяк ци так. Жыти без надії, о, велике то страданя. Такій єм гейбы тот злодій, што, засуджений на дожывотню вязницю, тяжкы кайданы двигат. Боже, ослебод мя од той муки, бо не заслужыл єм на ню!...»

Двері ся отворили і вказал ся в них адютант генерала.

— Подля розказу командуючого прошу о вашу шаблю, пане лейтенант!... I прошу за мном!

В молчаню выполнил Солодканич tot розказ. Слідуючого дня стоял він уж перед військовим судом. Нияк ся не оправдувал, лем свідкове бесідували на його корист. Свідчыли они, же Солодканич старал ся на вшытки можливы способы залагодити спір зо Шварцом на угодовій дорозі, але tot выявил ся завзятым і заміст згодити ся на справедливы вымогы, вызвал Солодканича, котрий пристал на поєдинок аж товды, коли Шварц його мужество підважыл. Особливі офіцери з полку, в которым служыл Шварц, проявляли для Солодканича вельо спілчутя. Шварц не был любле-

ний через своїх товаришів, коли Солодканича, так приятелі як і старшина, шанували, хоць рідко бувал на спільнých іх гулянках, про що і монахом го звали. Не дивне зато, же члени суду смотріли на него милостивим оком і як аудитор не наставал, приводячи параграфы о поєдинках в воєнним часі, Солодканича зо взгляду на лагодячы обставины засуджено на деградацію до простого вояка і на трилітню вязницю, по одбытю которой мал іщи одслужыти при войску вісем приписаних років.

Без видимых реакций выслушал Іван того выроку. Аж і одрюк ся права одкліканя до цисаря. Тым способом на слідуючы дни мож го было видіти уж як простого рекрута, та заєдно першого в найвекшым огни. Бідний шугай, завзято глядал смерти!...

V

Оминеме зас пару років.

Як блискавиці рознесли ся по світі вісти о страшним пораженю австрійської армії під Садовом і о маршы побідителя просто на Віден. Од взяття під ярмо столиці вратувала ся Австрія лем скором пропозиційом понижуючих змістом пертрактаций, на які противна сторона ся згодила.

Вступиме в тот час до єдного шляхотского польського дому в Галиції.

В невельким салоні видиме дві жены занятые читаньем. Старша з них презерат горячково свіжы

газеты, зас молодша внурила ся з незвычайным за-
ангажуваньом в чытаня прыватных листів.

— І зас прииде ся нам діждати з вільністю для
нашой ойчызны! — повіла о хвилю старша. — В
Австриі была ціла наша надія, але і туту роздула
Садова так легко і без сліду гейбы мыдляну бань-
ку, а в мирных пактах ніт ани слівця о Польщі!
Ох!...

— Ох!... — гейбы одголосом одило ся подібне
збыхніня в грудьох молодой дівки. — *Imaginez vous
chére maman*, в Вандзі перебыват тепер ранений
офіцир, молодий і вродливий, як пише она. Безсо-
мнівно выйде з того *une amourette*, кед не інтересу-
ючий романс. Вандзя ачий не выпустит безхосенно
з рук той нагоды.

— Ты, Ядвісю, заєдно маш порожньо в голо-
ві! — рекла з неохотом мати. — Забываш о обов-
язках польской патріоткы. На першым місци ой-
чызна, а пак доперва потребы власного серця!

— Ци без Польщы не мож найти коханя? —
звідала наїvnі дівка. — Мій погляд інчий. Нич не
збуде ся моя ідеальна любов, котра выполнит мое
серце, о ойчызні — ани хыру.

— Ты фантастка, дівусь!

— Дочыста так!... Заєдно мрію о мужчыні,
котрого припадком познам, пак покохам і стану з ним
під вінці. З той страны завидую Вандзі!... Гей! Она
мешкат при головній дорозі і нехотячы дахто всту-

пит до єй обийстя. А до нас, до такої oddalenoy од світа глушки, хто трафит?...

— Хоц і глуша, єднако не мож нарікати, же не приходять ту молоды, шварны і честны хлопці. Сама знаш кілько іх старало ся о твою руку. Чом ёс не выбрала дакотрого з них?... Єдну тя мам, не хочу ти намітувати волі, маш полну свободу розпоряджати серцем і руком. Та вшытко єдно прикро мі, же одмовила ёс вшытким.

— *Mon Dieu!* — одповіла Ядвіся з пафосом.

— Як можеш мамусь вимагати од мене, жебы-м ся на ціле жыття приковала до єдного з тых бездушных больванів, до тых автоматів?... Ни єден з них не зна, што то за звір, рогатий ци чубатий — George Sand, Paul de Kock, ци Sue! Ціла конверсация з нима обернат ся попри навозі або пропіннаци! Мій ідеал інчий! Mi подабают ся лем войсковы. То цілком одмінний народ! Прекрасны, смілы, з концептом, веселы... А як гарді вызнают они свою любов!... Двоюрідна сестра Бася оповідала мі, же єй оберлейтенант піл годины клячал при єй ногах і цілувал рубец єй сукні,нич она милостиві рішыла ся піднести го. Чисто як в повістях-романсах!...

— Ты заєдно мріеш, коли ся опамяташ?

— Чом то ани єден з них до нас не вступит? — збыхнула глубоко дівка, не зважаючи на мамину увагу. — *À propos chére matan!* Пришла мі пречудова мысель. Не було бы добрі, кед бы сме сой записали даякого раненого офіцира?...

— Што ти приходить до головы! — зачудувала ся матір.

— Нич особливого, така мода тепер! Вір мі, мамо, же вшытки обывателі закладають в своїх домах шпýталі для раненых офіцирів. Пише мі о тым Вандзя.

Мати заміст одповіди покивала головом.

— І мы можеме так зробити — продолжала Ядвіся, — приняти двох-трьох. Чым веце, тым ліпше, буде з чого выберати.

— Кед бы жыл твій отец, не была бы-м противна твому желаню — одповіла матір, — але днес нам, женам, самим в хыжи, не выпадат обслугувасти мужчын. Што бы на тото повіл світ?!

— Нич не повіст — преконувала дівка, — бо така мода днес, што жены обслугуют раненых воjakів. А хто обслугувал раненых повстанців, як не мы, памяташ, мамусь?... Хоц за тото они по простацкы одплачували нам: «Обывателько, подай воды!... Обывателько, забавляй мя, бо ся мі прикрит!... Обывателько, заспівай мі, бо не можу заснути!» Тфи!... Мерзко аж і споминати о них!... Того од австрійских офіцирів ся не бою, они за гречны взглядом жен.

Не знатя што на то мати хотіла одповісти, бо в тій хвили дало ся чути міцне, мож повісти імпертінентске дурканя до двери, безпосередньо за которым, не чекаочы на запрошыня, ввошол жолнір. Выпростишы ся як струна, загадал чудацкым языком наших вояків, перекручаочы рус-

ки слова на польську форму і мішаючи їх з німецькими.

— Моє панство ласкаве! — цідил він маixinальні, гейбы рапорт здавал перед старшыном. — Прошу вас о єдну *Artigkeit* для моого пана. Мій пан офіцир, ранений на войні выздоровіл дакус в лазареті і казал ся везти до *Vaterland-y*. Та наглі заслав в дорозі. Лежыт на возі гейбы *ganz krepit* і не знатя што з ним робити. Ни з ним дозаду, ни допереду! Будте так добры, панство, і приймийте го ласкаво на даяку днину. Може ся обачыт кед сой одпочне, або може бодай до памяти приде, а пак уж сам забефелює што з ним дале робити.

Мати і дівка пізрили по собі. В очах Ядвісі горіло желаня, котре матери не было трудно одгаднути.

— Добрі, давайте го! Буде мал выгоду, на яку нас лем stati.

— Яне, Матеушу! Поможте тому жолнірьови перенести хворого офіцира до синього покоіка! — розказала Ядвіся і дораз поспішила там, жебы самій постеліти для недужного. Не опушала ся днес на покоівку.

З помочом служби перенесено раненого до призначеної комнаты. Был цілком без памяты і лем короткій оддых ци тихій йойк, коли тупавы слугове дітхли ся його раненой ногы, проявляли, же тліє в ним ішы іскра жыття. Тот невтішний стан

хворого зневолил дідичку, же післала она найбістрійши коні до міста по дохторя. Завдяки тому о дві години фельчер уж буł на місци. Обізривши недужного, уж самим лицьом высловил його стан.

— *Febris vulneralis* — промырал він зо вченом міном. — Бандажы послебодили ся, рана ся одновила — то зле! Єднако є надія, же хворий, як видно, тугій міцний хлоп, выздоровіє. Лем до іменту выполняти мої рекомендації!

Каждого дня приїзджал дохтор, та заєдно хмарил чело з незадоволіньом. Пят дни минуло, а хворий все іщи не приходил до памяти. За долго виділо ся тото ескуляпови.

— Заран рішыт ся остаточні, в тоту, ци в тоту страну — преконувал.

Вірний прибічник не одходил ани на крок од постели свого пана. Коли tot в горячці сплітал, ци зрывал ся з постели, він втишал го словами, якими присыплят ся дітину. Пят ночи запоряд не спал, подримкувал лем на креслі на тілко, на кілко хворий был спокійніший. В пілсні не зауважыл вірний слуга як двері отворили ся тихісьо і гу постели приступила тихим кроком Ядвіся. Не виділ як єй чорны оченята всмотрювали ся до блідого лица вродливого офіцира, не виділ і того, як недужний отворил свої мрачны очы і, взрівши дівку, протягнул гу ній рамена і розпукливым голосом скричал: «Маричко!».

Доперва товды прибічник ся обудил і не лишыл Ядвісі тілко часу, жебы могла вымкнути ся непостережено. Змушена остати, старала ся оправдати пред слугом свою прияvnіст.

— Зачула ём в сусідній комната, же ваш пан барз неспокійний і пару раз зйойчал.

— Пару раз? — зачудувал ся прибічник. — Значыт, туго ём здримнул!

— І я была преконана, же вы заснули, зато пришла ём вас обудити — підхватила дівка.

— Дякую вам, панночко, за добре серце. Ой, бо і є за кым банувати! Такій честний, добрий паниско!

Слуга мал ачий охоту до бесіди. Оприкрило ся му быти німым за пят дни. Спохватила того і Ядвіся і не понагляла ся одходити.

— Але і завзятий! — продовждал слуга. — Ледво зашкарупила ся в лазареті рана: «Піду, гварит, домів, до матери, там ся може вылижу. А хоц бы-м і вмер, повідат, та не на чужыні. Ци не так, Охри-ме?» — звідує ня. Я потакнул, бо знам, же найлегше вмерати на своім пецу.

— А далеко його рідне місце? — звідала Ядвіся.

— Або я знам?... Ід, та-й ід! — гварит до мене. — Я ти уж повім, де з дороги збочыты,

де ся сперти. Та і збочыл до вас, спер ся в постели.

— Як ся зове тот офіцір?

— Іван Солодканич. Был ём в него за форишица, коли был він іщи першыраз офіціром. Жаль! Днеска был бы він, кед не майором, та бодай капитаном. Вшытки го любили. Та што-ж? Біда го нашла на гладкій дорозі...

— Як то? Не розумію.

— Ба! I я, панночко, днеська іщи не розумію як то ся стало. Посварил ся з якісым капитаном о якіссе дівча, гварят — о сестру. Кебы то была сварня по нашему, вычубчыли бы ся порядні і была бы правда того, хто наверхы. А то, горячы люде, дораз на жыття і смерт!... Стріляли до ся і мій пан так щестливо пукнул до тамтого, же нон ся копыртнул і веце не стал!...

— А потім што? — звідувала з явным зацікавлінью Ядвіся.

— Што? Тото што обычні по такій історії быват. Мого пана здеградували на простого воячка, а я уж не был ём му потрібний. Та служыли мы в єдній компанії, били мы ся враз під Маджентом і Сольферіно. Він летіл як шалений до огня, хоц ём го остерігал, же на што ся му тово придаст, кед ся даст забити. Та Господ і Пречиста захранили нас. По войні він пішол на *Festung*, а я на урляп. Аж на теперішню войну зас ня по кликали і застал ём мого давнога пана зас офіціром. Зачынал іщи раз од простого і дослужыл ся.

Та што му з того?!... Кед бы был хоцбы під Садовом сплайзуваний, ни дивоты, ни жалю бы не было, бо там кулі як комары коло человека бренчали... А то на форпочтах! Чорт зна, яким способом взяла ся вража куля зза корча, трафила в коліно, та-й *aus!*...

— Маричко, змилуй ся, не втікай предо мном! — в горячці скричал зас хворий.

Ядвіся усунула ся до темнійшого кута комнаты. Та было то збыточне, бо Солодканич не отверал очи.

— Маричка то його сестра, про которую таку біду на ся звалил — виявил Охрим.

Дівча попращало хворого спілчуючима очами, остал при ним лем слуга.

Правду проповіл лікар, неміч Івана зачала ся пересилювати. По горячковым поплітаню наступил несподівано спокійний сон, котрий покріпил го так, же ішы того самого дня пришол він до памяти. З зачудуваньм позерал по комнаті.

— Де я?... Што зо мном?

— Слава Тобі, Господи! — втішыл ся голосно прибічник.

— А! То ты, Охрим?! Повідж де я? Припоминам сой, же іхал ём домів, до матери!

— Правда, щырисінька правда!... Лем о тым не знate, же раптом ся вам погіршало, о світі сте не тямили... Уж пят дни вашых положных... Закватерувал ём вас ту, во дворі.

— Во дворі?... Чый то двір?

— Якісой вдовы по дідичу і ей дівки, гардого

і доброго дівчате. Старала ся о ваше здоровя... Та не бесідуйте уж веце, пане лейтенант, бо дохтор заказал.

— Дівча?... Яка она?...

Та на тото і дальшы звіданя Охрим уж не одповідал, лем з милостивым пізріньом зложыл палец на уста, чым дал офіцирови до зрозумління, же бесіда му вредит. Тым способом Солодка-нич втишыл ся і онедолга попал в глубокій сон.

Сходяче сонце заранішнього дня застало Івана уж пробудженым. Казал він отворити выходячы на загороду вікна і лакомо вдыхал пахняче повітря. Было му легше. Мысли, што попутали ся як нитки, мало-помалы зачали звивати ся до клубятка. І припомнул сой Іван, што в своіх снах виділ гейбы през густу гму образ Марички. Нахыляла ся над ним, виділо ся му, же то заправды была Маричка, лем в образі тым была гейбы капинка чужости... Дале припомнул сой, же він недалеко од рідной хыжы, од коханой матери, та болістна туга засковынчала в ним, понеже знал, што в своїй недузі не так скоро явит ся дома.

Дохтор, што днеска зас пришол, был цілком задоволений з пациента.

— Два тыжні спокою — гварил він, — по чым будете могли проходити ся о кулях по комнаті, але і то барз осторожні, жебы не перетяжати раненой

ноги. Во всяком разі пред пятьма тыжнями не думайте о дорозі.

Солодканич вольом-невольом мусіл іти за рекомендаційом дохторя, хоць прикро му було, же не міг так скоро, як серце його прагло, дістати ся на отчизну. Несвояко му було і зато, же так долго мусіл користати з гостинності незнаемих люди, притомжен. Хтіл познати іх і оправдати ся з клопоту, якій причинил ім своїм неспособінством. Та наразі не виділ способу, яким мал того вчынити. Сам не міг явити ся в салоні, а просити іх до себе не випадало.

Минул тыжден. Румянці, што вказали ся на його поблідлых лицах, свідчили видимо, же з його здоров'ям скоро ішло гу ліпшому. Міг уж двигнути ся з постелі і при помочы слуги всісти ся в фотели.

— Старша пані казала Вас звідати, ци могла бы ся днеска з вами видіти — рапортувал Охрим.

Того лем желал Солодканич і в одповіді вислав слугу зо запрошињом.

— Пані чекают вас в сусідній сали — донюс, вернувшись ся, слуга і ял пхати через двері фотель зо своїм паном.

На софі сідили знаємы нам жены, дідичка-вдова і єй дівка Ядвіся. На вид остатньої Солодканичови

мимовільні вyrвал ся притлумлений оклик зачудування, так што обі жены враз ожезли ся і звідали, ци припадком не погіршало ся му, ци не чує болю... Звіданя тото опамятало го.

— Заправды, шановны дамы, спекла мя рана... Та уж минул біль!...

Не тото єднако было причиною оклику. Сердечний Іван скламал. Взрівши Ядвісю, здуміл він над ражучом подібністю єй лиця з Маричкіним, в першій хвили был преконаний, же видит пред собом кохану сестру. Та почувши єй голос, чужий для него і нияк не подібний до оного, деликатні дзеленкаючого срібром Маричкіного голосу, котрий бы він по тілких роках медже тисячом бесідливых жен розріжnil, зрозуміл же ся мылит. Пак, пізвривши побіжні на Ядвісю, преконал ся, же при велицій подібності єй до Маричкы, мож єднако найти ріжниці. Волося Ядвісіне было темняве при Маричкіним яснозлатистым. Очы Ляшкы горіли міцным огњем, а уста єй были гордо затиснены, коли в очах Маричы іграла дітиняча порожніст, а через гамбочки, легко отворены в невинным усміху, сияли як перлы білly, дрібны зубки.

Бесіда зачала ся од обычного медже незнаємыма взаїмного представління.

— Барз мі прикро — зачал Солодканич, звертаючи ся до дідичкы, — же ём вам, шановна пані, наробыл велько клопоту своім ту перебыва-

ньом. Щыро вам дякую за дотеперішню безкорыстну поміч і наперед прошу вибачиня, же змушений єм надужывать вашої гостинності найменше іщи через місяц; сомнівам ся, же годен єм прийти до сил на тілко, жебы пустити ся в дальшу дорогоу.

— Дайте покій, пане! — прервала дідичка. — Як не прикрий то припадок, та вдячна єм му, же дал нам можливіст познати мужнього офіцира. Та жебы сме могли ближе ся зазнаємити, а, надію ся, і гу приятельським одношыням прийти, конечным є лишти вшыткы комплементы. Бачте товды, пане, жебы-м не мусіла гнівати ся на вас.

— І я той мысли, та на тот раз вина по вашій стороні, милостива пані, бо рахуєте за порожній комплемент того, што я щырі одчувам.

— Лишме спір о тым, нич познаме ся ближе. Днеска приймите оне певніня, што мы доложыме всяких старань, жебы час вашого ту перебываня вчынити як найприємнійшым. Розпоряджайтесь в нашым домі як во своім. Мате дяку выбрать ся на прогульку, товды коні зо стангретом будут на вас ждати..

— Сомнівам ся, ци буду міг вашу жычливіст похоснувати — смутно зауважыл Солодканич.

— А я ся не сомнівам, я вірю, же онедолга будете здоровы. Та до того часу мам за обовязок не пустити вас одтале аж цілком прийдете до силы.

Днес, дякувати Богу, мате єй на тілко, же бодай з помочом слуги можете ся перемістити з комнатах до комнатах. Жебы вам смутно не было, можете корыстати з фортепіано...

— Жалую! Сам не знам грati, але слухати граня годен єм за три дни і три очи, без спання.

— Я тіж вам в тым не поможу — засміяла ся дідичка.

— Та зато ваша прекрасна дівка владіє ачий том штуком — зауважыл Солодканич і звернув очи на Ядвісю. — В довгым моім сні чул єм якісь гармонійны тоны і чудесны мелодії, котры присмирили біль, лагодили горячку і під впливом того солодкого граня чул єм ся спокійний як лелючена матірю дітина.

Ядвіся почервеніла.

— Кед хотите, та можете корыстати і з нашою невелькою бібліотекы — вмішала ся поспішні мати. — Што ся тычыт сніданя і полуденку, тово лишам вашій воли — хотите быти в нашым товаристві, або кажете накрыти в своїй комнati.

— Іщи єм не монах, може быти остану ним на старіст; кед товариство хворого не буде для вас...

— Дост! — прервала дідичка.

Служба накрила стіл до кавы. Іванови здавало ся, же він в знаным собі домі. Дідичка своїм гречністю і повагом припоминала му матір Mariчки, а Ядвіся — саму його Mariчку. Вшyтко, што він

вкрыл уж забытьом, днес воскресло, мало не мертвє серце зачало оживати. Виділо ся му, же є він слухачом філософії, же є ішы в тых роках, коли то його серце озвало ся першом і негаснучом любовю до Марички.

Ішли дни за днями, а з нима Солодканич приходил до сил. Та враз з вертаючима силами наставал переворот в його души. Кед давнійше прагнул він чымскорше притулити ся гу рідній матери, та днес оне прагніня охолодніло. Так привык він смотрити на Ядвісіну твар, котра була мало не вірном копійом втраченого оригіналу, так привык прислухувати ся ей захоплюючому граню і ей чудово му голосови, тому глубокому, але і звучному альтови, што забыл о родительській стрісі.

Повіли сме, же в души Івана наставал переворот, та кед даколи мож ся було тому чудувати, та днеска... Днеска Ядвіся грає тоты тужливы рускы думки, што гласкают його натуру, што гріють його серце!... Того почутя він не зазнавал ани при Маричці. Під вражиньом тых думок отверал ся для його душы новий світ, котрий манил го гу собі, бесідувал му: Натерпіл єс ся в жытю дост, час, жебы настала для тя ліпша доля. Смотр, даю ти тово, за чым єс першое надармо дигінчыл — спокій, любов, задоволіня. Чого ти веце треба, бідний хлопче?...

— Вам ачий прикрит ся моє граня? — тым

звіданьом обудила Ядвіся Солодканича з його замисління.

— Чом так думате?

— Бо не плескате мі, а я амбітна, жадна похвал.

— Ци мате мя за простого клякера?...

Пришол час і на Ядвісю — змішала ся і не могла найти одповіди.

— Так, в кождым буд разі, мал бы-м по вашым звіданю судити, — продолжал Солодканич — кед бы-м не знал, о чым преконаны ачий і вы самы, же похвала музыки не все заключат ся в зовнішній реакції. Не голосном, але зато справедливом ей похвалом є радше доброочинне ей влияння на душу человека... Тото, што єм одчувал, слухаючи співаных через вас думок, не даст ся нияк высловити, а уж бодай порожнім ляпканьом.

— I направду подабают ся вам рускы думкы?

— Кому ся они не подабают?!... Виділо ся мі тепер, же тыма думками забесідувала до мя рідна мати, которой так давно єм не виділ, влас тивом собі бесідом, которой так давно єм не чул!...

— Барз тужьте за матірю?

— Як бы ні? Окрем ней не мам ниякой прыхильной душы, ниякого теплійшого серця. Барз мі докучат тота самітніст!

— Хто никого не глядат, тот і не находит никого — зауважыло дівча гейбы обоятні.

— Чом так судите о мі? — звідал офіцир.

Заміст одповіди Ядвіся імпровізувано переберала пальцми по клявішах, котры озвали ся тужливым, мягкым акордами.

— Ци кождий, хто глядат щестя, находит го? Ци кождий, хто прагне братньої душы, котра бы його мрії зрозуміла, лелючыла іх і загріла, мусит ю конечні найти?... Мі ся видит, же то гра на лотеріі. Признаю ся, до днес не нашол ём такой души.

— Ачий медже мужчынами — зауважыло дівча.

— Інде ём радше не глядал! — доложыл з гірком усмішком Солодканич.

— В tym і ваша вина. Мужчыны сут велькыма egoїстами, обычні іх приятельство нее без закваскы самолюбства, а до посвячынь они не годни ся вознести.

Під деликатными пальчыками Ядвісі клявішы заплакали чудном фантазийом.

— Думате, же лем жены на тото стати?

Одповідю на тото зас была мягка мелодия, під вплиняньем котрой серце Солодканича таяло.

— Глядал ём братньої душы і серед жен — збыхнул він, — та не потрафили они, ци не хтіли мене зрозуміти...

— Вшытки? — звідала з лестливом усмішком дівка.

— Лем ёдна, та ёй одповід была достаточна, жебы отруїти на вікы моє серце.

— Паскуда! — скричала мимовільні Ядвіся.

— Не осуджайте ю, бо і я ю не осуджам.

Інакше мусіл бы-м вам дарувати марний комплемент.

— Як то?

— Она з лиця цілком до вас подібна.

— А... Так! Ріжниця лем в тым, же она зове ся не Ядвіся, а Маричка — зажартувала дівка.

— Як о тым знате? — звідал змішаний офіцир.

— Цілком припадком. Хоц лежыт ся в горячці, пане лейтенант, то не конечні тово імено так голосьно взвивати, жебы-м аж до своєї комнаты чула.

— Пробачте!... Заправды, Маричка імено тій дівці, до котрой привязал єм ся над міру. То моя сестра.

— Ваша сестра? — звідала Ядвіся такым голосом, што Іван мусіл дізрити в ним шувну дозу сомніву.

— Так, моя сестра, бо днес можу ю лем як сестру кохати — рюк з резигнацийом Солодканич. — І кед вы уж єдну половину таємниці знате, мал бы-м з гречности одкрыти і другу...

Дівча перестало грати. Руки єй безчынні спочыли на клявіятурі.

— Розумієте мя тепер, што раз заведений в своіх почутях, не мам сміlosti близьти ся гу інчай жені. Лішче ощадити сой наступного так болістного розчарування.

— Ніт, я того не розумію.

Долгым піріньом обвюл офіцир ей твар, гейбы хтіл мысли дівчате одгаднути.

— Товды даєте мі надію, же можу іщи в любови быти щестливым? — звідал він о хвилю.

Ядвіся нич не одповіла, лем руки ій затремтіли, а клявішы зйойчали якісьма дисгармонійна звуками.

— Пані! Прошу о конкретну одповід — рюк Солодканич, присунувши ся з креслом близко гу дівці. — Повіджте щыро, кед бы-м стал пред женом, котра, подібні як Маричка, заяла бы моє серце, і повіл: «Пізрий на мене!... Мое серце здеревяніло, бо студений вітер заморозил го, бо буря жыття надломила го, што не годно о своїй силі вернути ся гу жытю. Лем ты єс тым сонцем, котре може го розогріти, ты єс том росом, котра годна го оживити!... Ци маш на тілько силы і одвагы, жебы пожертувати свое жыття для втрыманя при жытю другого серця?...» — Ци товды міг бы-м мати надію?...

— Повіла єм уж, што жена готова на всяке посвячыння — прошептала Ядвіся, спустивши долов очы.

— Пані, однесте тото звіданя до себе! Ци мали бы вы одвагу приковати свое жыття до подвійного калікі, бо калікі на души і на тілі?

Ядвіся схилила іщи ниже голову, та лишыла свою руку в долонях красного мужчыны.

— Повіджте! Готовий єм на кожду одповід! —

жадал з пасийом офіцир. — Ви єдна прикликали сте мя з бездушної бытності до жыття польного надії, вы єдна, подібна до мойой сестры Маричкы. Лем вы можете зболілу мою душу вылічыти і привернути страчену віру в щастливіст жыття.

Ядвіся двигла своі очы. В тых очах, блищацых слезами, вычытал Іван токо, чого она сама не в силі была выповісти. Схылил твар гу ей рукам, а з його поцілункамі змішали ся слезы радости.

І зачудувал ся Охрим, коли розоблікал свого пана до спаня, чом він, обычні небесідливий і по-важний, днеска такій погідний, усміхнений, веселій...

— Маш ты, Охриме, даяку наречену?

— О, мам, пане! — збыхнул слуга.

— Та чом ся не жениш?

В одповіди Охрим добродушні представил цілу свою любовну історию. Зачал од того як він першыраз стрітил ся зо свойом фраірком. Она прала лахы на потоці, а він купал уці свого газды. Пак розповідал о тым, як видувал ю часто на вечірках в Кривого Тимка, як одпроваджал ю в дорозі з церкви до ей хыжы, як покохали ся і приrekли сой стати під вінці. Але тому сердечному іх желаню єдно стоіт на заваді, а то недостаток. Правда, брат одступил му піл морга поля, а Танці тіж приrekли на придане піл морга і єдно теля. Та на поставліня хыжы встиг він наскладати лем тридцет риньских без пілгретя шістака, а його Танька на купівлю

коровы зашыла в горсеті доперва пятнадцет риньских...

Терпеливо слухал Солодканич долгой розповіди свого слуги і весело ся усміхал.

Зачудувала ся дідичка, чом ей дівка при жела-
нню доброй ночы так сердечні ю выщілавала. За-
чудувал ся і дохтор і незахвіяно переконаний был
о своїй лікарській штуці, коли слідуючого дня взріл
свого пацієнта з лицьом променіочым од задо-
воління, з веселом усмішком і румянцем, котрого
не єден міг бы завидувати. Чудували ся, бо не зна-
ли впливня любови, котра повлияти не могла лем
на втікаючий час кохаючых ся сердец. Дни заправ-
ды міняли барз скоро. Солодканич выздоровіл уж
на тілко, же міг без кінце проходити ся о палици
по саді, спертий на рамени Ядвісі. Іх звязок не
был уж для никого таємницем. Мати Ядвісі побла-
гословила го і обіцяла дораз по вінчаню oddati
ім до газдування вітчyzнину, а сама задумала верну-
ти ся до оддаленого дакус родового маєтку. Іван
одкладал свій виїзд до матери з дня на ден, а то
заєдно на желаня нареченой. Та пришол час, коли
він твердо рюк:

— Заран неодкликано поіхам до матери.

В очах Ядвісі вказали ся слезы.

— Кед уж конечні, та не стримую тя веце —
одповіла. — Лем вертай ся скоро, бо згину з туги
за тобом.

— О тым ани не мусиш мі припоминати — од-
повіл, цілуочы ю в чело.

— Вернеш ся з матірю? — звідала о хвилю.

— Не знам ци мама буде хтіла...

— О, як горячо желала бы-м познати тоту, котра такого честного сына виховала!

— Будеш ю виділа, хоц не зараз. Лем наперед ти гварю, же то проста жена, обична селянка. Та має серце, якого під гадвабном одежом, обвішеном златом і брилянтами не так легко найти.

Бесіда тота проходила при вікні, з котрого видно було браму і ведучу до двору дорогу. Ядвіся не одповіла на остатні слова облюбленця, бо єй увага звернена была на стару жену, визераючу на жебрачку, котра о палици крачала просто до іх брамы.

— Ex! Яка паскудна, мерзка баба! — повіла Ядвіся. — Яне! Наверний тоту жебрачку, най ся ту не пхат волоцюга — розказала локайови.

— Чом розказуєш одправити бідну? — дакус терпко звідал Іван.

— Бо єй видок разит мя.

— Разит тя?!... Не виджу гу тому причини. Ци зато, же стара і бідна? В першим припадку заслугує она на нашу пошану, а в другым на спілчутя.

— Ід, бабо, гет, ту жебраків не треба! — розказал остро послугач.

— Не пришла єм жебрати, лем довідати ся, ци заправды в тым дворі мій сын перебыват — оправдувала ся бабинка.

На тот голос Солодканич здиргнул... Він знал тот голос...

— Дурна!... Марш за браму! А ніт, та я ти вкажу дорогу! — грявчал локай і, не чекаючи на одповідь, дуркал бабину напред себе.

Солодканич страшні поблід.

— Уцтивий Ян спрятал мі спред очи страшыло — повіла Ядвіся.

— Не виджу в тым ни капинки уцтивости, противні, то неоправдане хамство — одповіл, порушений, Іван.

— Для волоцюг збыточна церемонія!... Зрештом, не розумію, чом так обстаєш за том жебрачком?...

— Бо пришло мі на мысель, же і я мам стару матір і што она тіж така проста і хоц-як одіта, як тота жебрачка. Як бы ты ся з ньом обышла?

— Жартуєш, мій коханий!... При чым і так не завадит повісти, же не мала бы-м охоты видіти ю. Подумай сам, яка то приємніст взерати ся в жолте і поморщене лице такої старой чаровниці як тота жебрачка.

Солодканич хватил за шапку.

— *Adieu*, моя люба!...

— Де ты, Івасю?...

— Іду дати тій жебрачці милостиню — одповіл він холодно, одвертаючи лицьо од своєй нареченой. — Належыт ся ій нагорода за того, же з твоего розказу локай так немилосердні

обышол ся з ньом. Охрим! Поскоч, зоприй тоту старовинку.

І з тиха словами пошканьбал Іван гу брамі за Охримом, котрий гоном подал ся за реченом же-брачком.

«Златий хлопец!... Добре серце, лем в своїй філантропії за барз егзальтуваний! Таку симпатію проявляти до той непогынавой бабы!... Та він кохат мя!... А я його?... Ох, як никого во світі!... Боже, дай мі дожыти того дня, коли під вінці станеме. Веце до щестя мі не треба...»

Такій монолог вела Ядвіся, што осталася в комнатах і нетерпеливо вичекувала, коли верне ся од брами єй наречений. Зышло шувні часу, а Солодканич ся не вертал.

Ядвіся зачала ся нетерпеливити. Діждавши ішыдакус при вікні, взріла она заміст офіцера його вірного прибічника, почервенілого і задыханого од скорого бігу. Тото ю знепокоіло.

— Охрим! — закликала через вікно. — А де твій пан?

— Зараз буду служыл панночці — одповіл тот і о хвилю стоял уж в комнаті.

Уж сам вид, в якым він тепер представил ся Ядвісі, был для неї необычным і не міг втишыти єй розвоєчыня. Прибічник, котрий заєдно стрічал наречену свого пана з добротливом усмішком, з послужністю аж і в найменших дрібничках єй желаня понаглял ся сполнити, жебы лем проявити свою одданіст, тепер стоял пред ньом в жолірській поставі, строго службовій, выпрошеній,

з руками положеныма по собі, з пятами як до рапорту.

— Де ся подіват твій пан? — звідала неспокійні Ядвіся.

— Мій пан, офіцир Іван Солодканич — мельдувал прибічник, — казал через мене подякувати паньству і такої попращати ся, понеже сам не ма на то коли. Приїхала його мати і бере го дораз зо собом.

— Ох, який дивак!... Чом же матери ту не запросяв?... Я пішлю...

— Не треба! Она була ту, во дворі, та з вашого розказу локай выдрилял ю.

— Ци-ж то бы tota жебрачка...

— Гей, tota честна старовинка, то мати моого пана. Треба було видіти як він ю по руках цілувал...

— *Mon Dieu!* Його мати! Як могла єм так го покохати!... Ох, як же страшенні єм ся збламувала! — скрічала розпукливо ляцка дітина і безсильні опала на фотель.

Охрим пізрил на ню з погордом, підсміхнул ся зо сарказмом і помашерувал жолнірським кроком до синього покоїка, жебы спакувати річы свого пана.

VI

З хыжы Катрены Солодканички в Лісным выходит священник. Не тот, котрого познали мы на початку повісті — він уж давно во гробі — а йо-

го наслідник, молодий ішы слуга Божий. За ним вишла з плачом Катрена і пару селян.

— Успокійте ся, матко — потішал ю священник — і уповайте на Бога! Сын ваш ішы не такий хворий, може Господ інакше оберне. Плачом не стримате волі Божої, ій треба смиренно ся піддати.

Невельо потішала ся Катрена тым словами. Зо слезами в очах вернула ся дохыж, там лежал на смертельній постели ей сын-єдинак, Ванцьо, вшытка ей потіха і надія на старість. Священник словом Божим і святыма Таїнствами тілько што приспособил го на пут до вічності.

— Мамо, отворте вікно, най пізрю ішы на tot світ! — повіл хворий.

— Охрим выручыл старовинку. Теплы промені сонця яснином сіли на блідым Івановим лиці.

— Який tot світ гардій і тихій! Та лем на тілко, на кілко через tot облачок го видно — гейбы сповідал ся тихо Іван. — За меджами рідного місця, за тым горами він інчий. Розжалит, а не втишыт, выголодит, а не насытит, заманит, а пак оддрылит. Не найдеш там пожывы для жаждучого серця, ніт любови, хоц так ся з ньом люде горі носят!... Може не так, є любов, але за ціну кирви спід самого серця... Любов замінна сестрина, што не огріє тя до краю. Або любов, што обсыпле тя найкрасшыма словами, обділит пребогато горячыма поцілунками, загріє тілесно при теплісіх грудьох, та за ню тіж заплатиш найвекшу ціну — одречыня

ся од рідної матери!... А она, акуратні, она єдна, любов материњска, безкорыстна, безустанна, вічна. Окрем ней хыбаль лем іщи любов того сельского дівчате, котре не спонадило ся іщи великым світом; ей світ обмежений штырьома горами з кавальчиком неба, што ся над нима розпристер. Тішыт ся автентичні єдним ліктьом червеного полотна, купленого за штыри крайцари, бо то дарунок од такого як она, незопсутого і простодушного хлопця, то доказ його щырой любови... І ты, мамо, хотіла, жебы я щестя нашол!... І, по правді, напол єм го, лем не зімал. Бо оно подібне до того кольорового метелика, котрого дітина хоче зімати. Метелик тот одперхне з приближыњом дітины, з квітка на квіток, з корча на корч, і манит і зарыват так долго, аж не заведе до густой тернины. І розплачє ся товды нерозумний хлопець, бо поранит ся на кольках до кырви, вихід тяжкій, а дорога домів далечка. Таком дітином єм был. Дал єм ся манити перхаючому щестю і зранил єм ся на невидимых кольках. Та преплакал єм біль і нашол дорогу домів. Ту, в рідній хыжи, можу одыхнути на материным поділку. Адде, чого єм прагнул і што ся сполнят днес!...

— Сыну, ты не вмреш! — розплакала ся Катрена.

— Мамо, будте готовы на тото. Не прикра мі

смерть, бо ничего во світі не жалую, хыбаль лем єдной вашой любови, той мі жаль.

— Ци по то єм складала піняжки, жебы іх з тобом похоронити?...

— Якы пінязі? — звідал з зачудуваньом Іван.

— Тоты, што єс мі іх заєдно присыпал. Для мя іх не тра было, бо я сой на жыття заробила. I ни єдного крайцаря єм не рушыла, лем одкладала, же бы-с, кед з войска придеш, мал о чым ся оженити і спокійні жыти.

I з тыма словами схилила ся старовинка під лаву і дістала бундзик, з котрого виняла шувний звиток банкнотів.

Іван усміхнул ся гірко.

— Мі іх тіж не треба — повіл. — Лиште іх собі, жебы сте не мусіли в своїй старости жебрати. Кед же хочете і можете, та вдільте дакус мому вірному Охримови. Окрем того вшытко, што принюс єм зо собом, тіж його, жебы міг сой хыжу выставити і з Таньком оженити.

Одданий слуга не міг стримати своїх пережыть, грубы як горох слезы покатуляли ся по лицах і сперли на баюсах.

— Може найдеш в своїй хыжи і в любови жены того щестя, за которым я подаремници дигінчыл. Товды помоль ся за мою душу...

Наступило долге, тяжке молчаня, перерыване притулмленым схлипуваньом старовинки.

— Пізрийте на дорогу, ци не ідут моі приятеле з Пряшова? — озвал ся неждано хворий.

— Не видно іх.

— Не можу вмерти і не вмру, аж не буду іх виділ. Та они долго кажут на ся ждати...

Єднако не казали ждати барз долго, бо під вечер надіхал старий Брадач з Маричком. Смутне було іх привитаня по пятнадцятьох роках. Стиснули сой руки без слів.

— Не гнівайте ся на мя, же запросил єм вас на похорон? — звідал Іван.

— Воліл бы-м на весіля, на котре заєдно єм ся строїл — одповіл з жальком Брадач.

Маричка розплакала ся наголос.

— Сестро люба, усміхний ся до мя, видиш якій я веселий!... Кед бы-м знал, же будете надо мном плакати, нияк бы-м вас ту не просил... Та хтіл єм вам, няню, подякувати, же сполнили сте мої желания.

— І я ти дякую, бо вернул єс мі спокій на стары роки — одповіл Брадач, пізвивши на дівку, котра скхилила голову при тых словах.

Іван тіж всмотрювал ся в лицے облюбленої жены. Виділо ся му, же колишня і днешня Маричка то дві інчы істоты. Лице гейбы того саме, та ніт на ним той давной дітинячой веселости, заступил ю дивний спокій, спокій подібний до хвили, котра явит ся по страшенній навальници, коли то сонце в цілій своїй красоті освітлят спустошыня в природі.

— Маричко, хочу тя іщи о штоси просити — озвал ся по хвили Іван. — Є то барже каприз не-

дужного, як желаня розсудного мужа, та не одмов мі.

— Вшытко зроблю, о што лем попросиш.

— Нераз, перед роками, як заворожений слухал єм твого співу. Кед єс співала в комнатах ци в альтані, заєдно єм тя підслухувал. Але ты співала товдвы, як тот пташок, для вшыткых... Днес заспівай лем для мя!

Было то дивне желаня, трудне до сполніння зо стороны Марички. Співати при вмераючым?... Співати, коли хтіло ся ій плакати?!

Спостерюг тото Іван.

— Ци неправда, же то лем каприз? — звідал.

— О! Кед уж так прагнеш, спрібую...

— А я запру очы. Най ся мі видит, же-м в Пряшові, в вашим домі.

Тремтячым голосом зачала Маричка співати смутну словацьку думку, котрой змістом был жаль дівчате по втраті милого.

Подля голосу, слухал Іван той самой Марички, котру колиси обожувал. Примкнул очы і слухал, слухал... Душом ловил бесіду, што жалістными тонами розходила ся по хыжи, несла ся вітром в тихий вечер, гын, далеко по селі.

Коли Маричка престала співати, Іван не отворил уж очи, не подякувал ій... Не жыл уж!... Пісня сестры вколысала брата до вічного сну.

О два дни з хыжы, што стояла на краі села, рушыл похоронний похід з тілом Івана Солодканича. Был він подібні скромний, як пред далекыми роками похорон його вітця, з том лем ріжницьом, же на труні пышнило ся офіцирське чако і прибиты до ней скрещены шаблі, і вінец сплетений руками Марички, і што попри труні ішло двох престарых жолнірів-інвалідів ішы з наполеонських часів, з крестами на грудьох, зо старыма гверами на раменах.

Над гробом выголосил священник порушаочу проповід, і чудным припадком выбрал сой мотто: «Учытелю, хто згрішыл: він, ци вітцьове його?».

Труну спустили до гробу. Выстрілом з двох старых гверів інваліды oddали чест помершому офіцирови...

Горяче серце молодого человека нашло одпочынок в холодній землі...

ЕПЛОГ

В час сінокосів был єм при робітниках в полі, далеко од села, на самій границі. Донесено мі, же сусід мій і приятель пришол мя одвидіти. Очвидні, не поставкувал єм, лем такой вертал ся домів.

— Пробач, не міг єм скоре прийти — повіл єм по привитаню. — Долго ждеш? Прикрило ся ти

ачий ту...

— Нияк ні! Нашол єм сой занятя, прочытал єм затля твою повіст — рюк приятель, вказуючи на лежачий рукопис. — Повідж мі — продолжал він, — якій буде єй наголовок?

— Не знам — одповіл єм.

— Товдь повідж, яком ідейом быв єс ведений, пишучы ю?

— Ідея?... Яка?... Нияка!

— Як же то може быти — нияка?!

— Цілком просто. Описал єм жыття єдного, блаженной памяты, мого знаємого. Был єм при tym так докладний, же сумлінні заховал єм аж і місця подій, хоц при писанню повісти взятой з фантазіі быво бы мі выгіднійше пренести дію до нашої Галиції.

— Гм!... Мушу ти вірити — сомнівал ся приятель, — але товдь сам ты не знаш, што єс написал. Намалювал єс в своім герою подобу правдивого Русина. Він кохат вірні свою матір Русь, нищетну, обдерту старовинку і не хоче ся єй одречы, не стыдат ся єй нищеты, хоц зато приходит ся му одмовити жычливіст гордої Полонії, єй покровительство, а з ним і ріжны выгоды!... Під його сестром не годен ємнич інчого видіти, як лем наш рідний язык, за чест котрого приходит ся му дерти з такыми Шварцами, перекінчыками без характеру. Хоц ма благородну душу, хоц ма горячы почутя, змушений є од молодости до старости бо-

роти ся з неповоджынями, перешкодами, переслідуваннями і не находит інчої нагороды як лем totu, во своїй совісти, же сполнял повинності і в надії, же зато спокійні вмре в своїй хыжи, на поділку матери Руси...

— За што мусит бідний Русин страдати, коли інчы народы розкошуют ся добробытом? — продовжал мій сусід, походжуючи жывым кроком по комнатах, што было ознаком найвижшої спупени його духового вознесіння. — Каждий мыслячий чловек звідат: Хто згрішыл? За што нас карат презначыня?... За гріхи наших князів, ци наших лінивых вітци, за мымливіст наших народных вождів, ци за нашы власны гріхи?... А може быти, рускы діти страждут, жебы на них сполнила ся воля Божа, жебы...

Хто знає, яку аналогію було бы іщи выдумал мій приятель, кед бы-м го нетерпеливо не спер:

— Лиш своі выводы! Згідний єм з тобом. Да буде воля твоя — наголовок ій: «Руска доля!».

*До сучасного стандарту
лемківського языка адаптувал
Петро Мурянка*

ПОСЛЕДНИЙ ИЗЪ РОДА.

Разсказъ изъ галицко-русской жизни.

ОСТАТНІ З РОДУ

Оповідання з галицько-руського жыття

I. Громада, якихъ мало.

Нувелисты начинаютъ обыкновенно свои повѣсти изображеніемъ изящныхъ свойствъ и преимуществъ, якими природа надѣлила туу или другую окрестность. Они стараются вовлечи тебе въ восхищеніе видомъ той горы, которая сдѣлалась для тебе уже несносною, или той кривой ялицы, на которую ты досыта наглядѣлся.

Я не хочу имъ подражати. Полагая въ моемъ судѣ на мои очи, которыи все замѣчають только въ реальному видѣ, я хорошо знаю, что хлѣбъ есть хлѣбомъ, а каменная гора, якъ ни романтическая видомъ, имѣеть неплодоносную почву.

Тѣми то очами замѣтилъ я на пространствѣ галицкой Руси село, занимающее особенное мѣсто между всѣми селами нашего богоспасаемого отечества. Если бы оно не составляло само собою особой автономической единицы, то нельзя было бы назвати его селомъ.

Село Чорторый, такъ называется оно, состоитъ изъ четырнадцати хатъ: семь по правой, семь по лѣвой сторонѣ горскаго потока, пѣнящагося и бушующаго въ большую долину съ горъ, поднимающихся надъ селомъ. — Жители Чорторый не назывались

I. Громада яких мало

Новелісты зачынают переважні своі повісті представляючи прелестны прыметы і особливости, якыма природа обдарила туго або інчу околицю. Старают ся зачудувати тебе видом той горы, котра єст для тебе уж нестерпна, або той кривой ялиці, на котру дост ся насмотрил.

Я не хочу іх наслідувати. Вірю моім очам, котры вшытко постерігают лем в реальнym виді, добре знам, же хліб єст хлібом, а камінна гора, як романтычні бы не выглядала, має ялову землю.

Тыма то очами спостерюг єм на обшири галицкой Руси село, котре занимат особливе місце медже вшыткыма селами нашой храненой Богом отчизны. Кед бы само собом не было вынятковом автономічном єдиницьом, то не мож было бы назвати го селом.

Село Чорторый, так ся оно зове, складат ся зо штырнадцетьюх хыж: сім по правій, сім по лівій стороні гірского потока, пінячого ся і рвучого, котрий впадат в велику долину з гір, царюючых над селом. Жытелі Чорторый не называли ся як

бы сме ся сподівали Чорторыйскыми. Властителями тых штырнадцетох хыж были два хлопски роды, славны, стары Гардоши і Брыдоши. Гардоши жили по правій, Брыдоши по лівій страні потока, але поля іх так были розділены, же нивы Гардошів прилігали по обох сторонах гу нивам Брыдошів і наопак. Має хыбу тот, хто думат, же таке положыння могло родити медже жытелями Чорторый незгоду, а іх спілзвучны назвиска заколот. Каждий Чорторыец окрем родового імена мал прозвиско, надане му або з причыны його особливых примет і привычок, або завдякы якісым його пригодам. Прокопа Брыдоша звано Смішным про його інтелігентны жарты; Федор Гардош называл ся Федором з Гнізда, прото же на липі, в тіни котрой стояла його хыжа, гніздили ся вороны; Тимка Брыдоша звано Деревяным, бо він был нерухавий, а Юрия Гардоша, од часу весіля його сестры, котра оставила рідне обыйстя і перенесла ся до газдівства мужа, забываючи попрапщати ся з братом, называли Юрком Нецілуваним.

Такы прозвиска не лем помагали ім ся одріжняти, але Гардоши і Брыдоши гордили ся нима, бо мали ся, подля власных переконань, за ліпших од простых хлопів. Мали ся за шляхту. Были медже хлопами тым, чым князі Чорторыйскы медже аристократией.

Жытя в іх гідні за малым селі очывидно ріжнило ся од жытя в векшым місті. В Чорторыях не можна было скрыти своі поступки пред сусідами. Ту,

мож повісти, хыжы мали шкляны стіны, през котры видны были діла жытели. Груди люди были тіж прозрачны: в серцах іх не могли ся скрыти ани тайны грішки, ани думки. Жыття было спільне, громадскє. Селяне получыли ся праві в єдну родину. Што стало ся в єдній хыжи, знали в тій самій минуті вшытки! Кед Осафат Гардош, котрий мешкал на єдным кінци села, косячы отаву, міцно кыхнул, то Микыта Брыдош з другого кінця, перерывал направляня свойой бочки і кланяючы ся гречні шапком, кричал: На здравля, сусіде!

Так то было в Чорторыях. Але мам провину перед історичном правдом. Повіл ём, же было штырнадцет хыж в Чорторыях? Была і пятнадцета, корчма, без котрой всяке, хоцбы найменше важне рускє село перестає быти рускым. Стояла выже вшытых хыж, в найближшим сусідстві планной-хыботной будівли — руской церкви. Та як! Была і церков в Чорторыях, задоволююча вшытки вымаганя жытели: маціцька, узіцька, низіцька, темна, деревяна. В ній проходило богослужыня лем в што третю неділю, або в праздник, прото же была дочерном узкобродской церкви. Яка маленька бы не была чорторыйска церков, то і так помістила бы більше віруючых, як означене было конскрипцийом в Чорторыях. Але узкобродски парохіянне з якісой причины перестали ходити до чорторийской церкви, воліли в што третій праздничний ден, коли в Чорторыях правила ся служба божа, оддавати ся блаженній приємности — лежати за припецком. Ві-

рити ся не хоче, але так було! З якої же причини?

Тому вшытку винна була автономія. Автономія! То магічне слово, котре порушило вшыткіх жытели Чортorary. Они розуміли автономію як неограничену свободу в своій хыжи, в себе. А церков чыя? То тіж іх громадска, спільна власніст. І так уж на першим найближчим богослужынню, корыстаючы свавільно зо своіого права, мужчыны розсідли ся в лавках, жены заняли цілу середину, а для Узкобродців, котры пришли на службу, не лишило ся місце, прото змушені были слухати літургіі під выглядми церкви. Так було раз і николи веце. Посторонні люди добесідували ся не ходити більше до чортoraryской церкви, не хотячи пережыти ішы раз такого стыду. Зрозуміло, преці і они мали свого рода *point d'honneur!*

Автономія зродила в наслідстві особливы ефекты і наступства. Війт в Чортoraryях мал ся за пашу або султана. Члены рады тіж привыкли до перевершеннего думаня о своім достоінстві і ціле село пішло в іх сліды. При автономічній системі той громады не нашол ся ани ёден газда, котрий не мал бы уряду і котрий не был бы гордливий. Осморо членів рады і четверо заступців — вшыткіх дванадцетеро, дале ёден дяк і ёден гробар а тіж і дзвоняр, отже вшыткіх штырнадцетеро — ціла громада. Корчмар Юдка Шнет належал уж до дворской обшири.

Так, слівно доведен мужчына з села был в громадскій раді, што нияк не было против закону. Жены, ліпша половина мужчын, тіж брали участ в громадских засіданях, хоц посередньо, проявляючы і гев пошану для своіх мужів. Мужчыны посідали вколо корчмяного, выбачте, судового стола в капелюхах з шырокыма крисамі на головах, операючы на правій руці свои спільнім добром застараны головы, в лівій тримаючы з задоволіньем файку, вірну приятельку руского хлопа. Чорторыйскі жены громадили ся в tym часі в одповідній одлегlosti, ближе двери, сохраняючы належну пошану — ззаду «пані війтowej». Они, правда, безпосередньо не брали участі в посіджынях панів радных, але своіма критычными увагами і быстрыма отзываами не рідко, мало того — часто — чом тайти правду, такої все рішали діла. Были в громадскій раді tym, чым галерия в театрі.

II. Продолжыния

Жытелі Чорторый то автономісты в полным значыню того слова. Поставили придорожню таблицю з руско-польским написом, котра, просто речы, барз долго вісіла на вербі до горы ногами, але тото ім не вадило, найважнейше, же і так вшытко было згідне з законом. Дорогы мали тіж барз автономічны — они рядили самы собом... Кед так ся трафило, же не годни были самы себе направити, то помогал ім Бог, розказуючы великій зливі за-

нести каменями выбої і — автономія спасена! Господ небесний заправди сприял автономії. Йому Чорторыйці лишили і посаду нічного сторожа. Бог не спит і ночом, коли то смертельникови треба ся высвати! Про формальності в громаді дбали скарбник і писар, лем перший не мал навет ключа до громадського скарбця, а він, будучи порожнім, і без ключа був охраний од злодіїв; а писар не мал за вельо роботы, а то просто прото, же не знал писати. Треба було старості службово одповісти, то виручал ся устном одповідю. Як тото не старчыло, змушал писаря в місті писати за себе. Не смотрячи на тоты трудности, він нияк не думал oddati уряду, котрий тішыл ся в селі великим пошаном.

Чорторыйці нияк не допустили выпередити себе в усердности, зberаючи ся на засіданях частійше як вимагал закон. Такы зображення проходили не лем в кажду неділю і праздник, але тіж в каждый четвер. Четвер був торговым днем в найближшим місточку. Чорторыйці вертали одтамале в якісним торжественным настрою. На засіданях омавляли не лем спільні громадські проблеми, дбали тіж о приватны, домашні діла. Автономія перестала бы быти автономійом, кед бы Чорторыйці не рішали кого просити Митрови в кумы, што повинен Гнат найперше продати, коня ци бычка і кілько му взяти, як ліпше носити кожух — серстю до середины ци наверх і тым подібны. То як раз было причином того, чом Чорторыйці хвалили ся пред

інчыма людми, же нигде не є такого порядку як в них.

Хоць тримали ся тоты славны автономісты державных законів, то бывало і так, же денекотрым розпоряджыням староства жыво противила ся чортыйска громада, часом барже як міністерство в парламенті. Особливо в фінансовых ділах Чортыйці выкорыстували своє переняте од правітців в завіті староруске думаня: «Громада не заберат ся за того!». Але кед староство в писмовій одповіди на остаточне тото слово громадской рады, наложило на війта фінансову кару, то тот найперше впевнил ся при помочи приятеля, дяка з Узкобродів (в Чортыхах лем єден Панько Гардош ученик, але він знат лем кырилицю, скорописи ани не дітхнул), в правді писма, а уж на наступній нараді оголосил громаді в стереотиповий спосіб: «Честна Громадо! Пришол од начальства розказ, жебы сте заплатили пят реньских кары. Гроши на стіл, інакше егzekуция на порозі». При спомніню о егzekуції, до того воєнній, найбарже вперты автономісты переставали противити ся і, не рішаючи ничего, розходилися дохыж.

Не рідко явили ся на столі громадской рады такы чудны жаданя уряду, которых сполніня не находило зрозуміння в цілій громаді. Треба ся было порадити. Єден депутат ішол до знаного дяка, інчий до учителя з недалекого села, а сам війт звертал ся до свого священника. Кед вертали

вшытки зо справозданьем о результатах порады і старали ся вивести з трьох ріжних суджинь середній напрям, виділи лем єден вихід: «Што по-віст Юдка?». А Юдка, хытро ся усміхаючи, підходил з погариком до радных: «Но-ле, Панове Радны! Кед мя послухате, буде і волк сытий і уця ціла». І так все громада піддавала ся думкам Юдки. Ци скорше, ци пізнійше, і так волк был сытий, а з уці егзекуції скору здерли.

Виборы начальника і радных проходили спокійні, без буд-яких свар. Як в тым році на війта выбрали Агафа Гардоша, то слідуючий раз занимал tot уряд його сусід, Осія Брыдош, і так дале, по шорі, не була ім навет потрібна машина до голосування. Теперішнім війтам в Чорторыях є Гнат Гардош прозваний Оспалым.

Чорторыйці николи не скаржили ся ани на війта, котрому трафляло ся часом карати якісого радного, не смотрячи на його становиско, за даяку давну грабіж, ани на священника, вытыкаючого в кождий третій святочний ден іх ганчы в не за барз добраных выражынях, ани на Жыда Юдку, котрий давал ім на борг недобру палюнку, ани на гробаря, рыхтуючого ім невыгідны гробы! Долгы рокы жили в такій згоді і щестю.

Але остатньо зачали ся скаржыти дост часто, никто єднак не знал, на кого або на што вyllяти своє згніваня.

Не знатя, за чыі гріхи, од якісого часу родилися в Чорторыях лем діти женской плоти. Знала про тово рекрутска комісия, котра не могла придбати

ани єдного рекрута з Чорторый, знал про тото місцевий священник, котрий што рока в виказах о підлігаючих рекрутській повинності ставлял великий нуль, знали про тото сусіде, котри вістили войну в припадку, кед повело бы ся наручовати в Чорторых рекрута, знали про тото чорторыйських хлопы і бабы, котри старали ся о свої дорослы дівкы, а найліпше зо вшыткых знали про тото велике нещестя чорторыйських дівчата. Але никто не міг повісти яка є причина той неправильности.

Рекрутска комісия підозрівала священника, же хотячи освободити чорторыйських фраїрів од воєнной служби, подавал неправдивы даны. Прото єдного дня рішыла гречні ся звідати про ту співаву. Священник, твердий Рускій, в котрого што на думці, то і на языку, звідал ся в своїй одповіди, з якого параграфу він повинен одповідати за недостаток хлопців в Чорторых? Хлопы зlostили ся на свої жены, жены, наопак, звали вину на хлопів. А дівчата? Они винили самого Бога.

Вшыткы нарікали, никто не знал як одвернути зло. Дармо священник святил зас кожду хыжу, дармо загварювал прикликаний з Кечковец на Уграх ворожбита вшыткы постели в громаді, дармо ради-ли жычливы люде приносити з інчых сел воду до пиття, дармо окращали дівчата ікону Пречистой вінцями з барвінка — ефект был такій, же рекрутска комісия сковала лист священника під вшыткы акта, священник іронічні ся підсміхувал, хлопы при нагоді вшыткых хрестин кляли аж і по мадярски,

жены лянкорили, а дівчата гірко плакали при світлі місяця.

Жаль мі іх, особливо чорторийських дівчат. Іх родиче образили своїм браком пошаны в церкви сусідів, котры през тото не ходили більше до чорторийской церкви. В наслідстві того ани ёден фраір з сусідніх сел не лем в неділю, але тіж і на храмовий праздник, на св. Симеона не зазрил до Чорторый. Што адже лишыло ся невинным красоткам? Ёдно з двох: або згасити страстне прагніня горячого серця, заморозити го браком надії, або потішати ся слабом надійом, інчыма словами, кружыти мріями коло двух фраірів, котры ся остали, жебы спасти славны роды Брыдошів і Гардошів. Докладні, в цілых Чорторыях было лем двух фраірів: ёден, Остап Паньків, єдиний наслідник Гардошів, другій, Терентій, сын гробаря Микыты, наступник роду Брыдошів.

III. Він і она

Так як было лем двух фраірів в Чорторыях, то бывали і дві красны дівкы. Той правдивой приязни не могла ослабити навет заздріст. Танька Грицьова, дівка теперішнього начальника громады, славила ся чорнымы бырвами, білым личком, блищацымі очамі, гордо выкроенымі воргамі, высокым і стройным станом. Цілком одмінні презентувала ся Меланія

Пилипова, дівка Пилипа Брыдоша. Будучы ясноволосом з синіма, задуманым очамі, премилым личком, зневолюючым усміхом на маленьких воргах, викликувала уяву деликатного дівчате. Трудно повісти, жэбы ёдна была ліпша од другой. Танька зневолювала свойом гордом красотом і тым більше притігала до себе, чым більше была недоступна. Меланію натоміст, тото уособліня деликатности і добродушності, змушали любіти ей духовы прыметы. Были рівесницямы, приміром двох зрідненых сердец, двома щырыма приятелькамі. Што ёдна мала на думці, тото друга на языку, Танька плаче, Меланія течут сылзы, перша ся тішыт, друга ся усміхат. Не мали пред собом таємниц, то была ёдна душа в двох тілах!

Неділя... Танька і Меланія сідят на дерни в саді, два квітки серед моря квітая, і плетут вінкы. Докола тихо, а над нима небо, ясне, як усмішка дітины, чысте, як сылза дівиці.

— О, такій вінок сплету ты на весілля — зачала Меланія.

— Обыйду ся! — одрекла Танька.

— Не хочеш мя мати за дружку?

— Як нее весілля, то і дружкы не треба.

— А як буде?

— Товды ты перша і єдина будеш! — Танька успокоіла свою приятельку, обнявши ей сердечні.

— Чый вінок красшій? — звідала ся пак Меланія.

- Твій.
- Ні. Тобі повело ся выплести ліпше, прото же маш веце щестя в парібків.
- В котрих?
- Уж ты добрі знаш, в котрих...
- Ты певні бесідуєш про Терентія Микитово-го? — розсміяла ся чорноброда.
- Не про нього іде, але Остапови впала ес в око.

Танька молчала. Неспостережено зарумянила ся. Меланія, чекаючи на одповідь приятельки, всмотрювалася в ню, лице їй поблідло, ворги ся трясли, серце било, як в преступника, котрий жде засуду смерти.

— Не одповідаш, сестричко — зачала зас Меланія.

— Чом все споминаш про Остапа? — звідала з докором єй товаришка.

— Так собі. А што, може будеме радити о Терентію?

— Маш таємницю передо мном, серенько! То не добрі. Але не зlost ся! Я не для Остапа і він не для мене, най си інчої глядат, може найде, хоць Меланію.

Меланія збыхнула.

— Ты го не любиш? — звідала ся.

— Його? Любити...? — роздумувала Танька. — Треба бы долго ся вчыти, жебы навчыти ся любити Остапа.

— Ци-ж він не є гардий?

— Знам, же гардий, але знам тіж, же він за вельо думат про себе! Він думат, же лем свистне

і ми вшытки шмариме ся му на шию. Але я остатня буду, скорше оддам ся за Терентія!

— Што? За Терентія? Ты?!

— А чом же ні? Правда, негардій, але буду спокійна, же інчы дівкы не будут на нього позерати, а я заздрістна. Окрем того бортакуватий, але за то буде добрым мужом, даст мі волю, а і буде мя слухал. Небесідливий тіж — за то я...

— Танька, бій ся Бога! Не муч мя. Повідж, же жартуєш — благала Меланія.

— Ха! ха! ха! — розсміяла ся Танька. — Та хто-ж мі остал, як не Терентій, як ты належыш до Остапа цілом душом, цілым серцем?

— Танька, погнівам ся!

Але чорноброва, не звертаючи уваги на того, што повіла ей приятелька, наложила на голову вінок, і так прикрашена, заспівала сріблистым голосиком:

Злапал же кіт мышку руду,
Ой чыя-ж я тепер буду?
Ой ничия, сама своя...

— Подай руку, будеш моя! — доповіл хтоси мужським голосом. Дівчата обізрили ся. Пред ним стоял Остап з витягненом гу Таньці руком. Гардій фраір, достоен любови чорторыйских дівиц.

— Подай же руку, Танька! — повіл він зас, сміло ся усміхаючи. Дівчына не думала долго, похилила ся гу земли і, зорвавши жмыток копривы, подала го Остапові.

— Бер, як хочеш, мою руку.

— Но, но! Тепер ся високо носиш серденько, покля не прийду просити тебе в родичів. Товды...

— Товды подам ти руку — перервала му зо сміхом щебетниця, — лем не забуд надіти рукавиці, інакше ся попечеш...

— Ні, я ся того не бою, будеш товды скромна, ласкова — жартібливі запевнял Остап.

— Ци на певно знаш, же так буде? — гордо звідала Танька.

— Як мам не быти того певний, як інчого фраїя неє в цілым селі?

Темним румянцем гніву заляло ся лице Таньки. Уразили ю смілы слова Остапа. Обернула од него голову, жебы не піддати ся красоті його лица.

Настало молчання. Остап не спущал очі з Таньки, хотячи прошыбуни ей думки.

— Горда і заздрістна — думал си він.

— Меланійо моя кохана! — обернул ся він гу Меланії, котра була тихим свідком цілої бесіди.

Танька злістно цупкала ножком.

— Меланійо, буд мойом! — докінчил Остап, косо позераючи на Таньку.

Здавало ся, же Меланії ціла кров стекла з лиця до серця... Танька всмотрювала ся в єй бліде личко. Смотрела в єй очы, з нетерпеливістю жучы на одповід. Тото пізріня опамятало Меланію, котра дотя здавала ся быти без памяті.

— Найперше мусиш заслужыти сой на нашу любов, Остапе! — шепнула она. Танька не набрала

ся на одповід Меланії, а тота скоро зрозуміла єй пізніня.

— Чудово сестричко! — Танька похвалила свою приятельку. — Хтіла єм постити сім понедільків, жебы Бог охоронил нас пред Остаповим сватаньом. Тепер видно того уж не треба. Противні, ты, гардій і надутий Остапе, зачынай постити, жебы отримати таку красавицю, як мы обі. Буд здравий і думай про нас, бо мы з тобом не хочеме бесідувати!

Танька взяла свою приятельку під руку і пішла співаочи:

Боже мій, Боже мій!
Чыя я, хто же мій?
Ой знам я такого,
Што він мій, а я його!

— Як я не твій, то на певно Терентій! — крикнул Остап в слід за одходячими дівчатми. Танька затримала ся.

— Жебы-с лем не выворожыл Терентія — рішучо одповіла Танька. — Стереж ся! Можеш до смерті оплакувати долю, котру легкомисльні єс высмівал. Памятай моі слова.

— Чорт не зрозуміл бы той дівчыны! — подумал Остап, фурт смотрячы на край хыжы, за котром скрыли ся оба дівчата. — Она не любит інчого, а мене не хоче. Ци-ж я такій, жебы знущати ся надо мном? Діждий, Танька! Опустиш крыла і вкінци будеш мойом!

IV. Ани як жыти, ани як вмерати

Не є правила без винятку! Бесідували сме о по-лній рівності вшыткых Чорторыйців, бо вшыткы належали до громадской рады. Але не можна не спомнути про Панька Гардоша, котрий тішыл ся векшым узnanьом серед інчых. Де глядати причины того права першенства Панька в громаді? Ци то прото же він был війтом ішы пред автономійом і набрал товды векшой практыки, ци не прото цінили го барже од інчых, же знал чытати з псалтыря і знал зо старой книжкы сны одчытувати, єднакыма лікарствами звірята і люди лічыти, ци прото же был щестливым вітцом слав-ного Остапа, єдиного жданого през вшыткы чорторыйскы дівчата парібка? Трудно повісти. Але на певно вшыткы го незвыклі поважали, навет війт, Гриц Гардош Оспалий, котрий про нич не рішал без Паньковой рады.

Сідил вельми шановний Панько Вчений (таке было його прозвиско) за столом і, смотрячы през оправлены рогом окулярі, чытал в книжці «од ча-су онаго». Так ся заглубил в монотонне складання букв, же не почул як до хыжы вошол Гриц Оспалий.

— Слава Ісусу Христу!

— Слава на вікы Богу! Прошу сідати! — одпо-віл Панько, ставляючи столец перед Грицом. — Што доброго?

— Доброго невельо... Не знам як кому, але в мене худо, біда! — одповіл війт і тяжко збыхнул.

— Нех люди без біды.

— Не пораіли бы вы, куме, што мам робити? — звідал несміло Гриц і легко пречесал руком волосся.

— Як знам, то пораджу, а чого не знам, того не повім. Послухате мя, добрі, не послухате, не буде гріха. Повіджте, што мате на серци?

— Дорогій куме! Днеська был в мене гробар Микита і повіл, же не ма з чого жыти.

— А як то?

— А так. Повіл, же уж три рокы, іщи товды, коли вмерла блаженнай памяти жена Тимка Деревянного, припомните си ей?

— Припомнам, припомнам, та-ж я чытал ій псалтыр...

— Так, уж од трьох років не копал гробу. Маючы надію — бесідувал Микита, — же вы, війт, або ваша Настя скоро вмрете, уж наперед пил ём в Юдкы, а тепер ани гробом не зароблю, ани не заплачу нигде за палюонку. А Жыд взял і корову, і теля, і куры з кліткы, і кролика з норы, ужнич не мам. І або дате наперед гроши, або най пес буде в вас гробарем. Так мі повіл Микита.

— А вы, начальнику, што на тото?

— Повіл єм, же в громадской касі ани гроша.

— А він?

— Же він прото єст лем гробарьом, жебы жити з гробів, йому вшытко єдно, ци хтоси вмерат ци ні: громада мусит дати му істи і пити.

— А вы?

— А я повіл: за гріб тобі ся заплатит, але дармо не отримаш ани гроша.

— А він?

— Він повіл, же як так, то він буде наперед копал гроби.

— А вы йому?

— Я повіл: най предо вшыткым для себе викопле.

— Добрі! Што він вам одповіл?

— Одповіл... Но, повторяти не вартат.

— Што же?

— Я ся завішу! — повіл.

— Щез бы!

— Бодай і не служати!

— Што-ж сте на тото одповіли?

— Я... я не знал, што одречы і пришол єм вас звідати.

— Гм! Гм! — кывал Панько головом. — Завісити ся... він може, того му никто не заборонит. Тепер автономія! Для громады то тіж не буде велика шкода. Возме чорт вітця, то згідні з громадскими законами сын буде гробарьом. Такий мame обычай з давних часів. Його сын є нездаром, але Бог нас не оставит. Покійний дяк, Порфирій — добрі го памятам... вчил мя азбуки,

а был барз старий — оповідал, же в єдним часі в Чорторыях было тринадцятьох теслів і лем єден ткач, але Бог про вшытко рішыл. Теслі з голоду повмерали, а ткаче розмножилися і вшытко было в порядку. Знай, же і тепер Господ не позволит, жебы громада была без гробаря... То неє гроша в касі?

— Николи не было, отже і ніт!

— Треба бы зложыти ся громаді по грошу — порайл Панько.

— А по што?

— Жебы купити мотуз для Микыты, най ся задзіргне здрав, але найперше най выкопле си гріб.

— Направду?

— Така моя рада, а вы послухате або ні.

— Дякую! Останте здравы! — закінчыл війт. Здавало ся му, же тата рада принесена была самим ангелом з неба.

V. Мала змова проти великій владі

За два дни стрітил Афтан Гардош, ідуучи з косом в поле, Дмитра Брыдоша.

— Был ёс, Дмитро?

— Был ём! А ты?

— I я был!

— А што?

— Гм! — промырчал Афтан, зворушаючи раменами.
— Га! — вищідил през зуби Дмитро.

По тій бесіді розышли ся оба сусідове.

В тым часі ішла Ганна, жена Осії Брыдоша,
з дзбанамі на ріку і ту зышла ся з Марійом, женом
Федора Гардоша, котра прала білизну.

— І што? Марина, была ёс там вчера?

— Была ём, а ты?

— І я была. А што?

Марія заміст одповісти продолжала лем бити
прайником по білизні, в тым часі Ганна зложила
на землю дзбаны і міцно затиснула пястуки.

— Розум стратили нашы дівчата! — повіла нео-
долга Ганна.

— Ошаліли!

— Фесю, сестричко, была ёс вчера? — звідала
того самого дня рано Явдося свою приятельку.

— Была-м.

— Я тіж ём была.

— То сме обі были.

І дівчата засміяли ся.

— Але сме ся тримали — одозвала ся Явдо-
ся.

— І добри! Навчыли сме го!

— Дали сме му по носі!

— Уж не такій гордій і надутій.

— Опустил крыла...

Хто зрозуміє подібну незрозумілу бесіду? Ді-
ждийте! Гриц Гардош, званий Оспалым, начальник
славной чорторыйской громады, повідомил, як тре-
ба, гробаря о тым, што громада думат напроти

його заміру завісити ся, але не нашол ани єдной хоц бы цілком неважной справы на посіджыня. Уж в четвер громадска рада збере ся, як все, а не має про што радити. Ци то не стыд?

Його жена Настя нашла єднак справу.

— Грицю! Рішыл бы-с уж вкінци, з кым женити Остапа Панькового.

— Вам, бабам, в голові лем кого і де сватати.

— Ци уж не час на Остапа? Ци-ж не пора на дівчата? Адде час на нашу Таньку. Най ся оддаст і зробит місце для моїй Гасі, она уж готова.

Не можна забыти, же Танька, Настчына пасербиця, не удостоєна была прихильности мачохы.

— То неє громадське діло! — спротивил ся важні війт, хоц знал, же його жена ма правду.

— Як не громадське? Каждий газда ма дівку, котрій час уж ся oddati. А чыі они, не громадські? Ци не старат ся про них ціла громада? То не є громадське діло?

Гриц молчал.

— Може громадське діло — крикнула рішучо жена війта — радити, ци в часі великого посту ци пізнійше навіз возити, де коноплі мочыти? Ци-ж то не наше бабське діло, а служыт вам до нарад?

— Не вчый мя, Настю! Я мушу рядити громадом, веду порядок в громаді!

— Та, але в своїй хыжи на знаш порядку зробити! — перервала Настя.

— Бабо, воз ся за свої горнята, а автономію лиш нам! — крикнул з гнівом Гриц.

— А ты ся ліпше воз за одданя дівки!

— То не є моя справа!

— То якій з тебе вйт? Видно правда — оспа-
лий!

Гриц Оспалий почул ся страшні уражений. Настя вразила його чест. Кед бы то был хтоси інчий, а не жена, то посадил бы го, з причини браку порядного гарешту, до кучы або присудил му одданя двох мір палюнки, але з женом то ани сварити ся не хтіл, бо то було ниже його достоїнства. Нич не повіл, лем з силом тріснул дверми і в такій спосіб вказал свій гнів.

Неє ани єдного згідного супружества без подібної на дрібницях оснуваної сварки, лем же она была медже Наством а Грицом барз часто. Прото Танька і днеска не звернула бы уваги на бесіду родичів, як бы не чула, вимітаючи в тым часі сіни, імена свого і Остапа. А же знала натуру свого вітця, котрий навет кед ся поставит проти матери, вкінци і так ся піддаст ей выдумкам, була певна, же справа сватаня Остапа прийде іщи того вечера на стіл громадской рады. Не надумувала ся долго, лем лишила мітлу і погнала до своєї приятельки, Меланії.

Дост долго бесідували оба дівчата, але про што, того нихто не знал, прото же тихіцько шептали

і осторожні роззерали ся, ци дахто іх не підслухує. Лем з іх жестів можна было зрозуміти, же Меланія не згаджала ся з радом або пропозиційом своїй приятельки, а Танька роздувала єй сомнівье і хыбаль так роздула, же Меланія повіла вкінци голо-
сно:

— Добрі! Най буде воля твоя.

— Треба го покорити! — додала Танька.

— Бою ся лем прикрых наступств — Меланія не була іщи певна.

— О мя ся не бій! Ми того не зашкодит, а тобі сестричко, поможе — усміхнула ся Танька і пішла дохыж.

Меланія натоміст зашла до каждой хыжы, де була дівка і з кожном мала коротку і тайну нараду. То була змова, наступства которой выявили ся при посіданню громадской ради.

VI. Што тепер робити?

Громадска рада зобрала ся о часі, згідно з правом.

Не обышол іщи ани єден погарик палюнки вколо стола, а війт уж піднял голос, ясно доказуючи, же його дівка мала правду.

— Честна Громадо!

Покля громада утихла, Гриц узнал за одновіднє одкашльнути.

Была то безспоречні примета барз важной бесі-
ды.

— Честна Громадо! — повіл зас. — Бог сотворил люди прото, жебы...

— Жебы го славили, любили і по смерти царство небесне спадкобрали! — доповіл скоро Прокоп Брыдош Смішний.

— Тото чуєме од попа в церкви, по што ту зас повторювати — спостерюг хтоси.

— Жебы го любили, славили — продолжал вйт, — але тіж прото, жебы ся множыли. Повіл Адамови і Аврааму: Роснийте і множте ся і заполняйте чысленno землю, як звізды на небі і пісок в мори...

— Авраам был Жыдом, што тото нас християн обходит? — перервал зас Прокоп.

— Але през Авраама Бог і нам обявил святу волю свою, а треба нам ю хранити.

— Наш начальник румегат днес ішы токо, чого наслушал ся в неділю в церкви — спостерюг зас Прокоп.

— Стараючы ся, жебы не вмерли славны роды Брыдошів і Гардошів — додал Гриц Оспалий.

— Так! Славний рід Гардошів! — потвердили Брыдошы.

— І славний рід Брыдошів — одповіли Гардошы, оба роды поклонили ся єден другому з великим пошаном.

— На наше нещестя, тоты два роды мают лем по єдным мужскым потомку — зачал зас вйт, —

єден Остап, син нашого коханого Панька, другій Терентій, син Микиты, гробаря.

Вшытки засмутили ся.

- Знаме тото!
- На што тото припомнati?
- До чого ся тото придаст?
- До речы!
- По што слова тратити?

Начальник, кед вчул такы ясны доказы нездоволіня і нетерпеливости зо стороны радных, не продолжал уж свойой возвышеної промовы лем звідал:

— Ци-ж не пасувало бы обдумати, де женити Остапа і Терентія?

— Гм! Гм! Гм!

То бывали першы одповіди на таку в загалі неождану пропозицію. Але дост скоро зачали радны выповідати своі думки.

- Як думате, куме?
- Як же Вы?
- Та оно бы то...
- Не глупо было бы...
- Może не добрі?
- Кед бы Терентій, сохрани Господі! Він має слабе здравля, знате... то...
- Та! Таке уж чловече жытъ: не знатя, што буде заран. И Остап несподівані міг бы... Но, в Божых руках!
- Знам, знам! Вымер бы славний рід Гардопів.
- А Брыдошів з Терентійом.

— Адде, неє што ждати на смерт...
— Так, зрозуміло: треба женити...
Тоты ріжны, хоц рішучы думкы, ясно вказували
апробату і приняття пропозиції.

— Легко бесідувати: женити, але з ким?
— Ваша Параска достойна Остапа.
— О свой же Фесі сте забыли, она йому пара,
же ліпшої не найдеш.
— По што дармо бесідувати? Остап сам си ви-
бере дівку як рай! Єст іх в нас, слава Богу, як
квітія.

Подібні до тых двох сусідів і інчы підхлибляли
єден другому, хоц кождий си желал придбати Оста-
па для своій дівки. Вшытки бесідували про Пань-
ка і його сына, Остапа, але никто не памятал про
Микыту і Терентія, навет никто не спостерюг, же
гробар не пришол на громадську раду.

Нараз цілу громаду охопила єдна думка: вшытки
мігнули Юдці і одраз на столі взяло ся тринадцет
фляшок.

— Закля рішыме, де бы оженити вашего Остапа,
мы оба ся напиєме — повіл вйт обернувшы ся до
старого Панька.

— Ніт, я пию до вас, Паньку! — запротестувал
Осія Брыдош Кулявий.

— Паньку, зо мном ся напий, мы стары приятеле — одозвал ся Юрко Гардош Нецилуваний.

— Ми з Паньком уж должноше приятеле, разом
сме парібчыли — спостерюг Гнат Брыдош Клубок,
незвычайні низкій і грубий чловек.

— А мы оба разом телята пасли. Паньку, на-
пийме ся! — силувал ся перекричати цілу решту
Афтан Гардош Гусєперо, громадскій писар, котрий
не знал писати.

— Ви, Паньку, мій найдорожчий кум! — прі-
бувал приподабати ся Асафат Гардош, званий, про
свою худіст, Безсала.

— Може і сусідови не одмовите, Паньку! — од-
озвал ся Штефан Гардош Загакливий.

— А я за вас, панцю Паньку, в гарешті сі-
дил — припоминал Дмитро Брыдош, званий Пан-
цио.

— А я вас выручыл з долгів в того проклятого
Хайма. Памятате Паньку? — припомнул Федор Бры-
дош з Гнізда.

— Ми, Паньку, николи іщи не гнівали ся єден
на другого, николи, а погніваме ся, як од мене не
возмете погарика палюнки — грозил Филип Брыдош
Церковний.

— Я пию за ваше здравля, Паньку, бо мам чест
быти вашым приятельом — лестил Тимко Брыдош
Деревяній.

— А я пию за ваше здравля, Паньку, бо мам
дві дозрілыш дівкы — повіл просто з мосту Прокоп
Брыдош Смішний.

Кед бы Панько схотіл днеска купати ся в па-
люнці, то його камаратя придбали бы му ей ківко
треба, жебы лем здобыти його прихильніст. Але він
того не хтіл. Бухнул пястуком в стіл і вкінци крик-
нул:

— Честна Громадо! Ласкавы кумове! Дорогы при-

яtele! Діждийте минутку, а з кождым выпию, бо я вас вшыткых люблю і шаную і за приятелів мам. Але з моім сыном інча справа... Він буде ся женил, а не я. То його воля і вільний выбор. З яком ся оженит, з таком і буде жыл, він, не я... Таке мое слово! Пане війте, дай Боже зздравля!

Выпил з вітом, пак з Афтаном Гардошом, Осійом Брыдошом і так дале запоряд, і хоц все лем зубы в палюнці мачал, то і так вшыткых задоволил.

— А жебы днеска іщи закінчыти справу — повіл він вкінци, коли зас пришол погарик в його руки, — то звідам ся моего сына. Остапе, котру з нашых дівчат выбераш си за жену?

Остап, котрий до того часу стоял в куті, підышол до вітця.

— Но? — звідал Панько.

Остап молчал. Настала торжественна тиша, як маком засіял. Вітцьове і матери дівок з рівном нетерпеливістю ждали прореченого імена з уст завидного парібка. Лем дівчата, котры стояли за плечами своїх матери, шептали і робили смішки, не смотрячи на так торжественний момент.

— Я хочу, як поблагословите, женити ся з Таньком!

— Добрі єс выбрал, сыноньку! — похвалил Панько.

— І я благословлю! — додал радістно Гриц Гардош.

— Най буде воля Божа і Остапова! — одозвала

ся з помедже баб Настя, жена війта, додаючи — Танька, ход, поклон ся будучому вітцюві!

Слухняча дівка вишла і станула перед столом рады. Нижче змішаня не пролетіло по єй лиці, жебы мож було додумати ся, які одчутя бороли ся товдыші в ній. Дослівно була як з каменя і ледом поляна, як бесідувал Остап.

— Я не хочу іти за Остапа... Най він буде з іншим щестливий — повіла сильним і рішучим голосом.

Тоти слова Таньки зачудували цілу громаду. Кед вдарил бы гром в стіл рады, то не зробил бы такого остолпіння. Остапови заперло дых в грудьох. Найперше сильно почервеніл, а пак зблід на по-лотно. Підышол крок до переду, але скоро затримал ся, стоячи непорушено, лем блудил очами.

— Дівко опамятай ся! — перший промовил війт.

— Не хочу, няню, хоц бы сте мя забили! — повторила твердо Танька і спокійні одышла до дівчат.

— Єдна! — рахувал Прокоп Брыдош Смішний.

— Выйбераї си інчу! — одозвав ся Панько до сына. Остап опамятал ся... — Не можу... — подумал він, — она лем так жартує... — Діждий! Помощу я тебе за тоты твої жарты! Кед Танька не хоче — прорюк по тым Остап, — то я Меланію возму.

— Я не піду! Я не хочу Остапа — одповіла Меланія тримтячим голосом.

— Нашол си пару, дві — одозвал ся Прокоп Смішний.

— А може быти, Фесю Дмитрову? — звідал Панько сына.

— Вшытко єдно! Най буде і она! — повіл гірко усміхаючы ся Остап.

— Не хочу за Остапа! — крикнула голосно з толпы Феся.

— Но, но! Як так дале піде, то я можу діждати ся, же і на мої дівчата прийде шор — втішыл ся Прокоп.

І так ся стало. Явдося, Катерина, Єфrozка і вшытки інчы дівчата і навет Матрона і Мавра, найбрыдши дівкы Прокопа, не згодили ся oddати за Остапа.

Тото надзвичайні засмутило Остапа. Він опустил голову на груди і стоял ани живий, ани мертвий.

Який шум і гуркіт, які ріжны ляпы пішли зараз по тым серед членів рады і іх жен з причины змовы іх дівчат, того не треба ани описувати, ани оповідати.

Треба лем додати, же вшытки зо злістю пішли з корчмы скоршє як все, лишаючы навет во фляшках недопиту палюнку в надії, же порадят си забити туту біду сном. Ци ім ся того повело? Ніт! Не годни були забыти про того і слідуючого дня, прото адже, стрічаючы єден другого, звідували: Был єс вчера? А што?...

VII. Ліпше козы пасти, як...

Мали надію славны чорторыйски жытелі заспати свою біду, але того, як знаме, ся ім не повело. А найменше зо вшытых повело ся громадскому начальнику, котрий тогу цілу ніч в корчмі пересідил. Бідак рішыл корчму опустити, кед то наскочыла на него його дорога жена і обшмарила грубыма словами:

— Што з тебе за отец, як не маш такой влады, жебы наказати дівці своїй твою волю выполнити?!

— Женко, прецін не можу ёй змусити! — тлумачыл ся Гриц.

— Ні, ты не хочеш! А она тепер і през десят років ся не оддаст! А моя Гася, котра ма уж шістнадцет років, думаш, буде ждала, покля твоїй Таньці ся не захоче?! Ци я і моя дівка сказаны на милість твоїй дівки?!

— Та женко золата! Я не думам зневажыти Гасі, але і Таньці не желам зробити кривды — одповіл вйт.

— Так? Не хочеш oddati ёй в чужу хыжу, жебы-с міг ся з ньом маєтком ділити. А не кривда то для мя, для мойой дівки?!

— Но серденько...

— Як бы-с хоц шанувал свій вйтівський уряд — продолжала без оддыху Настя, не хотячы допустити очмеленого мужа до слова. — Дівчата глупы, згварили ся в таємници проти вас, зажартували з війта і цілой рады. Ты адже, заміст дати ім порядну научку, покарати предо вшыткым свою неслухнячу

Таньку, мало што не биєш поклонів пред твоим дівком і рештом сельських дівчат.

— Послухай же, женко моя любезна! — зачал війт.

— Яка там любезна... Кед бы-с мя любил, то выполнил бы-с волю мою і oddal бы-с Таньку за Остапа, дбал бы-с про свою вітцівську чест і достойність війта, а так робиш з себе сміх! Ображают тя навет дівчата! Барже бы-с ся надавал на громадского пастуха як на війта!

Тото уж допекло війтови до жывого і не міг він должше терпіти, надул ся як пуляш, піднімос руку як бы хтіл когоси вдарити, але лем махнул і... нич...

Ци знаете, што робит рускій хлоп, коли посварит ся зо своїом женом? Він іде до корчми і сідит там дотля, покля не прийде по него жена і не назве го своім «золотым Петруньом», «милым Ваньом», «дорогым Васильком», не примилит ся до него, не поцілує го і не повіст, же наварила дома перогів з солонином, котры уж холодніют на столі і тым подібне.

I Гриц Гардош обернул ся на пяті і пішол просто до корчми.

— Барже ся надаю на громадского пастуха, як на війта! — повторил він, сідячи в корчмі при палюнці. А єднак пастухів не выбирають на громадских начальників... Єм війтом в славных Чорторыях і затвердила мя цисарска влада. Рівнати мя до гро-

мадского пастуха! Га, кед уж жены не слухают мужів, не поважают війтів, товды ліпше уж козы пасти. Адже козы не будут своїх пастухів, а ту і жена, і дівка, і вшытки дівчата выставляють на тя роги! Просто конец світа...

Треба повісти, же жена війта вельо раз перерывала тот монолог, припоминаючи мужови, же час уж спати. Але вкінци переконала ся, же неє сенсу сідити і пішла дохыж сама.

Під виглядми своїй хыжки стрітила Остапа.

— А ты по што ту, Остапе?

— На вас жду — одозвал ся.

— На мене? В ночі? Не боїш ся людських языків?

А може хочеш стягнути стыд на мою голову? — звідувала остро Настя.

— І вас і війта жду, вас обое — тлумачыл ся фраір.

— Війта іщи нес. Чого тобі треба?

— Тето, хтіл бы-м побесідувати з вами о Танці.

— То чом одраз не бесідуєш?

— Гварил єм і просил, але она...

— Што она?

— Повіла, же-м іщи не дост ся покорил, она хоче скромного мужа.

— О, яка княгиня!

— О так, она княгиня, красна як княгиня, горда як княгиня! — захоплял ся Остап.

— Ци направду єс ся так в ню влюбил?

— О, так, же не можу описати!

— То глупо, мій сыну!

— Як то? Любити глупо? О ні! Вашу пасербіцю любити не глупо — продолжал влюблений шугай.

— Любити, то добрі — поправила ся Настя, — і я колиси любила і Таньку любити не глупо, лем глупо, же она тебе не хоче.

— Та, то направду глупо — згодил ся з жальком фраір.

— Чом не старал ес ся ій приподабати?

— Ба! Як ся не старал? Старал єм ся, як єм міг, лестил єм ся, просил, але вшытко надармо. Неє такої школы, де вчали бы як ся подабати дівчатам?

— Жаль мі тебе Остапе. Была бы-м барз щестлива, як бы-с ся з Таньком оженил. Діждий до зарани, побесідую з ньом.

— Ах, побесідуйте!

— Представлю ій, перетлумачу....

— Ах, тлумачте, представляйте, што і як...

— Добрі, а як не послухат, то ей примушу — она буде твоя!

— Тето моі дороги! — крикнул радістно фраір.

— І будеш зятьом і сыном моїм!

— Як роджений сын буду вас любил, до смерти буду любил! — повторял влюблений шугай і з той радости шмарил ся на шию будучої матери своїй і зачал єй цілавати.

— На Бога! Ліпше козы пасти, як... — рознюється над іх головами знаємий ім голос війта. Мати і будучий зять стояли заморочені і не могли ани

слова выповісти. Одскочили на два боки.

— Гей! Гей! Што то гев было?! — застанвлял ся війт. — Ци мі ся привиділо, ци то фактычні так? Або єм уж такій пяний, што? Єм, ци ні? Ніт, не привиділо ся і єм кус напитий, але іщи виджу, же... Гм... От якій я війт славных Чорторый! А ту цілує ся жена з чужым парібком! Так то! За моїом дівком ходит, а з женом ся цілує! А! Моя Настуня! Така з тебе жена! Хто бы дал віру, же она мя ошукує?! Підлы сотворіня тоты бабы! Ні, іх Бог не сотворил, він сотворил лем того, што добре. Ліпше до смерти козы пасти, як раз в жытю ся оженити!

— Няню! Вы гев? — звідала, непостережено підходячы, Танька.

— Ты не спиш, Танька?

— Ждала єм на Вас, кед почула єм, же з кымси бесідуєте.

— Добра з тебе дітина. Танька! А мати де?

— Мати лем што пішли спати.

— Уж знам! Добра дітина, же не хтіла за Остапа іти — війт як бы до себе бесідувал.

— А гнівате ся за тото на мене, нянюсю? — звідала Танька і доповіла — як прикажете, то ся оддам за него.

— Што бесідую? Же гнівам ся? — повіл з гнівом. — Не оддам тя за Остапа, прото же він ледацій і жена моя ледаща, єм сліпым війтом, а ты

єс добром дітином, а небіжчка жена все ліпша од інчої, добрі бесідуют люде!

— Я вас во вшыткым послухам — озвала ся дівка.

— То послухай вітця і не ід за Остапа — повіл Гриц ласково. — А як бы-с мя не послухала — продолжал, — то будеш памятала... Уважай, што бесідую! Не єм пяний, хоц вищол єм з корчмы, але бесідую і повторям ти, жебы-с добрі запамятала: кед мя не послухаш і захочеш oddati ся проти моїй волі за Остапа, то я, твій отець, прокильну тебе!

Остатні слова страшні прозвучали серед нічної тиши. Танька лем збыхнула...

VIII. Лояльний аж до смерти

— Буд здоровів хлопче! — привитал слідуючого ранка Панько молодого человека, котрий ввошол дохуїж.

— Будте здравы! — одповіл тот.

— Што мі доброго повіш? — зачал газда.

— Нич... Хтіл єм огня до файки.

— Посмотр до пеца, може там дашто найдеш.

Гіст глядал в попелі і, коли нашол там угель, котрий ся іщи тліл, перемітувал го пару разів з єдної долони до другої і вложил вкінци до своєї глиняної файки. Пак з великим задоволіньом зачал вдыхати полныма воргами не за барз ароматичний

дым. Панько пізрил на нього зза своїх окулярів особливим пізріньом.

— Што-ж мі повіш Терентію? — повторил перше своє звідання.

— Добрий дуган! — одозвал ся обоятні Терентій.

Панько зворушил лем раменами і подумал си, же тяжко бесідувати з бортаком.

Доправды. Низке чело молодого человека, його розтрепане волося, глибоко осаджені темни очи, широке лице, сплящений ніс, полни воргы, то вшытко було уособленьом поняття «бортак».

— Што робит твій отець? Здравий? — зачал зас Панько.

Терентій, як бы думаючи што одповісти, блудил очами по повалі. — Нич, здравы, але днеська захворіли якоси — одповіл по пару минутах парібок.

— Тяжко?

— Та, здає ся, злі з нима. Я пришол до вас в тій справі.

— Чого-ж тобі треба?

— Мож вычытали бы сте з книжки дашто про хвороту вітця?

— Пречін наперед мушу знати, што за хвортва в твого вітця?

Терентій зас зачал розмисляти.

— Де болить? На што ся скаржыт? — звідал ся Панько бортакуватого парібка.

— Ага! На што ся скаржат? — повторил Терентій, думаючи і обтераючи ніс своїм руком здолы

вгору. — Та нанич ся не скаржат, они уж не бесідують...

— Як то? Не бесідуют? Вчера рано зздравий, а днеська уж не бесідуют?

— І днеська ішы бесідували — пояснял Терентій. — Бесідуют мі: Терентій, я днеська вмру! А я бесідую: Коли вам воля, то вмерайте, лем наперед заткайте діру в даху, жебы дощ до хыжы не капал!

— А отець што на тово?

— Они бесідуют: Затыкай собі сам, мі днеська тата діра не шкодит.

— Но, і што дале? — звідал Панько, двигаючися скоро з каменя.

— Потім нянько вилізли на грушу, знате, на туту, жебы тріснула, што такы терпкы грушки родит, і завісили ся...

— Што ты плетеш?! — праві крикнул зо страху Панько.

— Бесідую, же нянько вилізли на грушу і завісили ся — повторил парібок.

— Циганиш бортаку! — крикнул Панько.

— На Бога, не циганю! А жебы-м николи не зіл галушок, як циганю — клял ся Терентій і додал — бесідую до няня а они лем ногами махают. І пак пришол єм до вас, не мате бодай-якого лікарства?

Панько не почул уж остатніх слів, полетіл так скоро, як дозволяли му на тово його стары ноги, на верхній край села. Там застал пару діти, котры

смогли з позбавленом буд-яких одчуть цікавістю на тіло нещестного самоубийці.

За пізно пришол Панько. Не придала ся уж його лікарска штука. Гробар Микита Брыдош уж не жыл...

— Жаль человека — уболівали над самоубийцом інчы Чорторыйці.

— Жаль! — потакувал чорторийській війт. — Він єден знал поважати старшину, приказали завісити ся і завісил ся!

— І гріб для себе прирыхтувал — зауважыл хтоси з гурмы.

— Гей! Ани раз през ціле своє жытя не противил ся владі і тепер зробил, што приказали. Для таких люди не жаль быти війтом...

Таку надгробну перемову выголосил Гриц Гардош над тілом Микиты Брыдоша, найвірнійшого человека в цілых Чорториях. Коротко, а мудро.

— Для себе яму выкопал, але хто для нас буде копал?!

— Хто? Терентій Бортак — одповіл хтоси.

— Він не надає ся до ничего. Навет не знат штыхівки в руках тримати, а што допіро святу землю копати!

— Не старайте ся! — одозвал ся наглі Терентій. — Я для вас такы гробы выберу, же буде вам ся в них легко лежало, як в болоті...

Вельо не бракувало, жебы війт му плюнул в лицце.

- Лем зробте для мя єдну річ, честна Громадо
— продолжал Терентій.
— Яку же?
— Оженте мя, бо небіжчык отець боронили мі
женити ся...

IX. Я собі, ты собі, они собі

— Грицю миленький! Не побесідувал бы-с з Таньком? — звідала з ласкавим усміхом Настя свого мужа.

Війт зачудувал ся, кед почул од своєї жены тоты нештоденны, мильы слова.

— О чым мам з ньом бесідувати?

— Жебы oddala ся за Остапа. Она тебе на певно послухат.

— Жено, не виїзджай мі з Остапом на торг —
крикнул з гнівом муж.

— Чом же ні? — зачудувала ся жена.

— Прото же за нього Таньки не oddам, хоц бы мі ноги цілувал!

— На кого мы з ньом ждеме?

— Кого Бог прише, а як ні, то най ліпше лишыт ся дівком, як женом Остапа!

Настя, котра не звикла була до таких одповіди, а тым барже до так острого і гнівного тону свого мужа, просто ся знервувала:

— Ты так до мене пиєш? А я ти бесідую: або я, або Танька! Як она не опустит хъжы, то я заберу ся до своїх родичів. Роб, што хочеш. Я не прото oddala ся за тебе, жебы вічні робити для

твоїй дівки, того дармоїда! Або я буду газдиною в хыжи і мене будете вшытки слухати, або іду одкаль єм пришла!

Тота загороза була повіджена по рускы і війт не міг єй не зрозуміти. Зрозуміл єй так добрі, же навет боял ся, жебы його жена не зробила того, што загорозила.

— Діждий, Настю! Може трафит ся даякій інчий женюх — старал ся успокоїти єй муж.

— Ні! Не можу ждати! Як тота справа не розвяже ся днеска, то я заран лишам твій дім!

Війт не знал, што дале бесідувати. Вишел глядати потішня і натхніня поза хыжом.

— Ци він ошаліл? — мымротала до себе Настя.

До хыжы вошла Танька.

— Танька! — одозвала ся до ней одраз маочха. — Ци робиш си смішки з Остапа, ци ты так направду?

— Направду.

— Так, ледаща дівко, не хочеш іти за нього? Я тя навчу! — встекла ся брыдь маочха.

— Хоц бы сте затолкли! — одповіла спокійні Танька.

— Я тя не лишу ані на минуту в спокою. Буду змійом і овину ся вколо твого серця! Я...

Танька молчала.

— Зрештом по што я з тобом, підла, так долго бесідую?! Лишам тепер хыжу і то през тебе і не верну, покля ты гев будеш. Што на тото отец по-

віст, будеме видіти, кого він барже любит, мене ци тебе?

— Ах, дорога мати, не робте того! Отець такій добрий, він вмер бы зо згрызоты!

— Вшытко єдно! Я ішы днеска лишу хыжу!

— Як так, то я уж уступлю...

— Оддаш ся за Остапа? — скоро звідала мачоха.

— Ні, не за нього, уж єм му раз одмовила, а выреченого слова я назад не возму. Але, жебы лем як найскорше вас задоволити, готова єм oddати ся за першого ліпшого, котрий буде мене сватал, а як ні, то піду служыти!

— Присягний, же так зробиш!

— Кильну ся на памят мойой матери, котра мя так горячо любила! — кляла ся нещестна дівчына.

— Памятай, жебы-с не зламала присяги, інакше пожалуєш! — загорозила розжерта Настя.

Танька, здавало ся спокійна, вишла на двір, але там опустили єй вшытки силы. Оперла головку о стіну і стружка сывз потекла по прекрасним личку і по углу рідной хыжи. Смуток і туга по страченій надії на щестя, котре си так ясно представляла в молодых роках, рвали єй серце.

— Танька, чом плачеш? — звідал наглі знаємым ій голосом Остап, котрий зложил легко руку на єй округле рамено.

Дівка мигом осушыла очы.

— Анич... Так собі...

— Танька дост уж жартів, дост. Послухай мя.

Танька піднесла гу ньому очы. Його пізріня спочивало на ній так чутливі, ласкаві, же дівку огорнуло якісє непоняте чутя. Але тото одчутя не оддзеркалило ся на єй лиці: була, як все, спокійна і навет в єй очах не було сліду сильз, котри лем што проливала.

— Слухам, бесідуй!

— Танька! На Господа Бога! Ци віриш, же я тебе люблю барже, як жыття своє? Ци віриш, же я без тебе жити не хочу? Што мі по жытю без щестя?! Ты єдна єс цілым моім щестюм, цілом радістю, цілым моім жытъом! Танька, благам тебе, прошу тебе, не одмітуй мя! Змилуй ся надо мном і воз назад тото слово, котре-с вчера повіла!

— За пізно, Остапе!

— Як за пізно? Любити до смерти, николи неє за пізно! Ах, голубко моя миленька, повідж, же любиш, же за мене підеш, повідж, повідж, ту в ногах твоїх прошу... Ох, як я тебе люблю!

— То треба ділом показати, а не словами — прорекла вкінци Танька.

— То повідж, што мам зробити? Лем повідж, я вшытко, вшытко зроблю, чого захочеш, жебы-лем тя не стратил!

Дівка кус здиргнула. Приложила ліву руку до сильно биючого серця, а праву подала фраірьови.

— А єднак повинен єс мя лишыти — повіла наглі торжественным голосом, — бо я нияк не мо-

жу быти твойом! Не был бы с щестливий зо мном!
Я того чую, знам... Закляла ём ся на памят о своїй
рідній матери, же за тебе не піду!

— Танька! Але я тебе люблю! Я тебе на руках
носил буду!

— Як любиш, то зроб того, о што прошу: знам
єдину дівку, гарда, тиха, добра, она горячо тя любит,
за тобом пропадат... З ньом будеш щестливий, з ньом
найдеш святий спокій і блаженство і будеш благо-
словил туго минуту, в котрій станеш з ньом під
вінцем!

— На што мі того знати, кед лем тебе хочу!
Лем з тобом щестливий буду!

— Бер си Меланію, а про мене забуд!

Не здолял Остафій слова выповісти, як Танька
вырвала свою руку і полетіла.

— На што тата дівчына ся родила? Лем на не-
щестя мое — думаючи бесідувал до себе фраір.

X. Не хтіла гусяте — хап за яйце!

Пришла свята неділя а з ньом і посіджыня гро-
мадской рады. Осія Брыдош Кулявий, як найближша
родина покійного гробаря Микыты, зачал бесідува-
ти про свого племінника Терентія.

— Што з ним почати? — звідал Осія. — Сам
не даст рады газдувати, прото же не знат і не мо-
же, так го уж Бог обдарил неполным розумом і слаб-
ым тілом. Газдувати за него гын, де ани хвоста

в кучи, ани хліба в хыжи, за то купа долгів в Юдки, никто не захоче. Мам свою газдівку, не хочу быти його опікуном...

— Оженити го! — одозвал ся Прокоп Смішний Брыдош.

Вшытки ся засміяли.

— Смійте ся, а і так найліпше буде — продолжал Прокоп, — як Терентій возме си мудру жену: она буде за него газдувала і взагалі робила, а він буде лем на готове смотрил, і варене і печене іл.

— Та оно правда! — потакнули вшытки.

— Але звіданя, де го оженити?

— Но куме, дайте за нього вашу Оленцю!

— Ба, а ваша Ганця... Та, як раз для нього!

— Ех, де там... Моя дівка не пасує до него. Треба му мудрой, сильной жены, а моя дівка слабувата.

— Ага, куме Тимку! Ваша Парася, то йому пара.

— Но, уж ваша Феся ліпша буде од мойой.

— По што же одмовляти? — повіл по тій бесіді Прокоп. — Хыжа єст, поле єст, а як дате пару волів, корову і пару овець, то газдівка як ся смотрит!

— То возте го собі для своїй Парасі, коли так вихваляте — одозвал ся хтоси з присутніх.

В тот спосіб кождий старал ся, як знал, одмовити од раєного зятя. Зрозуміле, не ходило

о красного і богатого Остапа, а лем о глупкувального Терентія. При таким ході діл війт рішыл вкінци звідати ся:

— Но, котра дівка хоче піти за Терентія Брыдоша?

— Я! — одозвала ся голосно Танька.

— Не жартуй дівко, то неє місце на жарты — одрюк ей отець.

— Я направду хочу — повторила.

Тоты слова выкликали в людьох порушыня, великий шум і гук.

— Зышла з розума! За Остапа не хтіла а за больвана хоче — бесідувал єден.

— Отже то бабскій розум — одозвал ся інчий.

— Танька, я на тото николи не дозволю! — кричал війт.

— Няню рідний, благам вас, змилуйте ся, хочу Терентія за мужа мати — просила Танька.

— Вшытко єдно! Не дам благословіння!

— Благослови — одозвала ся спосеред баб Насти.

— Што тобі, жено моя?!

— Поблагослови! — повторила голосно Настя.

Війт встрашыл ся. Не дармо люде бесідували, же він ходит в кабаті, а його жена в ногавках.

— Благословлю — повіл Гриц і скоро додал — твоя воля Танько, жебы-с пак мі того не выпоминала...

— Не буду ся скаржыла, няню!

А Терентій што? Він выбалушыл очи і на початку сам не знал, што ся з ним водит, але вкінци зрозуміл в чым діло і засміял ся на ціле горло.

— Ай, яку гарду жену буду мал! На Бога! Николи єй бил не буду! — кричал боляван.

— Танька, што робиш! Змилуй ся! — шепнув ій Остап.

— Уж за пізно! — одповіла цілком спокійні. З таким же спокойом приняла разом зо своїм не до позавидування женюхом благословіння родичів.

— Просто чудо! — бесідували медже собом люде. — Жебы мудра, гарда, молода дівка воліла глупого і бідного, як мудрого і богатого. В голові ся ій помішало!

— Направду розум стратила! Дают ій гуся, а она яйце імат — рюк Прокоп.

На другій ден занепокоіло ся ціле село. Остап пропал деси без вісти. Ани отець, ани мати не знали, де был іх сын. Ціле село рішило глядати страченого. Ходили і звідували ся во вшыткых сусідніх селах, зазерали до вшыткых корчм і хыж, але надармо. За страченым плакали не лем родиче, але і ціле село, а найбарже дівчата.

* * *

В єдним скрытым місци сідили дві дівки... Огруд Таньки оперла голову Меланія і проято і щиро похлипувала, тымчасом Танька, мертво

бліда, скерувала свої нерухомі очі на синє небо.

— Бідна дівка! — шептала до себе Танька, притискаючи головку Меланії до свого серця, гейбы хтіла утишити єй біль.

— Ты-с жила надійом, як я і розчарувала єс ся в ній так гірко... Пожертвувала єм собом — вирвала єм горячим желізом чутя з серця свого, жебы oddati ти того, котрого-с любила, але вшытко надармо! I я запропастила свою долю, і сестричка моя отримала рану в серце, котру лем смерт загоїт. Бідна дітина!

XI. Дурний конець мудрого початку

— Як можеш жити з мужом, котрого не любиш? — звідала Меланія Таньку пару тижні по єй вінчанню з Терентійом.

— Але він мя любить, а я знам свої повинності.

По правді, никто в селі не думал, же она буде вела так згідне і мирне життя з чудаком Терентійом. Робила за себе і за мужа, без нарікання на долю носила свою подвійну тягобу. Правда, никто не виділ усміху на єй лиці, але і никто не виділ сильз в єй очах.

Не минул і рік, як захворіл Терентій. Танька не лишала го ани на минуту, він хтіл, як дітина свою матір, мати єй все при собі, а она ходила коло него, як мати коло хворого дзецка. Ци колиси одпочивала? Не знатя... Але знатя, же коли єй муж спал,

ішла в поле, до роботи.

Єдного дня Терентій чул ся ліпше і спал спокойнійше як все. Корыстаючы з того, Танька робила в загороді. Наглі зближыл ся гу ній мужчына, від котрого повинен выклікати в кождога спілчутя. Облечений в гудры, выхуджений, блідохолтій підышол до Танькы і опер ся на палици, ледво тримаючы ся на ногах. Ничого не бесідувал, лем смотріл з якісным болем на робітну жену.

— Чого вам треба? — звідала Танька.

— Танька! — прозвучал глухій голос.

— Остап! — крикнула Танька і закрила лице руками.

— Посмотр, што зо мном...

Одповідю Танькы на тоты выречены з жальом слова были гіркы сылзы. Перший раз плакала — камін змягчыл ся, лед розтопил ся!

— Танька, я ледво влечу ся дохыж, жебы взріти тебе і вмерти в отчyzні.

— О ні, повинен ес жыти, будеш жыл!

Остап усміхнул ся смутно.

— Жыти мі, жыти... і по што жыти? Не был ём в силі дуже остати в селі і терпеливі зносити свое нещастя, видячы тя в обнятых інчого! Отже рішыл ём піти, де мя очы поведут. Хтіл ём втечы пред тобом, але была ес все зо мном, виділ ём тебе, бесідувал ём з тобом... і жыл ём без вшелеякой надії! Адде, до чого доводит чловека безнадійніст!

Танька од гірких сылз і бесідувати не могла.

— Повідж, Танька, най хоц пред смертю почулоу од тебе, ци ёс мя любила? Повідж на Бога!

— Любила і ѹщы люблю тебе цілом свойом душом, але твойом не могла ём быти... Тепер же я терплю єднак з тобом. — Лем скінчыла Танька тоты слова, лем здолял Остап ся нима натішыти, як прозвучал крик, подібний до волчого вытя. То кричал Терентій, котрий стал з постели в нападі горячки.

— Ты? Пришол ёс грабити мое щестя? Хочеш жену мі пірвати? — кричал він і, закля Танька могла го стримати, шмарил ся на свого противника і з силом дикого звіря, зо збішеністю ошалілого зачал го дусити.

Дармо старала ся Танька освободити Остапа. Терентій вчыпил ся зубами і ніхтями в його лице. Люде, котры прилетіли на ей крик, занесли на силу збішеного хворого дохыж, а Остапа завели домів його приятеле.

Ночом насилила ся хвортата Терентія, а рано він быв уж мертвий!

Не стало гробаря в Чорторых! Пришло самій Таньці копати гріб для вмерлого. Лем зачала рыти землю, як наглі прилетіла мати Остапа.

— Танька, Остап вмерат і желат собі ѹщы раз тебе видіти!

Не думаючи долго, Танька лишыла штыхівку і пішла за старовином.

— Танько моя кохана, приближ ся гу мі! — ледво вышептал Остап до входячої жены.

Она підышла до постелі хворого і, взявши його руку в свою, гірко заплакала.

Не маючи уж всеце силы бесідувати, Остап смотріл смутно на Таньку. До остатнього дыхання спочивало його пізріння на лиці нещестной Таньки, а коли видал він остатній дых, Танька впала праві без чутя на груд вмерлого...

Так сконали в єден і тот сам ден оба остатні наслідники родів Гардошів і Брыдошів. Для тих остатніх потомків славных чорторийських родів викопала Танька своїма руками спільній гріб, в которым були похоронені останки Остапа Гардоша і Терентія Брыдоша. Гордіст і глупота спочіли в єдним гробі.

* * *

Ніт зла без добра! Жытелі Чорторый спокірніли, смерт обох остатніх представників іх родів, правдивий конец істніня іх імен в будучності, опамятал іх. В одношынях до посторонніх люди стали ся вырозумілы і менше гоноровы, а наступства той іх зміни на ліпше були хосенны — не минул рік а в Чорториах не було ани єдной неодданой дівкы.

Разом з новыми людми, особливо зятями, пришол інчий дух і інчий порядок в громаді. Енергічна діяльніст молодых жытели Чорторый, підтримувана іх честными стремліннями, поборола заостнілих в своїх блудных переконанях, надутых

порожніма ділами, самолюбних і неосвічених Гардошів і Брыдошів!

Зо смертю потомка Гардошів пропал дух младенчої пыхи, а зо смертю потомка Брыдошів скінчыла ся стара глупота. Новы молоды сілы інакшे корыстали з автономіі і завдякі ним настал ліпший порядок в Чортoraryх, чого і вшыткым Славянам, а особливо Богом храненій Русі, желам. Амін!

*До сучасного стандарду
лемківського языка адаптувала
Анна Масляна*

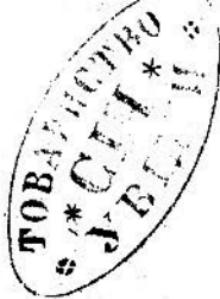
ЗЛЕЧЕНІЕ СЕРДЦЪ.

Повѣсть.

ЖАЖДА СЕРДЕЦ

Повіст написана В. Неляхом

I.

Лѣта мои молодыи, гдѣ вы подѣлись?... Вернете ли вы опять?... Вернете и вертаете, но лишь въ думкахъ, которыи силою—неволею пробиваются изъ головы, выводятъ на явъ минувшость, переплетенную веселіемъ и горемъ, беззаботностю и печалію. Вспоминка о васъ то одно, что разгрѣваетъ остуденѣлое сердце старика, вызываетъ улыбку удовольствія на его безжизненномъ лицѣ и упріятняетъ послѣдніи дни жизни его...

И нынѣ, коли высновую событія изъ юныхъ лѣтъ — одно по другому, одно занимательнѣйше другого, якъ купецъ свои товары, тогда забываю о томъ, что я сижу въ тепломъ халатѣ возлѣ комина, встремивши подагричныи ноги въ мягкии подушки,— что бремя шести десятокъ лѣтъ тяготѣеть на моихъ раменахъ; забываю, что я старый врачъ Григорій, а менѣ видится, что я еще тотъ самый Грицько съ книжками подъ пахою, съ голоднымъ желудкомъ, но веселымъ лицемъ, ступаю въ школу, не залишивши по дорозѣ тайкомъ сбити нѣсколько яблочекъ, свѣшившихся по—надъ оplotъ огорода хромой шевчихи. Грѣха юности моей и невидѣнія моего не помяни Господи!...

I

Моі роки молоды, де сте ся поділи? Ци вернете ся ішы? Вернете і вертате, але лем в думках, котры зневоленом силом перебиваюць ся з головы, выводят на яву минуле, переплетене веселістю і горьом, радістю і печалю. Спомин про вас то лем єдно, што разгріват остуденіле серце старца, выкликує усміх радости на його лишеным уж жытія лиці і чынит приемныміа остатні його дни...

І тепер, коли вытягую події з молодых років, як купець своі товары — єдну по другій, єдну барже занимаючу од другой, товды забывам про того, же сіджу в теплым халаті* при коміні, з подагричными ногамивштуренными в мягки заголовки — што бремя шістдесятых уж років тяжыт на моих раменах; забывам, што я старий лікар Григорий, а видит ся мі, што я ішы тот сам Грицко з книжками під пазухом, з голодным жолудком, але веселым лицем іду до школы і не подарую си, жебы по дорозі скрыто не дрылити пару яблочок, котры вісят понад плотом загороды кулявой шевчыхы. Гріх молодости мойой і невидіння моего не помяни Господи!

---

* Халат — шляфрок, подомка.

Приємніст то велика перенести ся на крилах споминів в молоды рокы! А ужнич так мя не розгріват, як спомин про єдну пригоду зо шкільных років; нее дня, штобы-м про того не думал, а такой все ся мі она як нова явит. Коли мате ласку послухати, то оповім вам про тугоу пригоду; коли не буде інтересуючо, то пробачте, бо таке то уж право старости, нудити світ...

В середній школі был ём звязаний тісном дружбом з хлопцьом о імені Юлиян Іванович. Што до характерів, то барз сме ся ріжнили, зато же він был флегматык, а я барже сангвіник; він уступливий, а я впертий, він терпеливий, а я запальчывий, він барже мрійник, при тым ніжно чутливий, поетичний, я зас противні, смотрел ём на світ і діла холодным, материяльным оком, котре є знаменне для вшыткых медиків і як вірю, піпхло мя оно до той професії; він блондин зо синім оком, я зато чорнявий, як мешканец полудньовых краів; він невисокій, з за круглеными, мож речы, праві женскыма формами тіла, я набитий в собі і подібний до неокресаной колоды — але того вшытко не мішало в ничым нашій дружбі.

Не перечу, же при такій ріжници характерів, было чисто нормальне, што в наших світооглядах, думках і смаках николи не могли сме ся згодити. Він з жаром чытал елегійны оповіданя і проливал горячы сылзы при трагедийных передставліннях, коли я воліл чытати анегдоты і комедийны драмы; йому подабали ся поважны бесіды, мі жартобливы і остроумны; він любил стравы мало солены, я пе-

ресурси; він солодко, я квасно — але важне, хто-ж бу звірил, що ми праві все з єдного тареліка убогу страву іли?

Єдно, що нас до себе могло зближити, то були єднаки стежки життя. Він був сином ходачкового шляхтича*, я сином дяка; його отець в корчмяній драці стратил життя, мій по п'яному пращал ся зо світом; його отець лишил в спадку лем долги, з гарантійом сплати в долині Йосафата, а мій, окрім убогости, лишил мі остатнє завіщання: — «Стереж ся сину дівчат, карт і палю...». Остатнє слово уж смерт перетяла. В наступстві той нещестной ситуації були сме оба примушені, уж в початкових шкільних клясах про себе ся старати. На початку Юліян палил в пеци в містового пароха, я зас чистил єм черевікі єдному старому кавалерові, пенсийованому професорові; о рік мій приятель авансував на прибочного локая, коли я мал обовязок приносити полуценок з трактиру пару нижшим урядникам; потім мій товариш вкрутил ся за писарчыка до адуката, а я обнял доходове становиско секретаря вшыткых кухарок і покоівок. В кінці оба утримували сме ся з даваня приватных лекцій і як раз товді оба мешкали сме в єдній старій предміщенці, вчили сме ся з єдної книжки і спали сме під єдном дерком.

І остали сме уж учениками другого рока філософського ліцею, то ест вошли сме в туго епоху життя, в котрій чоловек зачинає ся уж трапити,

* Ходачкова шляхта — дрібна, убога шляхта, котра була вільна од податків і побору рекрута, але не мала підданых і утримувала ся з роботи в полі.

щтобы тых пят волосів, котры збуяли ненатуральні під носом, гейбы «баюсы» скручене было, щтобы голова в модну фризуру была причесана, щтобы черевікы ясно ся блищали, колнір кошелі можливом свіжістю і твердістю ся одзначал, крачаня жебы было барже танечне, як природнє, постава тіла елястична, руки в одповідній позиції, так жебы наша зовнішніст увагу люди на себе обернути могла...

II

Памятам, як єдного весняного ранка сідили сме з Юлияном при столику і рыхтували сме ся до іспытів. Мій товариш сушыл си голову над розвязаньем математычной задачы з двома невідомымы, коли я лял ём зній над Софоклийом, щтобы з його заклятых выражынь і высокых форм якісу людску думку выдусити, зас наша газдыня шептала побожні утренні молитвы, коли сей рука і ум заняты были розкладаньом карт.

Нараз звідал ся мя Юлиян:

— Гринь! Віриш ты в передчутя?

— З якой причыны пришло ти на думку такє звіданя? — одповіл ём. — При математычных задачах зыйти на передчутя, то, пробач, дике получыння думок!

— Не резонуй, лем одповідай на моє звіданя.

— Гмм! Коли конечні хочеш, то повім ти, што я з чести до нашого Отця катехеты, як і професо-

ра психології, в ниякы передчутя не вірю.

Наступило долгє молчаня. Юлиян заглубил ся зас в іксы і іпсілоны, а я в Софоклия.

— А коли бы-м — зачал він раз ішы — приступтме, мал передчутя якісой події, котра не мала бы днес ниякых пересланок, котры примушали бы нас припустити, же ся сполнит, а єднак того мое передчутя, в часі істинно здійснило бы ся, ци повірил бы-с товды, што душа человека має можливіст передчувати — хоц неясно — будучніст і што она найбаже боїт ся можливых одчувань і зато влече зо собом і тіло до розстроєного стану?

— Хоц припадок, котрий находит ся в твоім звіданю противит ся правилам релігії і психології і зато єст неправдоподібний, то єднак, коли бы якісে передчутя вказало ся істинне, был бы-м примушений повірити в можливіст передчутия. Бо коли можна вірити в того, што не підходить під нашу чутя, лем на число высшого авторитету, то тым скорше повірю в того, о чым наочні бы-м ся впевнил. Але того ся не стане, бо я одмавлям человекови спосібности передчування.

— Твоя одповід старчыт мі — повіл Юлиян, — лем не забуд што єс тепер повіл. В будучности будеш виділ, ци мал єс рацию. — Пак зачал зас писати числа і буквы на папери.

Мій зір спер ся на нашій старій газдыни. Перестала она уж шептати молитви, зато єй очы вліпі-

ли ся без руху в розложені карты, рука богоїно перекстила ся на грудьох, а голова качала ся од зачудування або вантпливости. Коли достерегла, що я з заінтересуваньом взерам ся в ню, дала мі знак, що хоче мі повісти штоси важне і тайне.

— Мій сынку — повіла шептом до мене, — вychyтала єм з карт, що Юliaна жде днес якіса необычна подія, котра принесе му в жытю дуже жалю. Не выходте днес з хыжы, може зле обыйде то манівцями...

Принял єм туту інформацию з погордливым порушыњом тіла, так як тото пристояло слухачови філософії.

— Ні, мій сынку, я ся николи не мылю — переконуvala мя старуха, — а шкода бы было хлопця, коли мал бы досвідчыти даякой напасті... Такій добрий, такій призвоітий! Лішче не выходте днеська з хыжы, най біда іде в лісы і дебрі.

Не лишыл бы-м поцтивой газдыні без одшмаріння ёй переконань з філософскаго і релігійнаго становиска, коли бы Юliaн не тріснул голосно книжком о стіл. Зачудувал єм ся, бо штоси подібне не было в його звыку.

— Чорт, а не Бог выдумал туту математыку! — крикнул з гнівом. — Роб, обрабляй, перерабляй, вывертай нарубы, зачынай, або од початку, або од кінца задачу, а результат за кождым разом інакшый і все не такій! І rozум не вытримат і терпеливости

не старчыт. Ходме, Гриню, на прогульку, головы перевітрити!

Як мож ся додумати, газдыня перелякла ся той пропозиції.

— Не ход дітино, пошто даде іти — дораджа-ла, — головця вас заболит, сухым вітром тягне, може вас піддудти...

— Што вы сте видумали, бабко? — одозвал ся Юлиян. — Уж нам заборонено на прогульку піти? Коли гріє сонце, найде ся денебуд тін, жебы перед спеком ся склонити, а перший ліпший кряк, ци висока трава заставлят нас од вітру!

— Коли вперате ся при своїм, то возте свіжу кошелю, бо в тій, што мате на собі, колнірик прибруджений; младенці, як курятка повинни быти вицаканы, бо бы люди рознесли, же стара Федориха не знат, або не хоче своїх сынів оправти!

З необычайном скорістю принесла білий колнірик і в секреті припяла му до сурдука іглу.

— Тото охоронит го од прикрости і вшелеякой нечystої напасти — обясняла мі тихо старуха. Але здало ся ій того не достаточным, бо перекстила наш слід і сплюнула за ся пару раз. Забобонна была, але при tym предобра душа.

III

— Якє прекрасне рано! — захоплял ся Юлиян в часі прогульки. — Сонечко так ласкаві насogrі-

ват, як сердечна матір, котра не хотячы будити своїй дітины, легкій як вітрик поцілунок на єй гамбочку складат. Каплі росы, дримлячи на квіточках, грали своїма кольорами, і одбивали од ся хоры ріжноракых воздушных співаків, здавало бы ся, же вадили ся за собом о першорядніст своїх птасячых дарів... Неправда, Гринь?

— Поетызуй дальше — промымрал ём, — не хцу твого настроіня своїма прозаічными поглядами бурити.

— Ты ёс чловек без чутя! — коментувал Юлиян. — Твоє серце не є в силі поняти красоты природы і славити з ньом ей Сотворителя. Днес, днес природа подібна до дівчате, котре рыхтує ся до весільного вінця, ціломудренне* внутри, але желаюче паменної любови.

— Продолжай! Видиш хыбаль, же ішы не зівам.

— Вшытко ся веселит, а я? Я днеска ём вынятком серед соторіння...

— Чом же так? — звідал ём з зачудуваньом. — Хто ти боронит днес быти веселым, сміяти ся, а навет козачка си скресати на тым чудесні през природу утканым коберци — бесідуючи твоїм німецкым языком. З якой причыны маш днеска быти смутний?

Юлиян надумувал ся през якісий час.

— Коли ти выложу причину моего згнобління, то наперед знам, же мя высміеш, зато же ёс чловеком без чутя, не в силі ёс мя зрозуміти. Але же насмішки з мене не першына, привык ём до них,

* Ціломудріс — духовна і тілесна чистість.

як червак до хріну, зато послухай: Днес завладіло мном якісє дивне почуття, якісий тиск і непек серця, так як бы бояло ся оно чогоси нежданого, лишаючого пятно, а моя душа, так як бы перевидувала якісу подію, котра повинна зробити зворот в моїм жытю. Зато звідал єм ся тебе днеська, ци віриш в передчутия.

Розосміял єм ся в голос, але скоріцько перервал єм мій сміх, бо пришло мі на думку ворожбітство старой Федорихы.

— Чом не смієш ся дальше? — звідал Юлиян.

— Знаш, приятелю — одповіл єм выміняючо, — твоя бесіда, або ліпше речы, твій духовий стан, не є такого рода, же треба ся ним веселити, бо він розбуджат спілчутя.

— Дякую за щыру думку; інчой не сподівал єм ся од чловека, в котрым толче ся серце одродне, як бы камінне, о котре вшытки внутрішні смутки, без успіху одбивають ся як горох о стіну. Але не смотрачы на тото увір мі, же передчувам, ба не лем передчувам, а вірю в тото, же днес штоси незвычайне ся мі трафит... Ох!

По tym заклику хватил ся руком за груд, поблід, запер очы і прошептавши слова: «Уж ся стало!» — впал без влады в моі рамена. През туту несподівану пригоду так єм стратил притомніст духа, што не скоро взріл єм, як дві жены, од першого пізріня видно же высшого стану,

приближyли ся до нас. Двигнувшы очы, прошептал єм лем слова:

— Ради Бога, воды!

Молодша з них полетіла легким кроком за водою, а в тым часі старша, ба, такої добрі підстарена, з заінтересуваньом взерала ся в нас през бінокл.

— Прекрасний младенець, модель Аполла, подібної ситуації ліпше навет актор в парижским театри не оддаст! — такы увагы высловлювала ей благородніст, або може навет висока благородніст, коли не знал єм што з Юлияном почати. Як знатя, не быв єм іщи лікарьом, зложил єм го лем легко на траві і смотрил єм ся на него безрадні. Його лице быво мертвобліде, але не видно быво по ним ниякой болізни, хоц корчом затиснена на лівій груди рука могла тому перечыти. Коли бы не ледво чутний його дых, мож бы подумати, што гев лежыт воскова фігура.

— Дозвольте, пане, зняти му хусту з шыі і попустити колнір кошелі! — почул єм милозвучний голос помічниці, што як раз підышла.

Виділо ся мі, же при звуку тых слів тіло Юлияна як бы кус вздыргнуло.

— Голову, кус высше прошу му підтримати — командерувала незнаєма. Я з повинуваньом просто-го жолніря напроти свого генерала механічні выполнял єм вшытки ей розказы. Пак она зачала мокром хустком натерати вискы* Юлияна, коли ей товариш-ка при тым вшыткым заховувала ся невтральні, не беручы під увагу того, же од часу до часу, през

* Висок — бочна част чела.

бінокл на нас пізрила, або од нехтіня зівнула. В кінці повіла з нетерпеливістю:

— Андзю! *C'est temps**, ходме!

— Слухам вас, уж іду, пані графіньо! Уж приходить до ся — доповіла она обернувшы ся гу мі.

І заправди, слабий румянец зачал розливати ся по лиці Юлияна. Товды дух вступил в мене, встигнул ём пару раз посмогти на ню. Молода, не веце як вісемнадцетлітня і чарівна — такій быв результат мойої короткої обсервациі.

Подякувал ём гречнима словами, котрых як філософ мусіл ём ся навчыти, моій незнаємій за ёй жычливу поміч, але она не барз обертала увагу на моі штучні зложены фразесы, лем посмотрила спілчуючым зором на Юлияна і полетіла за паньом графіньом. Коли ёй дognала, ішы раз обернула ся і о хвилю уж іх не было видно, сковалі ся зо свойом товаришком за плотом.

Неодолга Юлиян отворил очы і глубоко збыхнул.

— Де ём? Што мі ся стало? — звідал слабым голосом.

— Я бы-м хотіл дознати ся того од тебе, сам повинен ес ліпше того знати.

— Віриш тепер в передчутия? — звідал він в місце одповіди.

— Чудний з тебе чловек, приятелю! — повіл ём. — Ты бы-с хтіл, жебы-м выпадок, котрий кождого дня трафити ся може, за важну подіюуважал. На певно терпиш на нестравніст, злі ес спал, стал

* *C'est temps* (франц.) — уж час.

з болячом головом, зато міг єс легко перечувати, што в оморок впадеш.

Юлиян перечучо покывал головом.

— Спал єм той ночы так, же николи ліпше, зобудил єм ся здравий, снідал зо смаком і не одчувал єм найменшої незддоровости, окрем настроіня души, про котре єм ти споминал і зато ниякого оморока, про котрий єс рюк, єм ся не сподівал. То я направду зомліл?

— Но, не інакше, коли бы мі якіса жена з помічю не поспішила, то може мал бы ты *usque ad consumationem**!

— Яка то жена? Опиш мі, як выглядала.

— Молода, красна. Вір мі, же мал бы-м сам охоту в оморок впасті, коли бы то було можливе при моім медведячым тілі, чтобы мене подібна дівиця до жыття прикликувала.

— Чудне! — повіл Юлиян. — Тіж єм виділ дівицю тепер во сні, або, по твойому, в омороці.

— Направду?

— Нес найменшої причыны, чтобы-м смішки бесідувал. Почул єм як штоси барз міцно вдарило мя в серце, здавало бы ся, же якісе остре нарядя перешыбло през него... Потім, так як бы-м отворил очы і взріл перед собом діву чудесной вроды. Єй долгы, гадвабны обырвы отіняли як тонкій воаль блищаче око, в которым так як бы погідна ніч ся одбивала. Єй усточка, зложены до мелянхолійного усміху, зливали ся в єден акорд зо спокійными

* *Usque ad consumationem* [власт. *Usque ad consummationem saeculi*] (лат.) — аж до скінчыня світа. Гэв в значынню конец.

рысами єй лица. Шыя, котру пестил капризний кудр чорного волося, могла бы послужити як модель натхненним артистам. Коли доловити єй облечиня з легкого, прозрачного полотна блідорожевої барви, поверх котрого недбало заложений шаль спущал ся єдним кінцем по землю і букет зо свіжих незабудок, і барвінку в руці, от і маш єй образ, подібний чисто до образу мадонни. Она як бы ся надо мном нахиляла, якій час зо спілчутъю смотрела на мене, потім oddілила з купочки незабудки і мі іх подала, а барвінок взяла зо собом. Хтіл єм іти за ньом, але товдьи єм ся пробудил.

Тото оповідання мя зачудувало. Опис той ви-
дженої во сні діви згаджал ся в найменших дрі-
ницях, найбарже в передставлінню лица, барві об-
лечиня і шаля, навет в обсервациі, котра односилася
ся до космыка волосів на шпі і в складі буке-
та, з зовнішністю Анни — з том мало значучом
ріжницем, што она не тримала в руці, а мала
припятий на груди букет зо свіжих незабудок і бар-
вінку. Кед бы-м не знал, же Юлиян мал заперты
очи, товдьи як сме го привернути до памяти прібу-
вали, а коли отворил очи, то уж обі жены одышли,
то был бы-м примушений вірити, же він єй на
яві виділ, а істориом оморока хотіл з нас дураків
зробити.

— А тото дівча, што мя чутило, як выглядало? —
перервал мою задуму Юлиян.

— Уж єм ти раз бесідувал, же молода і красна — повіл єм нароком зо злістю, жебы внутрішнє змішаня скрыти, — не хочеш хыбаль, жебы-м

ти єй в поетичних барвах описувал, бо знаш, што я до того так ся надаю, як коза до фортепіана.

— Кед бы подібна діва істніла! — збыхнул він.

— То на певно бы-с ся в ню влюбил. Верташ виджу до той дурной бесіды, же в двадцет першым році жыття час бы уж ся влюбити. Одлож того на пізнійше, а тепер підеме до дохторя, бо видит ся мі, же того вишытко є наступством якісой внутрішньої хвороты в тебе.

На початку він перечыл буд-якій немочи в собі, але в кінци піддал ся моїй впертості. Коли сме ішли, не видно было по ним найменшого змучыння; крачал міцно і з певністю. Єдине, што єм в него взріл, то була його неуважніст. На мої звіданя або штоси інче одповідал, або єм взагалі ниякой одповіди не доставал.

Перед дохтором Юлиян так само не хотіл признати ся до якісой немочи, аж коли єм повіл, же він одчул вдаріня серця і в наступстві того впал в оморок, старий ескуляп покачал вантплючо головом.

— Пульс правильний! — мымрал він під носом і підсунул окулярі на чело, як бы они перешкаджали поставити диягнозу.

— Пульс чисто правильний! — повторил голосно, коли на годині вычыслил кожде вдаріня кырви — посмотриме на стан серця.

Пак приложыл свое ухо до лівої груди Юлияна. Підчас того лице лікаря вказувало видочне незадо-

воліня, він раз зсувал окулярі на ніс, то зас підсувал іх на чело.

— Стан серця чисто нормальній! — повіл і задумал ся.

— Што сте днес іли? — звідал в кінци Юリアна.

Але Юリアн літал думками по небесах, так же був єм примушений одповісти за него.

— Закурил файку, напил ся води, а онедолга выпил шклянку молока і закусил сухим хлібом. Таке в нас обычайне снідання.

— А вчера през цілий ден? — звідувал ся дохтор.

— Вчера на полуденок галушки, на вечерю компері.

— А передвчера?

— Передвчера на полуденок компері, а на вечерю галушки.

Старий ескуляп скривил ся, не знатя що му ся не подабало, моя одповід, ци наша диєта.

— А ци часом... — звідал він іщи раз і притым зробил пантоніму, котра означала, ци Юリアн не напил ся. Я тіж мімічні заперечыл, а вказаньом двох перших пальців правой руки на долоні лівої дал єм му познати, що він не *de quibus**.

Звідувал ся він іщи о заняття, сон і тым подібне в Юрияна, але по вшyткых моих одповідях не ствердил, жебы даякій органічний блуд в него істнувал.

Перед дверми нашого мешкання стрітила нас наша стара газдина. З увагом посмотрела на нас і на певно з наших очей вычитала, що сполнила ся єй

* *De quibus* (лат.) — з тих.

ворожба, бо задала мі звіданя:

— Што ся притрафило Юлиянови?

— Нич, бабко.

— Не вірю в того, вы на певно дашто таїте, бо єм другій раз розкладала карты і вишло мі, што Юлияна ділила десятка трефль од дамы кер, а то значыт, же він смутку од якісой дівчыны діжде ся...

IV

В наступных днях Юлиян был цілком спо-
кійний, так як бы ся му нич не притрафило.
Спал твердо, іл ліпше, як скорше, а в науковых
задачах зробил велики поступы, найтяжшы рів-
наня з двома невідомыма розвязувал за першим
разом.

Медже собом так сме ся добесідували, же буде-
ме взаємні ся пильнувати, на поворотній пути по
лекцях єден на другого ждал на догвареній улиці,
жебы дорогу до oddаленого мешканя разом пройти.
В тыжден по тым як Юлиян з незнаной причыны
в оморок впал, вертал єм пізним вечером з при-
ватной лекціі і оглядал єм ся на реченій улиці за
моім приятельом. Взріл єм го, як стоял без руху
перед вікнами єдной хыжы, здавало ся, як бы в зем-
лю вріс.

— Ты єс паничу забыл, же мы не перед том
хыжом добесідували ся на себе ждати — рюк єм.

— Пст! — напомнул мя.

— Што зас? Ци улиця то церков, або театральна саля, же чловекови не дозволиш бесідувати?

— Пст! — упомнул мя ішы раз.

Тепер уж єм ся додумал, чом то Юлиян так набожно ся прислухувал. З видів той хыжы долітували до нас звуки фортепіана. Граний твір і спосіб граня вартали уваги. Была то мелодия зложена з ріжнородных і ріжнонародных напівів. Чути было як наш веселий козачок братал ся з необузданым чардашом, потім оба зливали ся в сербське коло, несподівані тото вшытко переходило в тужливу коломийку, з котрої выплынули жалобны звуки словацької співанки. Не бракло в тым творі ани охочого краковяка, ани поважного польонеза, ани упойного вальця, ани скочного мазура, ани шаленой полькы, навет нашла гев рівноправніст циганська «надіда» і жыдівський гуситель. А вшытки тоты пісні так ріжнородны тактом і напівом лучыли ся невымушенні в єдну мелодийну ціліст, як вінець сплетений з квітів, которы выросли в ріжних стрефах.

— То она! — шепнул мі Юлиян.

— Яка она?

— Тота сама, котра мі в омороку ся привиділа!

— Ты при здоровым розумі днеска? Ци уж нихто інчий не знат з таком штуком на фортепіані грati, лем твій ідеал? Як ты знаш, же то она? Видиш ты ей і познаеш?

— Ніт, але серце мі того бесідує...

— А то твоє серце ма гамбу? — звідал єм ся
го сміячы.

— Ты не маш серця, то і не знаш таємной йо-
го бесіды. Кепкуй собі здоров, а моє серце затре-
потало, коли єм ся до тых выглядів приближыл
і тепер заєдно стискат ся, коли тій музыці ся при-
слухую.

— Гм! Вартало бы потрудити ся і пересвідчыти,
ци твоє серце то неомыльний віщун. Коли направ-
ду так є, то можеш часопис з новинами выдавати —
доробиш ся на тым богацтва.

Пак підышол єм ближе до выгляде, штобы гра-
ючого на фортепіані выслідити, але спущены катары
дали запору моїй цекавости. Єдно што повело ся
мі дізрити през узіцьку шпарку, зроблену в нечысто
прилігаючых катарах, были дві білы, деликатны руч-
кы, перелітуючы з вправном легкістю по кляві-
шах.

— Посмотр, мій поето, гев, на тоты ручкы —
шепнул єм до Юлияна, — може по них познаш
свое божество. Тобі, як філософови, не повинно
быти трудно зробити з дрібниці ціліст.

Лем мій товариш тоты руки взріл, як не вхопит
ся руком за серце, а з груди выдер ся дост голос-
ний йойк... Граюча в тій хвили перервала свою
фантазию, а я безцеремонні одтягнул єм Юлияна
од выгляде і піпхнул перед себе. Коли єм ся обер-
нул, взріл єм зза катар двоє зріниц розширеных
перестрахом, двоє прекрасных очи, дві прекрасны
звізды посеред темрявы... Не были то часом тоты

самы очы, котры недавно зо спілчутъем спочывали на омлілым Юлияні? Але міг ём ся мылити.

— Чуеш Юлиян — старал ём ся прогварити приятельови, коли оддалили сме ся, — ты або з розуму зышол, або хочеш мене на сміх выставити. Яка лиха мать казала ти йойкнути, штобы нас накрыли підслухуючых під выглядами?! Ци то не чиста компромітация, быти зіманым на непризвоїтъем поступку?

— Пробач, Гринь, зробил ём тото безвільні, почул ём вдаріня серця.

Повіл тото з таком дітячом невинністю, што мусіл ём му вірити.

Наступного вечера спішыл ём ся по лекциі і слідил ём на умовленій улицы, штобы Юлиян не затримал ся під знаными выглядами. Повело ся мі одвести го од того заміряня; він не знал быти впертым проти мому, може і безосновному упорови. На третій вечер не міг ём єднак перешкодити, штобы він не одбыл стражы перед реченом хыжом, але ниякє світло, ани ниякій голос, котры бы свідчыли о присутності даякых мешканців, не долітували з внутри. А тото застанавлят, што тепер Юлиян не одчуял ниякого особливого вдаріня серця.

При найближшій нагоді довідувал ём ся хто є властительом тых выглядів. Стара служка выяснила мі, же там мешкат якіса графіня і ёй выхованиця Андзя, сирота по рускым священнику, але два дни скорше

они выпровадили ся до літньої хыжы на передмістя.

— Добра то дітина, тота Андзя — повіла бесідлива старуха, — навет до раны бы ю приложыти! Я єм ей няньчыла, а по смерти покійного пан-отца (бо мати при роджыню вмерла), не могла єм ся розлучыти з моім любком, тай пішла єм за ньом в тот панскій дім. Графіня, не повім, добрий учынок зробила, же приняла сироту під свою опіку — але Андзя, ани єдного дня не забыват, што є сиротом на чужій ласці. Графіня все квасна, а ты, Андзьо, солод єй...

Ци бы то была тата сама Андзя? Ци направду мала она таке магнетычне влияння на Юлияна? Оба звіданя здавали ся мі тепер вірогідны.

V

По тым што ся стало не проявлял Юлиян заспокоюального стану тіла, або духа. Він був тим самим Юлияном, яким був перед двома тижнями; тихим, вражливим, поетызуючим і оддаючим ся цілым серцем наукі. Але не суджене му було долго таким быти...

Пару дні пізніше, переходили сме ся оба по ярмаку і вели бесіду про історію. Не знатя одкаль взяла ся тата пасия критики в Юлияна. Він без милосердя потуплял істориків; же сторонні характеризували люди і з підлых робили героїв, з вульгарних жажд творили взірцевови добродіяня, а ты-

ранію величали як спасительний образ ряджыня і так дальше.

Противил єм ся му і давал єм доводы медже інчима того, што вшытки стары дійописателі описували події, обычаі і тым подібны з такого пункту зору і в таким понятю, якє в іх часах переважало.

— Най і так буде — одповіл, — але чом днешні історики і критики сліпо ідуть давним слідом і не оціняють подій, форм ряджыня, характерів поєднаних людей і обычаів народів стосовні до теперішнього поняття? Чом тепер зовут Александра Македонського «Великым», коли він своїма ділами на ім'я «малого» вполні заслужил? Чом величають воєнны побіди Юлія Кесарія, хоць він не довершал іх в добромирній цілі, ани для своєї отчизни, ани для побідженых, а лем зато, щоби свою жажду хвалы заспокоїти, свої кышені золотом наполнити, а пак того в низкій розпусті і пиянстві промарніти? Чом не потупляють Карля Франконьского як релігійного фанатyка, коли він розшырювал християнську віру середками Богу немилым, бо огњом і мечом? З якой причини звут Оттона I «Великим», хоць в його історії навет німецьки очи не дочытають нічого великого? Чом же...

Гев Юлиян несподівані перервал свою жарливу бесіду.

— Іщи дашто? — звідал єм ся го.

Але він не одповіл мі, лем зачал ся роззерати зо страхом во вшытки стороны.

— Што ся ти стало? За чым ся так озераш?

— Смотрю ся, ци гев даде близко неє когоси...
ей... той... знаш — загакнул ся...

— Єй? Той? Ци ты маш «рандеву» з том ньом? —
кепкувал ём си.

— Ніт! Ты знаш, што я єй лем з сонного виджыня
зnam, але мое серце тепер ся трепоче...

— Зас тото зловіще серце! Потрібне нам оно
в тілі, жебы нам спокою не давало? — подумал ём
си.

— А... А! — вицідил Юлиян. — Смотр!

Скрувал ём свій зір в простій ленії вyzначеній
його вказуючим пальцем. І што ём взріл? Стояли
сме перед склепом з книжками і образами. На виставі
вывішений был фарбами малюваний образ, а на ним
молоде дівча, в облечиню німецьких селянок, з він-
цем на голові, з кошом полним квітів, котре рука-
ми звязувало букет. В нижнім рогу образу находил
ся підпись «Красна квіточниця».

— То она, тата, котру ём товды в омороці виділ!
— переконувал мя розтрясеным голосом Юлиян.

І фактычні! Подібніст медже том «красном кві-
точницьом» а Андзьом были разительны. Тоты самы
темны очы, тото само овальне лице, тот сам мелан-
холійний усміх на устах, такій сам простий носик,
тото само чорне волося, падаюче на деликатну шию!
Дивне! Задумал ём ся не так над том подібністю,
але барже над тым, же серце Юлияна звернуло
його увагу на тот образ! Признам ся, товды пере-
стал ём быти скептиком.

Мій приятель стоял без руху, з руками зложе-
ными на грудьох, з таким боговінійом, як бы ся

всмоктювал в чудотворну ікону Пречистої Почаївської.

— Насмотріл єс ся уж до сыта? Забыл єс, же час полуднювати? Ходме. — повіл єм. Але він не одышол.

— Чуєш, приятелю — повіл єм з гнівом, — ты робиш зо ся чисте посмівиско. Найскорше влюбил єс ся в діву, котру єс во сні виділ, значыт в фантомі, з которым ани бесідувати, ани цілувати ся не можна; то дурнота, брате! Пак захоплял єс ся не так граньом на фортепіані, як женскими ручками, не видячы навет лица іх властительки; лем того тя тлумачыт, але тіж знаменує, што маш естетичний смак; тепер зас збераш ся чытати акафіст до того мертвого образа — то уж є надзвичайні глупе!

— Кілько бы то не коштувало, я хочу купити тот образ — рюк, не звертаючи увагы на мою проповід. — Маш даякы гроши?

— Своіх гроши не мам, а в нашій спільній каці є лем тілько, кілько нам на два дни до пережыття треба.

Він на туту одповід нич не повіл, лем підскочыл до склепу.

— Єдного ренского в монеті хце купец за тот образ — обвістил мі вернувшы.

— Ци конечні мусиш го купити? Ренскій бы ся нашол, але за што будеме жыти?

— Я буду постил, а о тебе ся постарам, чтобы-с не голодувал!

Не знал єм ци ся сміяти, ци гнівати. Єдине што єм хотіл, то реплікувати проти його захотінню в імені моого здорового апетыту, але Юлиян таким молительним зором посмішили на мя, што рішыл єм ся, хоц (медже нами повім) з болям серця, на туту жерту.

Веце не мам што гев оповідати, з винятком того, што мы през два дни, як він повіл, файку курили, воду пили і тым жили. Але оба сме ся потішали; я приємністю, же понюс єм жерту з любови до приятеля, Юлиян зас захопліньом, якє обявлял при огляданю «красной квіточниці». Застал єм го раз, як він потаємні тот образ цілувал...

VI

— Купте собі, красний паничу, тот букет! От, якы прекрасны квітки, а як добраны! То моя сестрениця іх взазала, она недавно скінчыла інститут і там навчыла ся якє є значыня каждого квітка. Посмотрите, в середині лелія, чиста і невинна, вколо ней рожы, свіжы як молодість, гев гвоздики, пламенны як любов, а вшытко переплітане зеленым, приємным миртом, як надія... Не было бы вам барже жаль того, што сте не выкорыстали спосібности приподабати ся тым квіткамі тій найулюбленнішій, як тых лихых двох простых грайцарів?

— Як кому, сусідко — одповіл єм, — мі было бы барз жаль дати за туту жменю травы два грайцары, бо коли доложу до них піл грайцаря куплю

єдно цигаро, з котрого мам веце приемности, як з вашых квітків. Але мій приятель Юлиян може мати інче думаня, до него ідте.

— Я ани до вас не бесідувала — одтяла ся з комічном злістю загородничка, — чули сте може, што я з моім квіт'ом примиляла ся до красного младенця, а вы до красного будете товды подібны, коли окрем вас не буде ани єдного мужчыны на божым світі! Но, пане Юлиян, не одправте мя без купна!

— А то уж конечно, приятелю — звернул ём ся до Юлияна, — куп туту вязанку. І так ёй дармо достанеш, бо сам комплемент, котрий ти Андрийова повіла вартат два грайцары.

— Завидуєте паночку, же я вам подібного комплементу не можу повісти? — викривила ся до мя загородничка. — Але я тому не винна, што пан Юлиян красом на ціле місто ся славит...

Юлиян почервеніл, як пятнадцетлітнє дівча, коли го перший раз до танця просят.

— Нех ѿшо што стыдати — продолжала, — противні, треба ся гордити, же дівчата за вами, як мухы за медом... От, в таємниці вам повім, же недавно була в мене за квітками єдна красавиця од графіні Б... — Андзя ёй зовут, а по отчестві уж ѿм забыла — і она ся о вас довідувала, бо виділа з мойої загороды, як сте ся проходили по подвірці.

— Еге! Ци од тепер Андзя не зечне одчувати ударів серця — подумал ѿм сой.

— Посмотр — повіл ём голосно до Юлияна, — маш уж в сусіды замовлену облюбленіцю, не мусиш єй уж глядати. Тепер можеш з задоволіньюм си заспівати: *Mein Herz, was willst du noch mehr?**

Мій приятель не одрюк ани слова на нашы притыкы, лем принял од загородничкы букет і oddалил ся.

Тоту бесіду з нашом найближшом сусідком, нашом загородничком, вели сме при самым выході з хыжы, коли сонце што лем зышло і озолочало своїма промінями верхы гір і хыж. Рано было прекрасне і могло быти предметом натхніня поетычных покушынь мого товариша, але він не мал днеска на тото коли; надходячы іспыты припоминали му о барже практычных занятях, як вшыткы, хоц бы як прославлены вершы. Прото він вытяг з кышені зошыт до історії, а я скрипт психології; він сіл посеред густых кряків і там в тиности вюл бесіду з несмортными героями, я в тым часі проходил ём ся над берегом ріки і голосно молотил психологію, бо так вимагал пан професор, чтобы ани ёдного словечка з його выкладу не пропустити...

Утвердиł ём уж на памят ёдну страну, так добре як Отченаш, або перше правило в *Альварі*, коли зазвучал якісий приємний голос: «Добрий ден!».

Підніос ём очы і... vox faucibus haesit**, навет слова одповіди на тото гречне привітаня не міг ём

* *Mein Herz, was willst du noch mehr?* (нім.) — мое серце, чого щы хочеш?

** *Vox faucibus haesit* (лат.) — голос затримал ся в горлі.

выйтиснути з моїй гыртани. Передо мном стояла Андзя.

— Пробачте, пане, не виділи сте гев даде през припадок малого псика з рода пінчів*?

— Не можу служыти потверджаючом одповідю — повіл ём.

— Ах! Што мі тепер робити? Пані графіня захворіє з жалю за своім Mіmі!

— Коли дозволите, готовий ём помочы в гляданю го.

Она нич не одповіла, але з ей очи было видно, же не є противна моїй пропозиції.

— В котрій страні заблудил тот пінч? — звідал ём ей.

— Деси в тых лозиновых кряках...

В кряках сідил тіж Юлиян в товаристві стародавних героїв. Коли бы-м знеобачки при гляданю графіниного псяте натрафил з Андзьом на него, як він ся однесе напроти ней? Посмотриме.

Ішол ём передом медже лозинами і лучыл ём мій баритон з ей звучным голосиком в єден акорд: Mіmі! Але Mіmі не одзвивал ся. Коли сме перешли крякы вздолж і впілперек, повюл ём в кінци Андзю в сторону, де занял си місце Юлиян. Взріл ём го лежачого горізнач з запертыма очами; єдну руку підложыл під голову, друга з пучком квітя спочывала на грудьох. На початку перестаршыл ём ся, ци він зас в оморок не впал, але зараз переконал ём ся, же він спит і то спал сном справедливых люді!

— От, як мій приятель прикладні ся вчыт! —

* Пінч — раса єдного з найменших псів, інакше званий тіж ратлером.

вказал єм на сплячого. — Жаль, што він не оморочений лежыт, бо зас были бы сте примушены до жыття го прикликати.

— Вы не мате спілчутя, коли дашто подібне желати можете — повіла тихо до мя, але єй очы спочывали на сплячым. — Часто трафлят ся му омлівати? — звідала в кінци.

— До тепер лем раз — одповіл єм, — але то не свідоцтво якісой тілесной немічности, а лем, як єм приуважыл, наступство захопліня, котре він під якісым непонятным влияньем єдной жены терпить! В близкости той жены він все чує вдаріння серця.

— Вы кепкуєте!

— Та што мам в молодым віці робити, як не кепкувати, хоц бы і з серцьових справ. — закінчыл єм, бо єм поміркувал, же подібний предмет бесіды може мя на нежданий пут завести.

— *A propos, Mlle**! — повіл єм, коли Андзя зберала ся жебы одыйти. — Не думате часом, што то велика негречніст в товаристві дамы спати так без женады? За tot гріх повинны сте го в імені цілого вашого красного роду покарати.

— Правда — засміяла ся она, — але якій бы гев спосіб кары выдумати? Ага! Ждайт!

По чым приближыла ся на пальцях до Юлияна і вyrвала букет квітія з його рук.

Сплячий при tym лем кус ся порушыл.

— Ex! *Mlle*, вы сте го чисто обдерли — засту-
пил єм ся за моім приятельком, — він готовий

* *Mlle, mademoiselle* (франц.) — панна

мене оскаржыти, в пересвідчыню, што я ём му пакіст зробил; дайте му в замін дашто.

— Коли му дашто в заміну дам, то то уж не буде кара — одповіла она. — Зрештом, кед така ваша воля, лем памятайте, штобы сте мя не выдали!

Приложыл ём руку до груди, на свідоцтво, што дотримам тайну, а она одпяла букет, котрий мала пришипленій до груди, букет зложений з незабудок і барвінка, і вштурила го Юлиянови в руку. Кед повім, же його тіло затремтіло, як бы го електрика перешла, коли она дітхла його руку, то повірте, што я ани на макове зеренце не скламал. Але не конец на тым, бо в тым часі рука Юлияна притримала ей пальчиk, она примущена была лишыти ся хвилю в тым положыню, боячы ся, жебы го наглі не зобудити. Приуважыл ём, же кольор ей лица зміnilся товды. Вече уваг не мал ём часу зробити, бо она, подібна до встрашеної серны, одскочыла, а я, очывидно, в слід за ньом, глядати заблуканого психофаворита.

— Інтересуючо было бы мі видіти лице вашого товариша — рекла она до мя, коли сме уж далеко од Юлиана одышли, — коли ся зобудит і туту заміну достереже.

— Тым барже — обяснил ём, — же він ма поетычну натуру і часто снит о дівиці з незабудкамі в руці. Коли він тепер подібний пучок взріт, то буде мал пересвідчыня, же то дар од його в снах видженой!

— Ци кепкуєте, ци правду бесідуєте?

— Сам не знам — одповіл ём сміючы ся, — але коли то правда, то што товды?

— Товды я жалую, же ём вас послухала. Зажартувала ём з вашого приятеля немилосердні, зато же з чутями человека, хоц бы лем выображеныма, іграти не вільно...

Голос ей жалістно звучал, а головцю задумана опустила на груд.

— Але мы сме чисто забыли о ціли нашей вандрівки — повіла по хвили, уж весело, — мусиме пінча глядати. Mіmі!

І заправду, на тото призваня надлетіл кудлатий песик і зачал ласити ся до ніг моїй товаришки. Але што нас зачудувало, то тото, же він тримал в мордці букет з незабудок!

— Mіmі! Де ты єс тово вкрап? Однес дораз на своє місце! I Mіmі послушний тому наказови, уж зачал вертати, але Андзя хыбаль дашто друге роздумала, бо приклікала його зас гу собі і одобralа незабудкы.

— Дякую вам за поміч — повіла, обертаючы ся до мя.

В тых словах вчул ём наказ, жебы-м си пішол, прото не лишыло ся мінич інче, як лем вклонити ся ій і проклинати в духу графінінога писка, што своім передвчасным приходом лишыл мя без дальшой приемности товаришыня Андзі.

Кед вернул ём гу Юлиянови, взріл ём го сідячого, але голова, як бы думками обтяжена, спочывала на руках.

— Што ти так в голові тяжыт? — звідал єм го.

— Спал єм...

— По сні голова легка, а в тебе противні...

— Снил єм.

— І тото не причина, снами нихто си головы не завертат.

— Коли я, приятелю, і снил і не снил, мал єм сон на яві.

— Сон на яві, то логічні неможливі, приятелю!

— Послухай, а переконаш ся, же сон на яві є направду можливий. Не знам яким способом єм вснул. Зас ся мі снило того дівча, котрого образ єм товдь в омороці перший раз виділ, а «красна квіточниця» є копійом єй лица. Привиділо ся мі, що она пучок незабудок мі вручала, а при tym повіла: «Лиш надію, жый споминами!».

— Не повинен єс си tym головы сушыти — успокаял єм го, — бо тото часто ся ти снит.

— Тот сон і для мя дурниця, але тото ня зачудувало, што пробудивши ся взріл єм в моїх руках, в місце квітків, котры єм од Андрийової купил, пучок з незабудок. Не чудує тя тото?

Тяжко мі пришло вказати по собі зачудуваня, коли сам был єм учасником заміни, але штобы не здрадити ся, повіл єм:

— Правда, задивляюче тото, але де тоты незабудки?

— Де? Справа в tym, што я іх не мам! Коли єм над tym роздумувал, яким способом тот букет з незабудок міг ся в моїх руках найти, явил ся

малий псиц, завырчал небезпечні і закля єм ся здо-
гадал, він выдер мі квітя з рук! Як бы то был
кавалец мяса, але квітя?! Хотіл єм летіти за ним
і взяти му добыч, але вчул єм якісий женскій голос,
котрого звук цілым моім еством потряс і не был
єм в силі ногом рушыти!

— Гриню! Мушу тя про штоси звідати, але про-
шу тя о правдиву одповід — повіл він по якісым
часі.

— Звідуй.

— Не ты часом замінил ёс квітя, коли єм спал?
Не скламал єм, коли єм заперечыл.

— Чудне! А не виділ ёс даде там, одкаль ёс
пришол, даякой жены, а може і пінча тіж?

— Виділ єм жену, і кудлатого псика — одповіл
єм.

— Гм! — мыркнул Юлиян, але вшытки можливы
розумовы внескы, выплываючы з того, він скрыл
в собі.

Стерюг єм ся цілу правду перед Юлияном выя-
вити, прото же в мою памят врыл ся приказ вме-
раючого вітця «Стереж ся, сыну, дівчат!». Бо не
є звыком, чтобы чловек перед смертью циганил,
а така правда в словах мого вітця ся містила. Коли
я сам підпорядкувал єм ся вітцівському приказаню,
може быти, лем прото же, як замітувал мі Юлиян,
мал єм «камінне» серце, то хто буде мал мі за зле,
коли не допущу, жебы мій приятель зіманий был
в любовны сіти, котры могли бы перешкодити в осяг-

ніню незалежного становиска? Кілько-ж то младенців про непредуманий любовний звязок перед часом школу скінчыло!

VII

Не задал єм си того невеликого труду, штоби дознати ся, де находило ся літнє мешканя графіні і Андзі, з той простой причини, што не потріувал єм того знати, а для Юлияна могло то быти некорыстне, очвидно, з мого пункту зору.

Єдного разу ішли сме оба медже посесиями, котры были на передмістю густо розложены. Несподівані Юлиян стрепнул ся, так як бы го смерт перескочыла і в тій самій хвили перед нашы ногы впал звиток паперя. Зімал єм тот звиток перед приятелем. Кед єм го розвинул, нашол єм в середині зовялий пучок незабудок і підпис: «Што Мімі зварувал, вертам законному властительові».

— Признаєш ся до своій власності? — звідал єм Юлияна, вручаючи му тото што єм нашол.

— Гей, то моє, але хто нам тото на дорогу шмарил?

На тото звіданя, не міг єм одповісти. З правой страни розтягувал ся сад, огорожений високым плотом, по другій страні так само; в обох посесиях стояли літні хыжы побудуваны в швайцарийским стылю. Знали сме на певно, же речений звиток был вышмарений з єдной з тых посесий, але з котрой?

Жебы ся того дознати треба нам было зробити ре-
конесанс.

Юлиян, як тот барже заінтересуваний, выбрал
за ціль свого дослідження посесию по правій сто-
роні, для мя лишил ся сад по моїй лівій руці.
Пак кождий з нас, як на команду, виліз на верх
свого плота. Перед моїма очами розпостерали ся
крутые алеї, квітны грядки, групы егзотичных де-
рев, але нигде не було видно сліду человека; єди-
не, што приводило на думку человека, то була кра-
їк женского облечиня блідорожевого кольору, ви-
стаючий з альтаны. Перенюс бы-м мій пункт обсер-
вациі на інче місце і дознал бы-м ся на певно,
до кого тото облечиня належить, коли бы в тій
хвили не долетіл до мя крик болю зо сторони
Юлияна.

— Што ся ти стало? — звідал єм ся зоскочившы
з плота. — Ци то часом не вдаріня серця?

— Без вантплівости вдаріня, але не в серце, лем
в ніс! Якіса нечестна рука добрі мя трафила непри-
сталым ябком!

— Цікавіст треба чымси оплатити — повіл єм
сміючи ся сердечні. — І што, дознал єс ся одкаль
букует з незабудок походить?

— Знам, што на певно не з той руки, з котрой
ябко вилетіло.

— Но, коли уж того знаш, то ліпше вилаз на
другій пліт, а гын може скорше дачого ся дознаш —
дорадил єм му.

— Жебы-м другє вдаріня в ніс дістал? — повіл

він. — Не хочу! Буду ся радувал тым звитком з незабудками, а з чиїх рук він походить, вшытко мієдно, хоць бы то было од старой перекупки спід «краківской брамы».

— Не бій ся приятелю! Коли то тата сама, до котрой належал псиқ, што зварувал ти тот букет, то она молода і красна!

Тото вискочило з моїх уст безвільні, але на вшытки звіданя Юлияна, не давал єм уж ниякых обяснінь. Взагалі не били му уж они потрібны зато, же на слідуючий ден він переконал ся о тым на свої очы.

Сідил єм сам дома, коли перед вечером Юлиян танечным кроком впал до мешканя і голосно закричал.

— Гринь, я щестливий чловек!

— Выграл єс в терно*? — звідал єм, підносячы на него очы. Але што єм взріл! Ціле його облечыння било мокре, і коли бы не токо, што з його очи пробивала ся радіст, а його лице ясніло од задовоління, то подумал бы-м, што йому якісе нещестя ся притрафило.

— Чом єс цілий скупаний?

— Не ставляш звідань по порядку — повіл він, скачучы як дітина по мешканю, — мусиш послухати, што ти повім. Виділ єм на яві тоту дівчицу, о котрій снию!

— I она на певно є з роду Русалок, а ты з великого страпління скочыл єс за ньом в воду?! — кепкувал єм.

— Ніт, не за ньом, а за псом!

* Терно — льосова гра.

— Но, уж єс однял поетычну страну тій любовний пригоді, так што одышла мя охота вивідувати ся дальше о тото...

— Ніт, приятелю, слухай, рад ци не рад, вшытко єдно, коли я хочу вигадати ся днеська. Як того ся стало. Сідил єм зарытій по уха в книжку в кряках над ріком, в tym самим місци, де, памяташ, снил єм о моім ідеалі, як бесідуєш, і о тых незабудках, котры мі потім пес вирвал! В часі чытаня почул єм неспокій в серци, і повір мі, оно є найліпшим віщуном, бо взріл єм пару кроків од мене дві жены, молодша з них была капля в каплю подібна до той, котру в снах виджу і до «красной квіточниці».

— І товды на певно впал єс в оморок? — втрутіл єм.

. — На тот раз ніт, а противні, зробило ся мі непонятні весело. Старша дама лем ласила ся з псиком. Йому трафила ся смішна пригода; хтіл встражену пташыну зімати; она перхнула з берега понад воду, а він, недосвідчений, в розгоні за ньом бухнул в ріку! Старша жена піднесла з той причини такій врявк, як бы ся єй рідна дітинатопила. «Андзя! *Ma chère**¹, ратуй *Mimi!*», кричала она, заламлюючи руки. Моя красавиця, бо до ней то-то кликаня ся односило, не могла ся рішыти іти помочы пінчови, але я несподівані высکочыл єм з кряків, стримал єй за руку і сам без надумування шмарил єм ся в воду і спас єм бідного *Mimi*, улюбленця пані графіні...

* *Ma chère* (франц.) — моя дорога.

— В наступстві того єй шляхетніст дозволила собі подякувати ти за тото рицарське діло і посвячynя для псика?

— Мылиш ся, приятелю, — продовжжал Юліян. — Графіня не мала на тото часу, она мусіла трапити ся о свого улюбленця і обвити го в гадвабний шаль, чтобы ся не простудил, а лем єй молода товаришка, Андзя (бо так єй графіня звала), повіла мі пару слів подякы, котры гев (вказал на груд) записали ся. Але не міг єм з ньом долго бесідувати. Она дала мі раду, чтобы-м о свое здоровля задбал і мокре облечыня знял і очывидно узнал єм, што глупо бы выглядало, коли бы-м, перемочений як топелец, двом женам высшого стану товаришил... Зато попращал єм ся і єм гев. Ага, ішы єдно! Одходячы чул єм за собом голос графіні: «*Grand merci, mon chevalier**», одвідте заран графіню Б..., в посесіі на передмісті Зеленым, чысло хыжы 356!». Але більша радіст бы для мя была, коли почул бы-м тото запрошыня з уст Андзі...

— Ты, як виджу, направду ёс ся в ню залюбувал — зауважыл єм.

— Я уж єй любил, закля на яві єм взріл — одповіл він з притиском, котрий аж за дост вказувал, што його замір не є лем хвильовий.

Запрошыня графіні не замірювал Юліян не прияти.

— Што-ж твоя дульчынея** пораблят? — звідал єм го, коли вернул.

— Не мал єм вельо часу з ньом бесідува-

* *Grand merci, mon chevalier* (франц.) — велика вдяка для мого рицаря.

** Пор. Дульчынея з Тобосо — выдумана дама серця Дон Кіхота.

ти — одповіл, — зато більше міг єм смотрити ся на ню. Коли єм пришол, она читала книжку, а графіня спала в фотели. Зачали сме бесіду; вела ся она о вшытким, зато і дрібниц не памятам. Єдно што ся мі в памят вбило, то було єй звіданя:

— Што барже любите, незабудки ци барвінок?

На тото єм одповіл:

— Барже мі ся барвінок любит, зато же він все зелений, символ надії, все приємний і оживляючий. Ківко бы вартало наше жытя без надії?

— А я противні, не вірю надії — перервала мі, — она є не стала, зводит нас, як блудний оген вандрівця, а пак лишат в смутку. Зато я уж скорше любувала бы-м ся споминаньем минулого щестя, як надійом на будуче, і з той причини незабудка мі милійша.

— Пробачте — повіл єм на тото, — такє думаня добре для старых люди, которы лем гріб перед собом видят, а не для вас.

— А ци не згодите ся, што і двадцетлітнє серце, котре надія обманула, передвчасно ся постаріє? Што-ж му товды додає силы до вегетації — бо жытя там уж неє — як не спомини минулого? Прото пане, я вам рекомендую, полюбте незабудку — додала з поспіхом, котрого значыня не міг єм зрозуміти.

— Што більше мам речы? — продолжал Юліян. — Графіня зобудила ся і был єм примушений слухати долгій почет надприродных дарів, якима

Мімі ся одзначат; коли бы не того, што напроти Андзі єм сідил і зато мал єм дуже спосібності на ей чисте лице смотрити, был бы-м на певно втікал, чтобы спасті ся од той бесіди. В кінци пришол якісий підстарілий лысий урядник, котрий безцеремонії сіл коло Андзі, як бы старий єй знаємий, і вул з ньом по тихы бесіду. Очевидно, што не мал єм там уж більше ниякой приємности і прото скінчил єм мою візиту.

Оповідання моого приятеля не було выповіджене веселым тоном, як бы мож того ся сподівати,proto повіл єм до него:

— Знаш, Юлиян: приуважыл єм, што ты был барже веселий вчера по студеній купели, як днеска, коли мал єс щестя зо своїом найулюбленьшом бесідувати на сухым.

— Не перечу тому — одповіл, — мене зачудувала ей розправа о незабудках. Праві totы самы слова чул єм од ней во сні, коли tota істория з букетами мала місце: «Лиш надію, жый споминами», повіла мі она товды.

— А ты знаш, де Андзя мешкат? — звідал ся мя по хвили молчаня.

— Ніт!

— В тій самій посесії, де ты передвчера хтіл вислідити, хто нам tot звиток папіря з незабудками під ноги шмарил. З обставлінь возникаєт, што то она зробила, і мам підозріня, што то она мі букет замінила. Але вшытко того мя не тішыт, бо заєдно звучыт мі в ухах: «Лиш надію, жый споминами»...

Треба мі гев спомнути, што од того дня Юлиян барз часто переходил ся попри спомненым саді і барз веселій бывал, коли повело ся му Андзю взріти. Але особливое, што ёй близкіст перестала уж так надзвичайні діяти, як то було скорше, на його серце...

VIII

Были сме уж по іспытах. Якій є душевний настрій того, хто скінчыл філософію (нб. за старом системом), знат лем тот, хто в такій ситуації ся находил. Цілий світ, якбы простерал своі рамена, чтобы приняти нового члена, котрий до тепер был лем неофітом, котрий вчыл ся познавати, але ішы не был введений в таїнства людского жыття. А якы надії усміхают ся товды до человека! Тот, котрий посвячат ся священическому станови, чує уж митру на голові; інчий, маючий на ціли державны знаня, здає ся уж міністром быти, перед котрого всевладным талантом клонят з узнаньем головы дипломаты чужых держав; тот видит в собі в будучности побідителя смерти, зас інчий ма надію вынайти «камін мудреців», чым жытелів цілого світа зачудує. Щестлива молодість зо своіма надіями, але гірке розчаруваня!

Зознам ся, што товды і мі ся здавало, як бы ся світ одродил, або і другій раз ся народил. Зознаю ся, што моє серце кормило ся пребільшеныма наді-

ями, а мій дух милувал ся з квитучом будучністю...

Лем єден Юлиян быв чомси не свій.

— Віриш ты в передчутя? — звідал мя в місце одповіди на мое звіданя, котре єм му з причини його явні видной печали поставил.

— Не вірю — повіл єм нароком.

— Думал єм, што навчений уж раз досвідчыньом, інакше будеш мал о мі переконаня.

— Єдиний, а при тым вынятковий припадок, котрий мал місце з тобом, не може быти основом переконаня — одповіл єм.

— Кед так є, же совершия мого перечутя було лем припадком, то не повинно ся повторити. Ци так? — звідал мя, коли не мал єм чым тогу думку занегувати...

— Прото слухай приятелю — продолжал він, — мам днеска зас перечутя якісой події, котра буде рішала о цілым моім житю... Коли не буде она мала місця, товды дам ти сатисфакцию признаньом, што ты мал правду, а я єм ся мылил.

Переходили сме коло церкви. Перед ньом стояло пару повозів з запряжеными найліпшими кінми. Прото, же так кінськи шоры, як і калапы кучерів были прикрашены квітъом і ясныма басамунками, додумали сме ся, же тоты повозы належали до весільного походу.

Намовил єм Юлияна, штобы вступити до церкви.

— Вінчаня не збуде ся без красавиц — переконувал єм го, — а неє ліпшого середка на душевне зло настроіня, як зазрити в краситне личко...

Коли сме вошли до церкви, чын вінчаня был уж при кінці: «І ты, невісто, возвеличена буди і так дальше», чули сме слова священника.

— Най буде возвеличена, я ій того щыро же-
лам! — чул ём слова Юляна тремтячым шептом
виповідженої.

— Што-ж тебе тата молодиця обходить? — звідал
єм го зачудуваний.

— Присмотр ся лішче, а будеш виділ, на ківко
мя того вінчаня дотыкат!

Заправду! Під вінцем стояла Андзя... зо старым
і лысым урядником!

— Юлиян, выходиме чым скорше з церкви —
жадал ём вперті, — зато, же я ся бою, чтобы-с ты
тев при вшытках, даякого дурацтва не зробил.

— Не бій ся приятелю, я не дітина — одповіл
голосом, надсподівні спокійним, — мушу видіти ей
остатній раз, не одгвариш мя од того.

Юлиян занял місце, з котрого не лем міг свою
обожану при ей повороті по вінчаню видіти, але
тіж ій в очы впости. І фактычні, она ішы оддале-
ном од нас била, коли ей зір впал на него. Товды,
як ём приуважыл, сповільнила хід і так як бы
зачала штоси при своім облечиню поправляти.
Коли зрівнала ся з нами, з чутъом посмотрила на
Юлияна, при чым не знатя, ци нехочячо, ци
умисльні одшпилила ся кокардка з білої басамун-
кы, котрыма ей весільне облечиня было прикраше-
не, і впала на землю. При тым мі ся виділо (але
міг ём ся помылити), што в ей зрініцях близнули

сылзы...

Кокардку, розтоптану ногами вшыткых наступных весільних гости, двиг Юлиян з горячковым поспіхом; він так як я приуважыл, на чым серци она спочивала. Не стримувал ём то, коли він поспішыл за весільним оршаком, штоби іщи раз видіти Андзю при єй вході до повозу. В церковным притворі застал ём якісу стару селянку, котра оперта о стіну закрила очы долонми, през котры густы сылзы протікали — при тым чути было єй хлипання. Познал ём, же то нянька Андзі.

— Чом плачете, бабко? — прогварил ём до неї. — При вінчаню вашої любкы плакати, то зла ворожба...

— Ани ворожбы гев не треба — одповіла, — кождий знат, же не буде щестя; коли таке молоде дівчатко зо старым порохном звяжут! Пробил ій серце! Графіня присилувала, а Андзя не могла оперти ся своїй добродійці. Правда, опікунка то не рідна мати, котра бы выслідила аж до дна серце своєї дітины...

Догнавши Юлияна, взріл ём то, як опертий о церковну стіну, печальним зором смотріл в сторону, де качали ся повозы з весільными гістами.

— Думаш наслідувати рицаря з Тогенбурга*? — звідал ём ся то. — Тепер то бы надзвичай смішним было. Прецін часы платонічной любови давно минули... Ходме!

* Рицар з Тогенбурга — герой поемы, котрий ціле жыття терпіл през нещестливу любов.

Ішли сме в молчаню. Мій приятель занимал ся своїма думками, а я, на нещестя, не міг єм найти в голові ничего, чым бы міг потішити.

— Скінчыло ся! — повіл пілголосом Юリアн.

— Гей, і не могло ся інакше скінчыти — додал єм. — По перше ты ій своїй любові порядні не выявил, зато Андзя не мала причини, щоби на тебе ждати, так як і ты не мал єс права того од ней жадати. А коли бы так навет было, то не мала бы Андзя свого розуму, коли бы для тебе одмовила своїй руками тому урядникови. Подумал єс хто ты, а хто він? Він, як видно, на высокым уряді, она сирота, практичні зробила, коли за него пішла. А ты што можеш ій обіцяти? Окрем красных надій днеська ничего, лем серце на сніданя, серце на полуденок і серце на вечерю і так кождий ден. Така єднородна диєтетыка высушыла бы недолго ваши тіла і вашу любов...

Мій спосіб потішаня не подабал ся Юриеви; нич не одповіл, лем качал перечучко головом. Не было мі того на заваді, жебы продолжати:

— Коли обіймеш становиско міністерияльного дорадці, або предсідателя краївого суду, товды одповідно буде ти ся влюбити. До того часу, мам надію, красны дівчата не виродят ся, зато же того племени... ци квітя дост во світі...

— Раз лем можна любити — переконувал Юриян.

— То лем в дураків. — потяг єм його думку.

— На ліпше думаня в тебе мати надій не можна — одповіл спокійні мій приятель. — Ты на

певно маш серце як решето, през котре кажда любов ся пересіє, а лишыт ся лем same грубе хабазя з ней, зато я не чудую ся, же ты не знаш вшанувати правдиву незмінну любов.

— Лем памятай, штобы і в тебе з часом серце не подіравило ся...

— Ручу за того, же так ся не стане — закінчыл він смутно. — Моё серце днеська заперло ся, стало ся гробом. Видячы днес Андзю під вінцьом з інчым чловеком, находил ём ся в подібній ситуаціі, як цисар Карль V, котрий своіому похоронови ся приглядал. Правду она повіла, што навет двадцятлітнє серце може ся зостаріти — без надії на будуче і повинно лем споминами жыти. Видит ся мі, же і я од днеська незабудку полюблю...

IX

Описувати вам в дрібницях наступны рокы нашого жыття, было бы без пожытку, зато же до описаних до тепер подій не односят ся. Розлучыли сме ся з Юлияном; я поіхал ём до Відня на медицину, він до Львова на юридичны студия. Барз часто писали сме зо собом і виділи сме ся в часі шкільных вакаций. Так в листах, як і в бесіді не было медже нами николи спомину про Андзю,proto же він николи не зачынал бесіды о ній, а я стерюг ём ся, штобы спомином о ній давну рану не отворити; лишыл ём його платонічну любов під покровительством благодійного часу. I направду зро-

біл час переворот так в його души, як і тілі. В місце блідого і слабого Юliaня, яким був на філософії, він був тепер дозрілим, полнолітнім чоловіком, вмісце тихого, був він тепер бесідливим і проникливим, вмісце задуманого був веселим, вмісце сентиментального практычним, а найбарже вимагало уваги того, що він тепер був ворогом поезії, жен і недостатку апетиту.

Єдного разу — а було то в часі, коли кінчил єм медицину, а Юliaн мал уж публичну рангу — донюс мі як *post scriptum* слідуоче: «*A propos*, приятелю. Вчера по п'ятьох роках перший раз сніла ся мі Андзя, як бы подала мі пучок барвінку і повіла: Зогрішыла єм лишаючи вам лем незабудки: вертам назад надію! Тот сон описую ти без ниякої печали, лем зато, же ішы не ціла картка того листу заполнена; коли не мал бы-м того сну, донюс бы-м ти што єм днеска на полуценок іл і де мам замір вечером на прогульку піти!» — Не знам чом, запамятал єм си ден, коли отримал єм тото писмо.

Отримавши дохторський диплом, през якій час толк єм ся в ролі то асистента клініки, то секундаря по вельох другорядних столичних шпиталях. Пак переносил єм ся з єдного місця моєго рідного краю на друге, бо всяди планно ся мі вело, всяди люди були здорови, а коли хворіли, то мало платили; в кінці повело ся мі отримати місце містового лікаря в єдним окружнім місті Галиції. Не

забыл єм завідомити Юлияна о часі і місці моого переміщення, щоби він знал, де свої писма до мене адресувати.

Ледво єм скінчил порядкування моого нового мешканя, коли властитель хуїж повідомил мя, що в почекальні жде на мя слуга од якісого хворого пана, з прошыньом, щоби го одвідити.

— Незлій вид на будуче, коли на самим початку до немічного кличут — думал єм си — ішы єм ся не анонсувал. Здає ся мі, же в tym місті до доброго тону належыт быти хворым!

— Хто то твій пан? — звідал єм слуги.

— Урядник з окружнього бюра; несподівані занеміг.

— Ци він тя нароком до мя послал?

— Ніт — одповіл слуга, — він приказал мі летіти за дохторьом, але ани єдного дома єм не застал. Подумал єм, що вы, новоприбулий дохтор, то будете хтіти зо мном піти, бо мій пан небезпечні хворий.

— А як твій пан ся зове? — звідал єм го, надіваючи на ся чорний фрак, щоби при першим явлінню ся, подібні як актор — красну зовнішніст запрезентувати. Слуга не одповіл зараз на моє звіданя, лем позерал то в гору, то в діл.

— Як ся зове? От, забыл єм, штоси подібне до Івана, ци Яна... Зрештом, по што мі то знати, як він ся зове? Він мі платит, а я му служу!

Ідучы за моім провідником, нашол єм ся на другим плянтрі прекрасной хуїж, котра стояла по-

середині найбаже оживленої улиці. В першій комнатах не було никого.

— Дозвольте, пане дохторе, гев хвилю діждати, закля моого пана о вашим приході повідомлю — повіл слуга і пішол до бочного покою.

За тот час шмарил єм оком, як уряджений был покій. Меблі поєднані, але красни в формі і уставлены зо смаком; образы в найліпших рамках; Спаситель світа, Пречиста, св. Миколай, а напроти видів — зачудувал єм ся! В місци якісого святого, іменника господаря, котрого образ сподівал єм ся там видіти, взріл єм образ передставляючий «красну квіточницю»... Ішы баже зачудувало мя, што під тым образом презентувал ся за шклом зівялий пучок незабудок, перевязаний білом басамунком! Думки о тым вшытким перервал мі слуга, котрий отворил двері од спальні і просил, жебы-м вступил.

— Витай Гринь! — вчул єм з постели знаємий мі голос.

То был Юлиян.

— Ты гев? — звідал єм зачудуваний. — Думал єм, же ты во Львові! То несподіванка!

— Видиш, же так — одповіл він, — два дни перед твоїм остатнім листом, завідамляючим мя о твоїм замірі переселити ся гев, отримал єм становиско секретаря при гевсьшнім циркулі з приказом в тій хвили перенести ся — прото не виділ єм потреби повідомляти тя о моїм переміщенню. Хотіл єм тя перший привитати, але особисті не міг

єм того зробити, зато што видиш, же я хворий, боюся лишыти постіль. Прото ты мі днеська двояко потрібний: як приятель і як лікар.

— Не гіпохондруй, приятелю! Твоє лице свідчить о немочі, котру перша ліпша баба зашептати буде знала, зато не бесідуме о твоїй выдуманій хвороті.

— Противні, бесідуме о ній. Маш во мі егземпляр, на котрим безцеремонні можеш робити свої лікарські досвідченні. Прото казал єм тебе запросити, бо волю з твоїй ласки перенести ся на другій світ, як за справом інчого дохторя.

— Заправду — повіл єм, — уж виджу, што ты хворий, а першим синдромом твоїй хвороти є острий язык. А більше што тобі?

— Отримал єм днеська вдаріння в серце.

Розосміял єм ся пустым сміхом.

— Ци нароком «красна квіточниця», котра разом з незабудками і білом басамунком почестне місце в єдним покою занимає, не спричynила того вдаріння серця?

— Мылиш ся — одповіл Юлиян з усміхом.

— По перше, што єм гев нигде не стрітил жены, котра була бы з лиця хоц в приближенню подібна до «красної квіточниці» — а по друге, я над вшыткими справами, котры односят ся до колишньої Андзі, заспівал єм в памяті: «Со духы пра-ведными...»

— Не тай ся — перервал єм му, — чом nibы

тот образ з незабудками і білом басамунком там вісит?

— Зато, штобы-м штодня роздумувал над дурними поступками моїй молодості і тым способом в будучим од подібных спасал ся. Зрештом дішол єм до переконаня, што вшытки неправильны обявы мого серця, котры притрафили мі ся во время оно, мали причину не в моїй платонічній любові, а в органічным блуді серця і тот блуд зас днеська мое тіло інтерпелює.

— Як то погляди ся міняют! — повіл єм з пафосом. — Скорше негувал єс, што твої вдаріння серця сут наслідством якой-небуд неправильности організму, і хоц не явно, а молчком приписувал єс іх якісому надприродному, магнетичному однесіню медже тобом а Андзьом, а днес зас буриш свій давний погляд. Ци скорше мал єс правду, ци тепер, зараз посмотриме.

По тым зачал єм баданя на його тілі в околицях серця. В часі того спомнул єм си незадовоління старого дохторя, в котрого сме ся радили, коли Юліян перший раз в оморок впал і был єм примушений ся розсміяти, зато же сам єм ся нашол в тым самым положыню.

— Не робил єс несподіваной одміны в своїй дієсті? — звідал єм го.

— Ніт, мій спосіб жыття ведений в стислым звязку з годином і наопак, можна годину на основі мого жыття уставляти.

— Не мал єс якісой прикрости, смутку, печали?

- І того ніт.
- При якій околичності почул ёс тото вдаріння серця?
- На прогульці...
- Може встрашыл ёс ся дачого на прогульці?
- Ні, то было серед білого дня, на улици.
- Тепер не одчуваш якісой немочы?
- Ніт.
- То з якой прычыны лежыш в постели? — звідал ём ся то нетерпеливі.
- Бою ся, штобы тото вдаріння серця якісных злых наступств на моім здоровлю не мало.
- Знаш што, Юлиян, не іскушай Бога і не роб ся смішным перед людми, не дослідил ём в тебе ниякых ознак, котры бы не лем на блудний організм серця, але навет на яку-небуд інчу немічніст заслугувати могли. Ты днеска, лежачы на «одрі болізни», такій ёс здорів, як рыба в воді, інакше я ём остатній неук, а ціла медицина шарлятаньство. *Dixi**.
- То што могло быти прычыном днешнього вдаріння серця? — звідал він.
- Она лежыт деси не в твоім тілі, але тепер не мож сей выслідити.
- Га — повіл він в кінци, — примушений ём ти вірити, але товды вказує ся, што зас вернул ём в непонятны околичности мойой першой любови...

---

* *Dixi* (лат.) — рюк ём.

X

В наступных днях труднил ся мій фрак по вшыткій інтелігентній і неінтелігентній місцевій інтелігенції з візитами. Од окружнього фізыка до старосты, од него до першого комісария, од комісария до бургомайстра, од него до приходника і пароха — дальше по цілій драбині низьких рангом урядників, а на кінець був єм примушений, так як то містовому дохторю від пасувало, зложити візиту асесорам містового суду і ремісльникам в іх власних ательєрах, переполненых шевськима, кушнірськима, слесарськима і інчими нарядями. Всяди пасувало мі придбати як не приятельство, то поважання, прото всяди треба було кланятися, комплементувати, припохлібляти, деликатны ручки ціувати... Раз того було, николи веце!

При тым генеральнym обізді зашол єм до якісного судового совітника; його самого не застал єм дома, лем його жену. Трудно пришло розыйти ся з ньом, бо була она женом незмірені бесідливом і цекавом.

— Вельох мате пациентів? — звідала ся мя, коли уж єм выходил, на сходах.

— Єдного — одповіл єм.

— Хто ним є?

— Пан секретар Іванович.

— Він хворий? Знам го з лиця, недавно приїхал, был в моого мужа з візитом, мойому мужови барз ся сподабал, мудро радил, але до бесіды

з женами (а было нас товды невельо) він цілком несуцій.

Выповівиши того скоро і на єдним дыханю, звідала ся мя в кінци:

- А на што він хворий?
- Терпіт на пальпітацію серця...
- Так? А мате надію го вилічыти?
- Без вантплівости — одповіл єм певний своєго, — уж ся чує здоровіший.

— Ax! То якіса недобра хворота, тота пальпітация серця — збыхнула спілчутливо панісовітникова. — Моя приятелька Андзя, вдова по комісарію Ярембським, тіж одчула перед трьома днями так боляче вдаріння в серце, што аж в оморок впала! Тепер чогоси така смутна ся зробила, што жаль ся на ню смотрити, а така красна жена! Стережте ся пане дохторе, щоби до вас на курацию не пришла, бо вы на певно ся в ній залюбуете — додала, горозячы мі жартобливі пальцем.

Коли хочете мати вельох пациентів, то лем постараїте ся о попертя жен таких як панісовітникова.

— Што то може за причина быти? — звідал ся мя Юлиян того дня. — Што кождий, з кым ся стрічу, звідує ся мя, ци не был єм хворий, котрий дохтор мя лічыл, ци мі уж лішне і інче. Не скламал єм ани кусцьок, коли єм заєдно одповідал, што чую ся чисто здоровий і што в тебе єм порады глядал.

Не виділ єм потребы, тоту загадку розвязувати; гев покровительство панісовітникової было лем

правдоподібне, але на другій ден було уж оно видне, коли достал єм білет од пані Анни Ярембской, вдовы по комісарию, з желаньом, щоби ю скоро одвідити.

Не хочу вашої цікавості кусити звіданьом: хто то була тата красна вдова? Познал єм в ній нікого інчого, лем знаєму нам уж Андзю. Она мало ся змінила; коли бы не выраж самосознання і енергії, пробиваючий ся в єй рисах і кусцьок бліде лице, думал бы-м, што то ішти того саме урокливе осемнадцятьолітнє дівча, котре уж своїм близкістю в непонятій стан серце Юliaна приводило. Взріл єм з єй привитаня, што я ій тіж не був чужий.

— Витам вас прешановна пациентко! — зачал єм. — Не увірите, як мі приємні стрітити якісне знаєме лице в тым місті, де мам ледво двох знаємых.

— А я — перервала мі з усміхом, — сподівала єм ся в новоприбулим дохторю видіти якісого підстарілого человека зо шклами в очах, з колнірьом в місце ух, з грубом палицьом в єдній, з табакерком і хустком в другій руці. Взрівши вас трудно мі припустити, што сте лікар, а здає ся мі, што вы ішти тот студент, яким єм мала щестя вас видіти...

— Ах, тырвайте в тым обмані дальще, молю вас! Не знate, як мі, як дохторьови, женадні одгryвати ролю конечного зла! Воліл бы-м днес з вами глядати затраченого пінча.

— Дармо, пане дохторе — повіла она поспіш-

ні, — я просила вас днеська лем як лікаря. Хвора єм...

— На што сте хворы? — звідал єм.

— На серце.

— На серце!? А ківко років мате? Майте на увазі, што я вас як дохтор звідую, бо так сте хотіли.

— Двадцет сім років минуло.

— В тым віці не чудне хворіти на серце — повіл єм весело, — коли сте іщи до того вдовом і без похлібства треба речы, урокливом.

— Мій пане, виджу, же з вас уж престал бесідувати лікар — напомла мя пацієнтка.

— Давно ваш муж упокоїл ся? — звідувал єм дальше.

— Ци того звіданя вам конечні потрібне — звідала мя. Головом лем єм притакнул.

— Два рокы тому, 15 квітня!

П'ятнадцетого квітня! Перед двома роками был датуваний лист од Юлияна, в которым доносил мі о своєм сні про Андзю, вертаючу му назад надію. Адже тот сон трафил ся рівночасні зо смертю єй мужа. Непонятне!

— Ци не думате часом, што немічний стан вашого серця може быти свідоцтвом жалю за покійним? — звідал єм єй, штобы потребу попереднього звіданя, котре я більше з цікавости задал, в єй очах вказати.

— Думам, же ні, зато же перше вдаріння серця почула єм лем перед штырьома днями...

— При якій нагоді?

— От, сідила єм в тым місци де тепер, занята шытьом, часом лем позерала єм в выгляд на переходячых.

— Ци просто не переходил дахто перед выглядами, кого мали бы сте повід перестрашыти ся, якіс несимпатычне лице?

Она стримувала ся з одповідю, здавала ся штоси си припомнинати.

— Не памятам дрібниц... Ага! Правда, переходил єден мужчына, але він не мал в собі ничего неприємного, чым бы ся мож было перестрашыти.

— Якє чутя вами овляділо, коли сте ся з того оморока очутили?

— Не чула єм ниякого болю, ани слабости, лем в серци зробило ся чогоси тужливо!

Не змудріл єм по тій одповіди. Осмотріня ей тіла не вказалио ниякого ненормального стану серця.

— Ци мали сте даколи в жытю подібний припадок? — звідувал єм дальше.

— Вшыткого два раз, была єм товды ішы дівчатом.

— Што ся товды трафило?

На тото звіданя не міг єм ся діждати одповіди.

— Прошу о довірія — повіл єм. — Дохтор і сповідник повинны правду знати, інакше рішыня не будзе спасительне. Я не з цекавости вас звідую, лем штобы — знаючы вшыткы околичности — міг єм за іх посередництвом причыну вашой немочы дослідити. Зрештот на моїй дискреціі можете вполни полігати.

Піднесла свої темні очі на мя, так як би мя хотіла просити, щоби-м не жадал одповіди на моє звідання, але приняв єм холодний вид лиця, як сповідник. При тым приуважыл єм, што ей лице міцно поблідло.

— Коли конечні вам тото знати — повіла голосом, до шепту зниженим, — то перший раз был товды, коли, будучи іщи дівком, разом з вами заміняла єм букет вашому сплячому приятельови...

— В тым не виджу причини немочы серця — повіл єм, щоби ей успокоїти. — А другій раз?

— Другій раз, коли єм од вінчаня вертала... Але за обома разами лем стисканя серця єм чула, а не таке болістне вдаріння, яке тепер мало місце.

Ей, голубко! Подумал єм си, ты терпиш на подібну слабіст як мій приятель Юліян, а што веце, істніє медже вами якіса таємна жажда сердец, або душевна подібність, на котрой вилічыння неє інакшого як симпатичний середок.

— Будте спокійны, шановна пані! — переконувал єм ю вкінци. — Дотепер неє нич небезпечного для вашого здоровля. Єдно, чого ся бояти треба, то щоби тото вдаріння серця часто ся не повторяло. Лем повірте мі і піддайте ся безусловні мої владі, а я вам заручам, що будете здоровы і щестливы — додал єм двозначно.

Она підсунула мі папір і перо. Додумал єм ся ей заміру.

— Ніт, рецепты гев не треба — повіл єм, — неє

для вас ліків в аптиці, для вас конечний інший спосіб життя, забави, веселе товариство. Любите танцувати? — звідал єм на кінець.

— Гей! — потвердила она сміючы ся, не була бу-м женом!

— І двадцетсімлітньом вдовом — доповіл єм. — От, як ся вшытко красні складат, што заран баль в комісария Цимперла! Запрошены сте?

— Запрошена, але думам, же не піду.

— Противні, підете, бо я ваш лікар вам тото рекомендую, а вы сте ся зобовязали безусловні мя слухати. Уж я ся постараю о найліпших танцувальників для вас, штоби вам нудно не було, а в найгіршим припадку, буду мал чест загуляти з вами єдного кадрила. Згода?

Она зо сміхом подала мі свою дрібну ручку.

— Згаджам ся, вшытко зроблю по вашій волі, коли лем мое серце не намішат в тым.

— Тото, то уж мій клопіт — одрюк єм, — ваше серце буде спокійне — ручу за тото словом лікаря.

По тым попращал єм ся. В сіньох зашла мі дорогоу стара нянька Андзі.

— Паночку, што ся моїй Андзі стало? — звідала ся мя тихіцько.

— Што? То вы бабко можете ліпше знати — одповіл єм.

— Знам, што зомліла і што тепер хвора і смутна. Але з чого ся ій таке стало, не знаєте паночку?

— Ніт, не знам, може вы ся дачого додумуєте?

— Адже додумую ся — одповіла она, принявши вчену міну. — Она сідила при видляді і взріла переходячого під ним мужчины, красного хлопця, я єм то уж деси виділа, здає ся, што він був студентом в тым місті, де наша графіня мешкала; одже Андзя, як лем го взріла, так в оморок впала. Коли повело ся мі ей очутити, она найскорше звідала: ци уж тот мужчина oddалил ся? Неє што бесідувати, она вроків од него достала, коли знаєт вроки зашептати, то ю приведете до здоровля...

На моє нещестя, не навчил єм ся на медицині вроків зашептувати, але не менше єм був вдячний старій Євдохії за ей поясніня, зато же оно дало мі пункт, з котрого міг єм причину тых нещестных вдарінь серця дослідити.

XI

Юлиян зберал ся на баль, коли єм го одвідил.

— Не маш ты днеска даякого перечутя — звідал єм го.

Він зачудуваний посмотрил на мя.

— Як раз хотіл єм ся тобі звірити — одповіл він, — што днеска якісне дивне почутя мном за-владіло, але нияк не болестиве, а противні, радіст-не, якісне перечутя сполніння чогоси, чого бы-м си желал...

— Од того опису нихто не змудріє, а наймен-

ше дохтор, коли бы тя хотіл лічыти — повіл єм.

— Я не потрібую дохторів, бо, так межде нами бесідуючы, ниякому з них не довірям — повіл він і уклонил ся мі низко з усмішком.

— Покля не занеможеш зас на вдаріня серця — доповіл єм, — коли бы-с днеска на балю припадком одчул вдаріня серця, то памятай, што буду близко.

— З яком цілю ты тото бесідуєш? Не розумію тя.

— В тій ціли — одрюк єм, сміючи ся, — што кождий дохтор рад тому, коли дахто його помочи потрібue, а помочы тобі, як приятельови, була бы то для мя особлива радіст...

— Дякую за таку приятельську прислугу, котра найскорше хвороты в мене желат!

На баль явили сме ся з Юлияном, як єдны з послідніх. Ледво сме вошли на салю, коли Юlian шепнул мі на ухо:

— Гринь, ты ворожбит, бо мі чогоси коло серця глупо...

— На певно зато — успокаял єм го, — што сме зо свіжого повітря безпосередньо в душну салю ввошли. Ходме до бочнай комнаты, медже мужчын.

Повело ся мі вмішати Юлияна в якісу політычно-економічну дискусію, а в тым часі пішол єм до танцувальнай салі. Недолго моі очы стрітили мою пациентку, паню Анну Ярембску.

— Злий з вас лікар — шепнула до мя, — од-

чула єм днеська зас трепотаня серця — одраз бы-м опустила баль, але кождому бы того в очы впало і зато єм примушена кус ся гев затримати.

— На певно нагла зміна повітря на вас влияла — успокаял єм ей в тот сам спосіб, як перед хвильом Юлияна.

— В таким разі, почула бы-м тот неспокій серця зараз при вході до салі, а було інакше, од піл години сіджу гев в полни здоровя, аж як сте вы ввошли...

Она уж не скінчыла того речыня.

— Аж товды як єм я ввошол? Пані, нес чого ся трапити — повіл єм, — то лем переминяюча душнота, думам, же другій раз ся не верне. *A propos*, як знаете, коли єм до салі ввошол, то на певно знаете, в чым товаристві...

Сам єм ся застыдал в глубині мойой душы, што так незручні выловил єм того звіданя, але приуважыл єм, што Андзя затремтіла...

— Добрі єм не достерегла — одрекла она напозір спокійно, — коло двері стояло парох мужчын, зато не знам, котрий з них был вашым товаришом...

Зачынаш голубко цыганити, значыт, хочеш зататіти, што ся в твоім серци діс — подумал єм си.

— То был мій приятель, секретар з циркула, Юлиян Іванович, барз інтересуючий чловек і тіж мій пациент.

Она при tym вычысяляню вшыткых звань не вказувала ниякой цекавости, особливой для вшыт-

ких жен, коли о незнаным мужчыні ся оповідат.

— Мій пациент — продолжал ём, — тепер уж здоровий: мам надію, што онедолга радикальні го вылічу... Хоц то недискретні перед женами о хворых мужчынах бесідувати, але вам повім, што він тіж вдаріня серця одчувал...

— Мужчына і вдаріня серця? — зауважыла она зачудувана, — думала ём, што така хворота є лем прывілегійом слабых жен.

— Шановна пані, никто не є в силі зглубити тайны чловечаго серця — полемізувал ём. — Тото само серце, котре при загорожыню жыття правильным током бе, в поблизи слабой жены з боязни ся трепоче. Подібні і мій приятель, секретар Іванович, хоц смілий і одважний чловек... Але што-ж я бесідую о ним, як о чужым для вас чловеку, коли ём си спомнул, што повинен він хоц з лица вам быти знаємым.

— Мі знаємым? Я ём го ішы в жытю не виділа — зачудувала ся она, але при tym барз зачervеніла ся. Сциганила голубка другій раз, то добрий для мя знак — думам си...

— Ах, то-ж то тот сам мій шкільний товариш Юлиян, котрого сте, пані, во время оно з оморока очутили, а потім... припоминате си?

— Быти може — повіла она холодно, а ей очы вбили ся в конец ей кытайкового черевічка.

— Не можу си пробачыти, што ём го вам не

передставил... Ци дозволите, же тепер тото зроблю, або вірнійше, давну знаєміст одсвіжу?

Не вчул єм одповіди, але повіджено: хто молчыт, тот згаджат ся і прото пішол єм в комнатау, де Юлиян з жаром боронил придатности граничных мытниц для державы.

— Приятелю, дискусії можут твому здоровлю зашкодити — повіл єм му одтягнувшы го на сторону; навет на твоє желаня єм в стані того науково вказати. Моя рада така, чтобы-с пішол гуляти, бо тото спомагат кружыня кырви, а кружыня кырви барз добрі влият на серце; о тым тя як дохтор переконую.

Юлиян отворил уж уста, чтобы ся мі противити, але не дал єм му до слова прийти, лем на єдним дыху бесідувал єм:

— Так єм ся про твоє здоровля трапил, што навет танечницю єм ти нашол. В танци з ньом твоє серце одчує захопління, котре подібні діяло буде як бальзам, котрий уздоравлят і всяку заразу ослаблят.

— Ци по тото єм на баль пришол, чтобы, пробач, дурниц слухати? — повіл він зо злосливым усміхом. Але не придавал єм тому увагы, лем єм тягнул свое:

— Не конец на тым, повинен єс ся запознати з том женом.

Юлиян махнул руком і хотіл си піти, але затримал єм го силом.

— Дозвол мі повісти лем два слова — попросил єм го.

— Коли хочеш і десят можеш, лем мудрійших...

- Хочу тя передставити єдній жені!
- Не перешкаджат мі того, але не желай од мене, щоби-м єй бесідом бавил: претіж жено то не параграфи і не находжу в них вельо приємності.
- Она ти уж знаєма!
- Коли знаєма, то непотрібне передставляня.
- Ніт, потрібне, будеш мі пізнійше дякувал, я тепер мі повідж, ци твоє серце тепер спокій-не?
- По што того звіданя?
- Зато, приятелю, што бою ся, щоби твоє серце зас не шаліло, як то часто бывало при твоїм зближыню з Андзьом.
- Не мусиш ся того бояти, бо єй гев не€.

Усміхнул єм ся значучо.

— Быти може? — звідал він поспішні.

Я лем головом єм потвердил.

— Тота А-а-ндзя? Котру часто єм в снах виділ?

По котрій лишыла ся мі незабудка? «Красна квіточница»?

— Де она? Хочу єй видіти — повіл горячково.

— Гов! Прр..! Братку, помалы! — затримал єм го. — Памятай, щоби твоє серце якісого чудеса не зробило! Медже нами двома ушло бы того, а гев смішным бы ся того явило!

— Маш правду — повіл Юлиян, — повинен єм ся успкоїти — оддыхал він і сапал тяжко, прило-

жывшы руку до серця, як жолнір, котрий рыхтує ся до борбы.

— Уж ём спокійний, ходме.

Андзя занята была бесідом з паньом совітником. Коли ём передставлял мого приятеля, она лем церемоніяльным поклоном головы одповіла; чудне што і Юлиян ниякого внутрішнього непо-кою не обявлял. Дякувати бесідливости совітнико-вой, бесіда медже нами зачала ся невымушено і натуралні ся ожывила. Пак повело ся мі з дипломатичном легкістю розвинути бесіду лем з со-вітником, так, што мій приятель і красна вдо-ва лишены были самы собі. Юлиян, видит ся, вказал цілий скарб свого інтелекту, зато же весе-ліст блищаца в ей очах і ей звучний сміх каза-ли додумуватии ся, што бесіда з Юлияном зани-мала ей.

Музыка заграла веселу мелодию. Юлиян і вдова Ярембска закрутили ся в упойным вальци.

— Пане дохторе — звідала ся совітника, — як выглядат справа з серцем мойой приятель-кы?

— На добрій дорозі сме, уж єст ліпше...

— Сама ём приуважыла, што она на лиці по-червеніла, весільша ся зробила. Штобы лем тото толчыня серця ся не повторило...

— Не повторит ся уж веце, бо мам на тото незаводний спосіб — повіл ём і розосміял ся пус-то.

XII

На наступний ден по балю одвідил єм, бо так совістному дохторьови належало, мою пацієнту.

— Ваше серце спокійне, правда? — звідал єм єй, а при тым двозначним звіданню приняв єм поставу педантного дохторя.

— Спокійне, славити Бога — одповіла Андзя, — по балю не одчула єм ниякого вдаріння серця, а і тата духота уж усталала.

— Мал єм таку надію — повіл єм, мимовільні ся усміхаючы, — виполняйте в дрібницях мою раду, глядайте забавы, котра діє барже на чутя, як на ум, при тым частий тілесний рух — то сут єдини середкы, котры можу вам переписати. До прогульок выберайте як найкрасшу околицю, стрічайте ся з людми, котрых товариство вам міле і вшытко. *A propos*, в котру сторону найчастійше шпацируєте?

— Найчастійше проходжу ся на зелений холм.

— Красні, одтамале чудовий вид на околицю! Мате такій як я смак, бо і я зелений холм особливі люблю, прото мам надію, што ся на прогульках стрітиме.

В тот сам ден поставил єм Юлиянови подібне звідання:

— В яким стані є твое серце?

— Злым, душно мі, серце часами мя стискат...

— Ов! — зачудувал єм ся — преця неє гев в близкості Андзі! Штоси непонятнє!

— Знаш, приятелю — повіл Юлиян, — тепер

єм ся переконал, що моє серце в близкості Андзі чисто спокійне, а противні, коли она неприсутна, глупо ся одзываєт.

— Ага! Найліпша моя рада, щобы-с частійше в сусістві красной вдовы ся находил.

Пішли сме на прогульку на зелений холм, і, так як єм мал надію, стрітили сме Андзю в товаристві пані совітникової. Свіжа знаєміст дала нам право прилучыти ся до них. Так було і на другій ден, і потім. Коли даде появила ся вдова Ярембска, то можна було сподівати ся, що на певно, в одлегlosti штырьометрового проміня (як бесідуют в технічній школі) находил ся і Юлиян; пак мій приятель достал позвоління одвідити єй в хыжи, очвидно лем в моім товаристві, як домашнього лікаря. І були бы totы одвідини чисто невиннима, коли бы єдного разу не приплятало ся лихо, котрого сам єм ся встрашыл.

Були сме товды з візитом в Андзі. Мій приятель і она зачали бесіду, на початку голосну, потім што-раз тихшу, так що додумувал єм ся що они хыбаль молитви гварят. Не хтіл ем ім в тым перешкаджати, бо знал єм, що того може добрі на хвороту іх сердец діяти, інакше был бы-м дохторьом без совісти. З той причини зашыл єм ся в якісій інтересуючий альбом так глубоко, що не приуважыл єм, коли моя пациентка разом з Юлияном опустили комнату. Несподівані влетіла задыхана стара Євдочія.

— Паночку, ратуйте! — возвала мя, що правда

притлумленым, але так здесперуваным голосом, што єм ся направду встрашыл.

- Што ся стало? — звідую.
- Зле ся стало, паночку, ратуйте!
- Што ратувати? Горит даде?
- Видит ся мі, што горит...
- Де? Нигде пламенів не виджу!

— Ніт пламеня? То ішы не горит — повіла она тяжко дыхаючы.

— Горит і не горит, хто од вашого дзъванданя мудрий буде — повіл єм нетерпеливо, — часом ся вам в голові не помішало?

— Ніт, не помішало ся паночку — повіла спокійнійше, — але зле ся стало, што мі тепер біdnій робити?

— Та повіджте же што ся стало? Дашто вам вкрали?

- Ой! Ой! Вкрали... — бідкала стара.
- Але кому? Што вкрали?
- Моій пані Андзі там в загороді...
- Хто вкрап?

— Тот пан секретар, што гев з вами ходит. На власны очы єм виділа.

Не міг єм ся стримати од голосного сміху...

— Што сте виділи? Оповіджте як ся тото стало — звідал єм.

— От, як было — зачала Євдохія. — Пан секретар пригорнул кріпко Андзю до груди — думала єм што єй задусит, а потім єй голосно поцілувал!

— А што она на тotto?

— Она? Гм! Я єм того уж добrі не виділа, але ся мі видит, што она його тіж поціluvala!

— Но, він дал, она oddala, tym способомничси не должны, зато не треба ся вам бабко старати — повіл єм.

— Я ся tym не траплю, ціluвати ся не гріх і я была єм колиси молода, я ся лем бою, што гевся якіса нечыста сила вмішала. Бо мусите знати, паночку, што тот сам пан секретар під выглядами переходил, коли Андзя зомліла — а коли діло днеська так далеко зашло, то він ей не заурочыл, як єм на початку думала, а просто — зачарувал.

— Або скорше она його зачарувала — перервал єм.

— Што вы собі думате, паночку? — розгнівала ся стара. — Моя Андзя зачарувала?! Она богобойна душа, о молитві николи не забуде, до церкви ходит, катехізм знат на памят...

— Mate правду Євдохо! — успокаял єм ей скоро, бо вчул єм хід зближающей ся любовной пары, — то секретар не знат катехізму, але будте спокійны, я го зас до школы пошлю...

Юлиян Іванович прекрасні навчыл ся катехізму і не зогрішыл проти його законам, коли пару тыжнів пізнійше обвінчал ся з Анном Ярембском. Што мам таїти? Тото о чым цілий товдышній світ знал, што они ся любили і вylічыли ся зо свойой серцьовой немочы, а як даколи навет одчули вдаріня серця, то увірте мі, они были звязаны лем з блаженным чутъом.

— З тебе досвідчений дохтор — повіл мі в ча-

сі весіля Юлиян, — знал єс, де причыну хворты глядати. І моя слава, як досвідченого дохторя, рознесла ся по божым світі: допрашали ся мя, як заморскаго товару.

А ты красна чытателько, не одчуваш часом вда-
рінь серця? Як так, то оберний ся по раду до ме-
не, бо знаш з той повісти, што мам досвідчену
методу лічыння вшелякых немочи серця... коли твоє
серце спокійне, то лігай спати і сний о кым хочеш
снити. Доброй ночи!

*До сучасного стандарду
лемківського языка адаптувала
Олена Дуць*

„ЛИХО НА СВѢТѢ!”

Гумореска изъ сельского быта.

ЛИХО НА СВІТІ!

Гумореска з сельского жыття В. Неляха

I.

— Охъ! лихо на свѣтѣ! — говорилъ Авксентій Мотыка, »сладкопѣвчій» и общепочитаемый дякъ въ Сухомъ Потоцѣ. Днесъ дякъ?... Что днесъ дякъ значить?.. Ни то человѣкъ просвѣщенный, ни то собака на увязи! Ревешь та рипиши по цѣлыхъ дняхъ во славу Бога, и ледви кто кусень книша кинеть... а кинеть, то при томъ и шапки передъ тобою не сниметь, бо никто не почитаетъ тебе... а не почитаетъ, бо не боится... а не боится, бо видить, что ты словно на увязи, не укусишь! —

Не дивно, что Авксентій имѣлъ днесъ надобыкновенный резонъ, и былъ въ томъ расположениіи духа, въ которомъ распочалъ бы диспутъ и съ самимъ Богомъ, и не уступилъ бы, кажется, — ибо онъ вертается изъ достопамятного поминанія о усопшихъ, соединенного съ »обильнымъ яствіемъ и питіемъ», уготованного первѣйшимъ господаремъ въ селѣ, славетнымъ Трифономъ Гороѣжемъ. Если голова достопочтенного дяка была неиножко въ аномальномъ состояніи, а ноги его въ отклонительномъ направленіи, то извинѣть его, ибо то сталося по причинѣ немощи человѣческой — а мы тоже люди!

— Давнѣйше иначе бывало! продолжалъ Августинъ Анонимъ Т. II.

I

— Йой! Лихо на світі! — гварил Аксентий Мотыка, «солодкоспіваючий» і вельми поважаний дяк в Сухим Потоці.

— Днес дяк? Што днес дяк значыт? Ни то чловек вывчений, ни то пес на ретязі! Дреш ся і гойкаш цільма днями во славу Бога і мало хто суху скыбку шмарит... А як шмарит, то і шапкы перед тобом не здойме, бо никто тя не шанує... А не шанує, бо ся не боіт, бо видит, што ты словні на ретязі, не вкусиш!

Не дивота, же Аксентий мал днес надобичний резон і был в таким духовым наставлінню, же готовий был зачати диспуту з самым Богом і здає ся, же бы не уступил,proto же вертал з достопамятного поминання усопших, полученного з «обильным ятствіем і питієм», пришыкуваного през першого газду в селі, славетного Трифона Гороїжа. Кед голова достопочестного дяка была кус в аномальнym стані, а його ноги в противставным напрямі, то въбачте му, бо то ся стало з причыны чловечай слабости — а вы тж люде!

— Давнійше бывало інакше! — тягнул Аксентий

свій монолог, — і наїсти мож ся було на тижден, і напити на цілий місяц допереду! А днес? Днес новий поп боронит пити палюнку і каже мі — мі, Аксентию Мотыці — одприсягнути ся палюнки! І кед бы добра душа, Трифон, не приклікал мя потихы до коморы, де на скоро гылтнул єм єдну..., дві..., три... — ба, а по што мі рахувати кілько гын порцийок было єдна по другій — не знал бы-м навет, же з комашні вертам... Недобрий час допустил Бог на православных християн!

Ту збыхнул си наш дяк так тяжко, же шапка ся му на другє ухо пересунула.

— Колиси то інакше бывало! — торочыл по долшій перерві Аксентий. — І моі нянько, дяк з дяка, зазнали тых добрих часів, а я іх ледво запамятаць! Ба! Як то моі покійны нянько співали?

І Аксентий пристанул, і потер чело, жебы припомнути си клясичну пісню з давних щестливых дяківських часів. Прошло пару минут і він зачал на цілий голос:

Гей там на горі, на святым соборі,
Дякы ся зобрали і колядували:
Штефко, Федко і я з нима
Співали сме Херувими

Громогласно!

— Громогласно! — озвало ся ехо, але о цілу квинту выше. Аксентий не достерюг того, лем тягнуул:

Была гын печеня і кобаса смажена,
Была палюночка і полна бочечка,

Добра мірка і велика,
А до того оковита
Пречудова!

— Пречудова! — одклинуло ся ехо зза близько-го плота.

— Што за чудо? — зачудувал ся тепер Аксентий.
— Я співам низко, а одголос высокій, бабскій!

Але тото явиско не шкодило му продолжати зачату співанку:

Дяки шумні співали, шумнійше заїдали
Але найшумнійше винком запивали:
На здравіс, славу нашу,
Піднесеме сесу чашу

Тобі газдо!

— Тобі газдо! — передріжнило ехо, але тепер в дуєті, єден голос хлопскій, а другій бабскій.

— Ци я днес пяний? — звідал сам себе дяк.
— Ніт, я не пяний! Тепер не тово, што колиси...
Колиси дяк не быв терезвий по комашні, як то мої нянько, царство ім небесне, співали:

Коляди співали, пак псалтыр чытали,
А на переміну горло полокали,
А потім ся переспали
Громогласно зас співали:

Многая літа!

І тепер не забыло ехо передріжнити, бо з саду несло ся голосно: Многая літа!

— Всякє дыханіє да хвалит Господа! — провыр-чал Аксентий. — Кед то не «лихій» ся надо мном збыткує, то на певно моя дівочка... Гей, то єй голос!... А гев мій сад!... Але чый другій голос?...

Чый другій голос, тот, што як раз чути тепер, котрий змішал ся в єдну гармонію з женським аль-

том, так голосно заспівал Многая літа? Над тым Аксентий не задумувал ся барз, бо понаглял ся гу своїй хыжи.

— Домка! Де Христина? — звідал свою жену, ледво отворил двері.

— Тівко што лем вышла, здає ся, на молитву.

— А гей, на молитву, бо співала Многая літа! Але ци она гын сама?

— Та хыбаль лем Господ Бог з ньом — одрекла супруга.

— Ей! Жено, ты мене туманиш! Гын іщи хтоси з ньом співали.

— Привиділо ся ти, або причуло! Маш днес в голові за вельо пары з палюнки, та сам не знаш, што бесідуеш. Прекстий ся за тот гріх і ід ся переплати!

— Ex! Лихо на світі! Жена мужа дурит! А я можу ся заложыти, же Христися там не сама! — бормотал Аксентий, розоблікаючи ся до постели. — А може фактычні ся мі лем причуло? Може Бог так того допустил за кару, же єм ся днеска так напил? Га! Треба ся покаяти, як то давнійше дякы робили:

Потім ся каяли, што ся повпивали,
Што через палюнку розум повтрачали:
Прости Боже гріхи наши!
Славиме Тя по всі часы

З духом Твоім!

Здає ся, же при выголошыню кінця той співанки дух нашого дяка не был уж свідомий того, што уста бесідували, бо при повторінню остатнього рефрена Аксентий гідні розышол ся з первістным текстом і заспівал:

Прости Боже гріхи наші!
Пити будем по всі часы,
Во вікі амін!

II

— Лихо на світі! — нарікал того самого вечера Трифон Гороїж. Што привело го гу тому?

Він був найбогатшим газдом в селі, властителем цілого пілланка шолтиства; його хъжа і обийстя були простірнійши і шыковнійши як самого префекта сусідньої шляхетської громади; мал дванадцять штук рогатої худоби, а кілько було «дробеличывя» по царкох, того і сам не знал докладні зрахувати, і коли бы му дахто вкрад зо три уці, зо дві козы, а хоц бы і паця, то забожку ся, же він навет того бы не познал і не знал. Єдно лем знал — што має жену, Маланку, «бісер» медже женами, як сам о ній по книжному гварил — і хоц він бісера, як жыє, не виділ, то і так знал, же то штоси на вельо дорожше, як..., як... но, хоц бы його шапка з крымским баранком, котрой му ціле село заздростило! А окрем такої незрівнаної женої мал іщи сына єдинака, Ілюся, за котрим вшытки дівчата в селі мало не сліпнут, смотрячи на його «паньскую» вроду і мало што з розпуки не здуріють, видячы, што іх провокуючы лестивости і заохочуючы усмішки на него не діють.

Трифон справлял днеска поминки за усопших. То було в него шестом заповідю церковном, котрой

ретельного сполніння, принаймій раз до рока, він бы за нич в світі не заняхал. Так само, як і никогда не заняхал бы выполканя гамбы пред постом і вычышыня зубів од вшытого масного. І як раз з той причыны він мал себе за ліпшого християнина, як был в його очах дяк Аксентий, котрий лем по чужых гостиных ся облизувал, а сам в себе николи комашні не справлял. Буд што буд, Трифон смотрил на дяка «з горы», як бы го мал за пілхристиянина, пілчловека, за якісне другостепенне сотворіння Боже. І люде достерегли то не раз, же при стрічи з Аксентијом, він поправді, сягнул руком до шапки, але рука чомси все затримувала ся на челі.

Трифон днес нерад з себе. Але ні, не з себе, а з нового єгомостя. Молодий священник заказал при тризні пити палюнку.

— Як вы, Трифоне, з фляшком дохыж, то я з хыжы! — рюк він. І долго Трифон над тым роздумувал, без кого скорше комашня ся одбуде — без попа, ци без палюнки? Але закля здолял тоту тяжку дилему рішыти, обід ся скінчыл. Аж по тым, як священник пішол, задоволил він старий звичай, але лем в невеликій части, бо разом зо священником попращала ся більшіст гости, а тоты што ся лишили перехылили лем по єдним погарику і пак красні ся одпросили. Палюнка, которую за плечами священника пили, не за барз смакувала, а лем єден дяк не одмовил свойої участі.

— Лихо на світі! — прорюк Трифон, коли остат-

ній гіст уж пішол. — Перше одходили од мене зо співом, на ціле село було іх чути і кождий знал, же то од мене вертають, кождий памятал цілий рік, як шумні в Трифона ся погостили! А днес? Чого то totы новы попы не выдумают! Лихо на світі!

І спомнул си дальше передане му вітцьом, же «во время оно», коли священники почали перший раз приневоляти люди до присяги стримування ся од палюнки, зачала ся вшелеяка біда: компері зачали гнити, податки підскочили, явили ся всілякі dotля незнаны хвороты і інче.

— Такого і тепер мож ся сподівати — сконклюдувал Трифон, — коли зас не дозволят палюнки пити!

— Де Ілюсь? — звідал ся о хвилю своєї женої, припоминаючи собі, же цілий вечер не виділ сына. Было бы му вшытко єдно, же так є, кед бы му услужна кума Макариха не натыркала, же Ілюсь до дяківни ся волочыт.

— Де Ілюсь? — звідал голоснійше, раз прото, же днес был незадоволений, а два, же жена гей бы оглухла на тото звіданя.

— Ілюсь? Звідуєш де Ілюсь?

— Та преці же не хто інчий!

— Не дочула єм.

— Ты все глуха, коли про сына ся звідую!

— Та, бо видиш, же занята єм горцми, жебы іх до ладу привести. Треба іх помыти, посушыти, в по-

рядку поуставляти, котры пожычены на бік одложыти, жэбы...

— Што ты мелеш не мою муку! Я хцу знати, кади Ілюсь ся волочыт — крикнул нетерпеливо Трифон.

— Ілюсь? Ага! Припомнам собі, вышол до саду на молитвы — одрекла спокійні Маланка.

— Молитвы? — звідал протігаючы Трифон.

— Молитвы, хыбаль не час?

— А сам він молитвы гварит?

— А бодай ти пек з таком бесідом! — крикнула Маланка гнівно, аж Трифон затрепетал. — Кед не хцеш, жэбы ся сам молил, ід му помож! Та-ж і ты ішы не выгварил вечерньої молитвы...

— Гм! Гм! Лихо на світі — пробормотал ти-хіцько Трифон.

III

— Ох, доленько наша, нещестна! — забоженкал він.

— Бідоńко наша...! — потягла за ним і она.

— Видно уж в таку годину пришло мі ся вродити на тот світ — смутил ся він.

— Невроком завистне око пізрило на мя — жалила ся она.

Навет і невыроблений музык познал бы, же тот дует был зложений в *moll*, а одповід в *lamentoso*. Ани він, ани она не знали писаных нот, а єднак

одспівали тот дует з надзвичайним чут'єм, прото же ноты гу ньому були написаны в іх серцях. Смутна тата співанка! Смутний єй зміст і смутна мелодія, а єднак улюблена, особливі для так молодої і красної пары, яком днес були Ілюсь і Христися.

— Няньо іщи ничего не знают, лем ци схотят они? — трапил ся він.

— А мої няньо уж знают, та нияк не хотят! — збыхнула она.

Тоты недобры няньове! По што они на світі? По токо лем, жебы своїм холодным обрахуваньом і смішним упереджаньом, або просто непробачливим капризом, притгумляти поломін, котрий обнимат своїм блаженным теплом двоє молодых люди? Они суци сут днес лем быти членами огньової стражы..., забывають як то болітно чує горяче серце студений струмін воды! А преці і они были колиси молодыма, і в іх грудьох колиси одзывало ся блаженно-глуше чутя... Преці і они збыхали до місяця, не мали охоты до іджыня, переберали на морозі ногами пред вікнами даякой чорноокой, або здерали собі до кырви руки і коліна, коли драпали ся през пліт до чужого саду — а тепер? Призабыло ся ім, вшытко ся ім призабыло!

Але для писателя строгы вітцьове сут неоціненым материялом. Без них не было бы темы до повісти і кажда повіст зводила бы ся до двох, ци найвеце трьох слів: познали ся, полюбили ся і поженили ся! И славу за таку повіст міг бы писатель за нюх

табакы продати...

- Але Ты любиш мене, Христисьо, неправда?
- А Ты мене любиш Ілюсь?
- Ох, і то як!
- І я!

Кед тото взаімне потвердження про сердечну любов не повторювали того вечера даякій уж сотний раз, то готовий єм іти о заклад з невірними Фомами і ставлям цілий мій добыток (же окрем душы в тілі я не мам ниякого рухомого ци нерухомого добытку, того не мусить конечні буд-хто знати)! Чудне лем, же молодым людям не обрудло слухати заєдно тото саме. Прецін, як дакому бы давал тендерицяну мамалыгу хоц лем пят раз на ден і нич більше, він пак на певно і не хотіл бы посмоктрити в ей страну. А єднак і я колиси слухал увіріня про любов з рожевых усточок так радо! — повіст неєден з шановных чытатели, — але тото то уж *tempi passati*! А днес? Кед бы-м днес повторювал своїй жені пару раз на ден, же ей люблю, она на певно виділа бы в тым або планний комплемент і погнівала бы ся на смерт, або узнала бы мя за шалено-го і вислала бы там, де люде з оголеном головом през краткы на божий світ смотрят.

- Чом мы сме так ся полюбили? — звідал ся з розпуком Ілюсь.
- Прото, жэбы ся любіти — одрекла практычна в тай справі Христися.
- А як нас розлучат?

— Ніт! В Бозі надія, лем ты вчый ся пристійно співати, бо і так уж сме перебарашикували немало часу.

— Добрі, добрі! Зачынайме!

— Адде, співай зо мном!

— З Тобом до смерти!

— Но слухай-ле і потігай за мном: Аллілу-у-у-я... Іщи раз! Тепер Ты сам!

Ілюсь одспівал *Аллілую* тихіцько, а Христися підспівувала му несміло. Они знали, же іщи не пришол tot час, коли могли бы з нагоды побіды над противностями торжествувати.

— Добрі! — рекла Христися. — А тепер *Подай Господи*.

Подай Господи було одспіване з чутъю прото, же влюблена пара знала добрі, чого собі желала тыма словами, а і пізріня іх, котрим ся взаімно на себе смотріли, вказувало наявні ціль той молитви. Цілком гладко пішло і *Tobi Господи*, а коли пришол час на *Господи помилуй*, то одспівали го так голосно і проято, як бы хтіли Господа Бога на силу примусити, жебы пізрил на іх недолю і сокиршыл тверды серця іх неприхильних вітців.

І коли оба няньове храпіли на вшытки заставки, іх діти вчыли ся вшыткых обычно співаних церковных пісен. Ци адже неправду рекли Домка і Маланка своїм мужам, же Ілюсь і Христися в тым часі ся молят? Жаль лем, же іх молитви не родили ся з чистого джерела, богобойности, лем брали ся з інчої, світской і самолюбной причыны. Якой?

Жебы на того одповісти, мусиме ся цофнути о два
тыжні дозаду.

IV

Христися була схопна дівчына. Чого лем ся яла,
робота палила ся ій в руках. Мати не могла ся ньом
нахвалити перед кумами, а і Аксентий гонорувал
ся своїм дівком, лем з інчою причиною:

— Якій голос... Якій слух она має! — бесідувал
не раз. — Проспіваш ій раз *Херувимску* або *О спаси-
тельная врата*, а она одраз повторит так, як бы
уж тридцет років співала.

В остатніх словах був правдивий фальш, бо
каждий знал, же Христисі лем шістнадцетий рік
минял і зачал ся найкрасший час життя.

Старий Аксентій лучил з повинністю дяка ішы
друге, побічне заняття — занимал ся шевством.

— Лихо на світі! — бесідувал він. — Чловек
не годен з дяківства вижити! А мій покійний отец
мал ся ліпше як днес священник!

Черевікі нашого дяка, правду речы, не фігуру-
вали на віденській виставі, але селяне були з них
задоволены. Він не навчыл ся і не хотіл ся навчыти
прибивати підошви кілочками, том новом модом він
так погорджувал, як органами в церкви. Але зато
смола і дратов служили так само, а може адже і ліп-

ше і прищыпок приклиєний руками Аксентія на пришву пережывал все вік цілого черевіка, а през нахлиєну смолу вода не перемакала до ноги і селяне з Сухого Потока не знали нич про якы-небуд римы. Тоты добры приметы принесли му славу на цілу околицю і на брак роботы він николи ся не скаржыл.

Але черевіки латати, то не в карты грати — то барз уприкrena робота. Єднак Аксентій знал упріємнити собі єй співаньом ріжнородных церковных напівів і тото як раз было причиною, же Христися переняла не лем пісні, вшытки гласы, прокімены і як іх там звати, але тіж навчыла ся на памят і більшу част Ірмолоя. Робота ішла дякови легко, як по маслі, коли дівка затягла своїм звучним голосом дакотру з церковных пісен, а він тягнул за ньом своїм легко дыржачым, але при tym і так чистым баритоном.

— Ех, чом то она дівчатьсько? Чом ся хлопцьом не вродила? Што за шумний дяк был бы з ней! Но што-ж зробити? Не добрі на світі! — таким постежыньом кінчыла ся переважні кажда бесіда ша-новного Аксентія.

Але трафило ся, же вмішал ся раз фальшивий тон в гармонію медже няньом а дівком. Подія то штоденна, стара як світ, а при tym єднак все нова, інтересуюча.

Єдного разу влетіла Христися дохыж так спона-гляна, як бы єй злы псы дигінчыли. Личко зарумя-нене, ворги дыржали, груди фалювали, а очы бли-щали якісъма недоокисленими промінями.

— Што тобі, дітино? — встрашыла ся Домка. Вітця не было товды дома.

В місце одповіди, дівчына притисла горяче личко до маминой груди. Помалы, слово по слові, вытягla мати з серця дівкы велику таємницю. Христися высловідала ся вполнi і честно, же Трифонів Ілько стрітил ся з ньом при студни, же нагварил ій вельо-превельо лестивых слів, котры она уж забыла і лем того єдно си запамятала, же він ей кохат! Пак признала ся, же од стыду не сміла зазрити му в очы, а од переляку забыла вyrвати свою руку з його долони. Але єдну ситуацию она навет пред матірю затаїла, а то таку, же він ей поціувал! Было то, на ей думку, уж його власным гріхом, а же она пред цілуваньом ся не боронила, за тот гріх она рішыла каяти ся і для выпрошыня пробачыня поставити дві свічки пред Пречыстом.

Старій Домці не было того вызнаня не по души. Мати Ілька за зятя было ей скрытым желаньем, а і Маланка, ей камаратка з дівочых років, вырекла раз, же Ілюсь і Христися дослівно створены для ся. А окрем того Ілюсь єдинак в богатого вітця. Над чым ся гев іщи задумувати?

З супружого обовязку Домка повіла про туту подію своіому мужови. І не звірите... Трифон скочыл зо свого триножка, як бы му пчола жалo вбила!

— Што? Моя дівка за хлопскаго сына! — закричал в гніві. — Я, дяк з дяка, кров з кырви, тіло з тіла, кіст з кости дяківской, мал бы-м до-

зволити на супружество мойої дітины з недяком? Я, остатній з колишнього славного роду, мал бы-м tot rіd знеславити? А ци ты, жено, не знаш, же мій праотець Аввакум був дяком і щы за часів преосвященного Гедеона і був бы на певно священником, бо оженився з попадянком і знал цілий псалтыр на памят, а лем з той причини, же колиси пошпотил ся в церкви і впал на землю, його не рукоположили, бесідуючы, же він пияк! А його сын і внуки, і правнуки, вшытки до мене, були дяками і то не такими реваками, які днес по церквах ся стрічають, лем солодкоспіваючима, як бы лем самим медом були кормлены! I я сын дяка і моя мати дячыха і ты дяківська дівка. A! A! По што з вами, нерозумными бабами, гварити! Не оддам дівку, лем за дяка і на тым конець, як одпуст при богослужынню і амін! Дівчына так шумні співат і не було бы гріхом дати ій запропастити свій талант?

Домка слухала терпеливо туго бесіду свого мужа. Привыкла уж до його повісти про прадіда Аввакума і про монаха Партенія, тіж з роду Мотыків, котрий шмарил рясу і пристал гу Козакам, так як і про інчых Мотыків, а знаючы його горячкування ся, не перерывала му. Аж коли Аксентій повторил здає ся уж з десятий раз, же хто хоче його зятьом быти, тот мусить скорше дяком остати і зо злости вдарил пястуком в лаву з таком силом, же вшытки шыла як ошалілі в гору підскочили, аж товдь спокійні ся звідала:

- А за піддячого oddаш Христисю?
- То уж скорше, бо піддячий може быти дяком.
- I то твоє остатнє слово?
- Остатнє.
- Дотримаш го?
- Я слова николи не везу з ярмаку домів.
- Памятай си! — докінчыла Домка.

Адже і причина, для котрой Ілюсь зачал ся вчыти церковного співу. Христися рекла му, же лем через дяківство веде стежка до ей ручки. Тяжко не признати, же не міг найти лішшого учытеля, а Христися понятнійшого ученика. Вчыня было для обоіх барз приємне, а успіх надзвичайні скорий. Чого то любов не докаже... Вы, жены, не знаете добре ей силы! Кажте быти геройом тому, котрий в вашых оченятах ся втопил, а він, хоц бы і боягуз, піде на певно одраз і в оген. Кажте му наопак, він тіж вас послухат, не лем дяківства буде ся вчыл, але адже і пончохы буде за вас і для вас робил...

V

Пару тыжни пізнійше трафило ся так, же дяк тяжко захворіл. Одкале в него хворота ся взяла, в него, котрий дотепер беззмінні здоровий был, того никто не міг ся додумати. Він сам гварил, же певно од того захворіл, же через три дни палюнки не нюхал. Але егомость потішал го, же через туту неміч вылічыт ся од інчої налогової немочы. Але як бы не смотрити, дякови здавало

ся, же приде му заспівати Амін і заперти очы на все, прото зажелал собі, жебы му ёлей посвятити. Священник зауважыл, же нее в селі інчого дяка! Навинувши ся якоси одраз Ілюсь, заявил, же він в потребі ест в силі одспівати вшытко необхідне при tym чыні.

Нихто не зачудувал ся тому так, як Аксентий. Коли почул, як звучні зачал Ілюсь співати, як складні одспівал цілий канон, як пłyvnі перечытал Апостола — словні осталпі! Очами впил ся в тога співака так нерухомо, же присутнім людям здавало ся, же приде го втераным спиритусом чути-ти.

— Шумні співат! Невроком як бы-м сам го вчыл! — бырмотал Аксентий медже стихамі пятдесятаго псалому, котрий зачынал пару раз і нияк не міг го скінчыти. — Жаль, же Ілюсь не дяківска кров!

Думка о смерти не одступила Аксентия.

— А! Не споділ бы-м ся, же з тебе такій добрий дяк — одозвал ся священник до Ілюся по свячыню єлею. — То добре! Будеш тепер заступувал Аксентия, покля він не вызздраві.

— Коли бо то, прошу ласкы пан-отця — вмішал са старий Трифон. — Тепер жнива, нас в хыжи мало, то-ж не буде кому жати, як Ілько зачне дяківством ся занимати...

— Ваша правда, — потвердил священник — але тому мож якоси зарадити. Аксентий прикаже своїй дівці, жебы в вас за тот час робила, сколи ваш сын

буде го заступувал. Проти тому ви не можете ужнич повісти?

Трифон лем по голові ся пошкрябал. Новий єгомость мал свій спосіб бесідування, короткій, але ясний, а при тым так рішучий, же хлоп словні забывал, на што Бог дал му язык в гамбі.

А Ілюсь? Він тож молчал, не знаючи що одречи на пропозицію пан-отця, але він молчал од радості, бо блиснул му промінчык надії.

І стало ся так, як єгомость приказали.

Ілюсь занимал ся в церкви, а Христися трудила ся на поля в Гороїжів.

— Шумні тата Христися ся звиват! — прорюк колиси Трифон до своєї женої. — Знам вшытки дівки в селі і их роботу, але другої такої в нас не найдеш!

— Не то, же лем в нас, але і десят миль докола — потвердила Маланка.

— А яка тиха, скромна, послужна — спостерюг Трифон.

— І то правда, як раз добра синова для нас! — додала Маланка.

— Як? Што? Синова? Для нас? Што ти гвариш? — зачудувал ся Гороїж.

— А чом бы ні? Она на певно не сварила бы ся зо мном так, як на примір Палазя з сусідом. Прецін кожного дня чуєш, які там молитви ся одправляють. Христися того безсумнівно не потрафит.

— Го! Го! Не для ней то мій син родил ся — гороїжыл ся Гороїж. — Што она? Дяківна! А што

дяк? Днес єст, а заран го ніт! Повіст громада: заберай ся небоже з манатками там, одкаль єс пришол і по цілій параді! Латай черевікы дяченю! Ци товды полатайко буде заідал тоты кнышы, якіх в него днес під достатком? А я собі шолтыс! Мій отец панцыны не робил, был вільний як шляхтич і за польского пануваня хлопы робили шолтысови три дни в році і два раз давали на коляду по гусці або по курці і по єдным сырі або хлібі. Шолтыс был в чести! Мій прадід женил ся в шляхтича в Бачині...

— Так тобі захтіло ся, як виджу, шляхтянки за сынову! — повіла з іронійом Маланка. — Нee чым ся трапити, єст іх докола як кукілю в зерні! Тытулів мают полны шкатулы, пыхы полны міхы, а обутыми ногами босы сліды роблят. Ци такой хочеш?

— Ніт.

— То до чого же плетеш такы дурниці, што то ни пришыти, ни прилатати іх неє де?

— А до того, што Ілько в дяка ся не оженит!

— А я повідам, же ся оженит! Бо я хочу сыновай для себе, а не для тебе; не такой, яка тобі ся убздурала, лем такой, яка мі підходить. Розумієш?

— Алé-ж, женко люба! — прібувал запротестувати Трифон.

— Дост! Конец твоїй глупій бесіді! Махай до роботы! — крикнула Маланка, підбочывшы ся, як тото «Ф» в азбуці.

Ци Трифон хотіл уникнути ганьбячої свары, ци просто боял ся жены, не знам, єднак правдом єст,

же він все потихи виносила ся за двері, коли його супруга переходила в своїй бесіді од *crescendo* аж до *fortissimo*. І трафляло ся, же нераз сусіди ся го звідували:

— Ци то на вас, Трифон, жена так ся розсердила?

— А? Та де-ж бы... Моя жена бісер медже женами, она лем з привычки так кричыт, бо видите, она уж з роду має такы сильны груди — одповідал на тото звичайні Трифон і при першій стрічи з женом забывал про образу, яка ся му од ней достала, а она усміхала ся до него так ласкаві, як в перший ден по вінчаню. Днес єднак, коли вернул вечером з поля, не прогварил до жены ани слова, а она тіж не усміхала ся, лем надула ся і пыхтіла як пуляш. Без слова поставила пред ним миску з гречаным крупами. То была страва, котрой Трифон страшні не любил, а днес она ішы была неомашена і мало солена! З бідом гылтнул він пару лыжок. Маланка лем раз спід ока пізрила на мужа.

— Діждий, вкаже ся, чыя правда на верху! — подумала.

А наступного дня на сніданя дістал ся му борщ, але такій рідіцькій, же єдна крупка другу диганяла, а солонины в ним ани на лікарство не дізриш. По борщи зас был шор на гречаны крупы і тото само на полуденок і вечерю... Бідний Трифон, коли вышол з хыжы, розглядал ся по улици во вшыт-

кы страны, ци не запросит го дахто на гости-
ну...

— Ци в тебе уж піст настал? — одважыл ся
звідати жену третього дня по таким полуденку —
преці до Маккавея ішы цілий тыжден!

— Не завадит тобі і штоденно попостити, скор-
ше спасення доступиш — одрізала Маланка.

Трифон не одрюк на того нич, лем одложыл
лжыцю і стал зза стола, навет не перекстивши ся,
бо здавало ся му, же кед не іл, то і не ма за што
Богу дякувати.

— Ага, уж мякне! Діждий, небоже, до зарани
вечера, ты цілком змякнеш! — рекла до ся Малан-
ка.

Вечером того дня поставила она на столі тіж
борщ, лем уж цілком інакший — заправлений роз-
чыненым благовонным кореньем, підбитий яйцом,
омаста, чиста як олива, осіла грубом верством на
верхы, а в ним плавали собі пухкы галушечки.

Лице Трифона поясніло од радости і задовоління,
коли першу лжыцю до гамбы взял.

— Ех, чудо не борщ! — прогварил. — Тако-
го то ты ішы николи не варила, жено!

— Бо і тот не я варила, лем Христися. Она
навчыла ся од добродійки всіляких страв і приправ
— зауважыла Маланка.

Трифон нич не одповіл, бо не мал коли, сербал
так голосно, як почтовий кін воду, а кажда лжыця
здравала ся му смачнійша. По борщи был шор на
галушки з медом і маком... За том стравом він і на

конец світа бы пішол!

Но біда! На сніданя на другій ден зас явил ся проклятий борщ — tot рідісій, пістний і прокляты гречаны крупы. Трифон, котрому ішы вчерашня вечеря з памяти не вышла, не міг днес ничего гылтнути. На полуценок тота сама істория!

— Жено! — повіл він товды. — Час бы Ілюся сватати...

— Правда, же час — потвердила Маланка.

— По успенським пості послати бы до дяка о Христисю... Як думаш?

— Так думам, же ты «вразумил ся», лем шкода, же ты не достал того розуму з головы, лем з бріха!

На вечерю достал Трифон окописту миску перогів з верхнином.

VI

В тым самым часі, як медже Трифоном і Маланком вели ся такы переторги о миску, іх сын Ілюсь вправлял ся в дяківській практиці. Він часто заходил до Аксентия нibly під причыном порады в справах нового чына, а так напрвду, жебы хоц лем на словечко зыйти ся даде з Христином. А старий дяк? Він рад был молодому і, не маочы в постелинич до роботы, вчыл го і типику, і вшелеякых напівів. А коли двиг ся з постели, влюк ся поправді о палици до церкви, але нелегко было му співати, бо якіса змора легла му на груди і сіла в гор-

лі. Прото кликал він Ілюся до крилоса. Товды люде в церкви забывали о престолі, лем уха надставляли, як гладісъо выводил Ілюсь *Херувимску* і як з його голосом єднал ся звучний альт спосеред дівчат. Виділо ся, же тоты два голосы знают себе, розуміють себе і бесідуют гев пред народом лем собі понятном бесідом, так тото вшытко складні ішло. А Аксентий лем злегка басом потігат і ногом під лавком такт выбиват.

— Красні співали сте днеска в церкви — рекла Домка до свого мужа.

— Та-ж і я знам, же красні — потвердил Аксентий.

— Видно Ілько міг бы уж остати піддячым?

— Сміло!

Домка не бесідувала нич більше.

Помалы — як звичайні для вшыткових влюблених — але вкінци якоси надышол празник Успення, котрого Ілюсь так нетерпеливо ждал (мати переказала му рішиня вітця). І фактычні, лем што Аксентий пришол того дня по утренії, домів і засіл за стіл, жебы до обідні ся покріпити, зашол Кузма Беюс дохиж.

Кузма был генеральным сватом в селі; totу функцию перенял він по вітци і был, мож речы, частю громадского інвентаря. Поздоровивши ся по християнски з дяком, обявил му на ухо, же він Беюс уполномічнений през Гороіжа сватати Христисю за його сына Ілька і же они придут гев в тій

справі по обіді. Але жебы пополудни невинні стыду не пережыти — кінчил свою бесіду Кузма, — пришол єм уж тепер звідати вас, ци приймете нас радо хлібом, сілю і добрым словом, ци може напак, радите нам, жебы сме за tot час переспали ся?

— Ліпше вам переспати ся, як дармо черевіки псути — одрюк Аксентій.

— А то чом, коли ласка? — звідал ся Кузма.

— А том, што в нашым роді з давен-давна так бывало, же дякы з хлопами ся не вязали і я того звычаю не лишу.

— Га, коли так, то пробачте! Най вам тото на гнів не буде, а на здоровля — повіл сват і вышол, задоволений з себе, же завчасу охоронил ся пред дипломатичним фіаском.

— Пречі бесідувал єс, же за піддячого oddash dіvku! — вмішала ся тепер Домка.

— Коли tot піддячий дяківського роду! I Циган шанує свою кров — одповіл Аксентій.

— Скорше інакше єс гварил! — обставала при своїм жена. — A тепер покликуєш ся на дяківській і циганській рід! Здає ся, же оба totы роды змішали ся в тобі; дяківском кырвю ся хвалиш, а крутиш як Циган в суді. Бодай бы не приснил ся такій без серця чловек, як ты для свойой дітини! Штобы тебе! Я днес одраз заберам ся з хыжы, а ты роб што воля, з безмозгым чловеком мі не жыти!

Такы слова вырекла днес Домка, жена Аксентия, tota лагідна, тиха і добросердечна жена! Она за

двадцет пят років свого замужства николи так не бесідувала і николи так дверми не лупнула як днес!

А Христися? Оперла ся о стіну і плакала голо-
сно і так жалістно, же вітцю аж глупо в серци ся
діяло.

— А я піду в наймы, або ся втоплю — рекла
дівка і вишла за матірю.

— Жена готова мя лишыти, а дівча втопити ся!
Ци то лиxo наднесло того свата-мантяря і то в та-
кій праздник? — гварил до ся Аксентий і сам не
знал, ци іти за женом, жебы на друге село не вте-
кла, ци за дівком, жебы до воды не скочыла.

— Ба! Іщи ничыя жена не стратила ся, все ся
нащла, а дівчына конечні перше з хлопцем мусит
ся попращати, та і не так скоро ся втопит, як бы
ся ій хтіло! — успокоїл він сам себе по хвили. —
Але найліпше то tot Трифон, што смотрит на мене
спаньска, як шляхтич на свого арендаря, тож то
буде він гороїжил ся. Же єм му носа втер!

Подібна сцена проходила о пару хвиль пізнійше
в хыжи Гороїжа.

— А жебы так го біда присіла! — заверещал
Трифон, коли дознал ся од Кузмы о одмові дя-
ка. — I він сміє мі на носі грati, tot кнышойд,
деригорло, полатайко?

I з уст розяреного шолтыса посыпало ся множе-
ство епітетів, которых не даст ся на папері передати,
прото, жебы они, фігурующы гев, сами за себе ся
не ганьбили.

— Понижыл єм ся лем для мойой жены і для того плаксивого молокоса — бесідувал дальше Трифон, — а тот старий мазнича чеперит ся з дівком, як завада на дорозі! А ци-ж то неє більше дівчат на світі, лем його цяця? А жебы його кашель пірвал, скоршє як я до него сватів пошлю! Такой ганьбы мі наварил!

VII

Коли оба вітцьове так ся сердили, Ілюсь засіл уж в крилосі і в надії же днес назве Христисю своїом, рішыл ся одспівати славу Богу з глубини серця, напівом, якого ішы не было. Він навет не спостерюг, што Аксентій, якій сіл попри ним, скри-вил ся і набормосил, як бы терпкых ягід на сніда-ня поіл.

Зачала ся божественна літургія.

Бабы гварили, же голос Ілюся нюс ся так ле-гіцько, як медова палюнка вливат ся в горло. Ді-вчата зауважыли, же співал так дрібніцько і ритмічні, як бы козачка втял. Парібці порівну-вали його спів до пісні, котром дівчына манит до себе миленького. А старши селяне признали єд-ноголосно, же такої ноты і сам почайвскій сліпий лірник не затягне. Не знатя кому вірити, але прав-да, же Ілюсь співал і молил ся днес усердні, бо його думки блукали по небі, а в небі він виділ Христисю!

Была то грішна думка, але він не опамятал ся,

лем гружал в гріху дальше, неврою пяний хлоп в болоті.

В часі Отченашу, котрий він днес на «угнівський лад» затягнул, причуло ся му, же голос Христисі чомси дыржыт. То на певно од радости! — подумал. Але дябол (бо хто інчий водит во іскушение благочестных люди в церкви?), шепнул му, жебы обізрил ся на свою облюблену і вычытал з ей лица того небо, о котрым він тепер мріял...

Тота думка была так зуфала, же коли єй выполнил, зараз го і покарало. Він ся обізрил і стрітил ся з єй зором. Але єй очы были засылезены, лице поблідле і западнене. Істний образ розпукы!

Ілюсь одраз ся додумал, же Кузмі Беюсови не повела ся місия, што немиле єст так для всяких дипломатів і генералів, як і для простого хлопа. Тото цілком выбило го з думок!

Забыл на якій фасольці ся затримал і на хыбил-траfila затягнул о піл тону выжже. Аксентий, коли похопил, же іх голосы ся не здають, хотіл навести го на властивий пут, але в поспіху затягнул тіж фальшиво. Што з того вышло? Очывидно, дисгармонія!

Што-ж тот дяк? Мало му того, же єст причыном мойой недолі? — подумал Ілюсь. — То тепер задумал ішы понизити мене пред вшыткыма в церкви, як бы-м сам не знал співати? Ні, я му вкажу, же знам!

І дале верещати свое, а Аксентий свое. Дяк,

видячы, што впертий хлопец не попустит тону, штурнул го легко попід ребра, што мало значыти: перестан. Але Ілюсьом тряс жаль і гнів.

— Што-ж він мене штуркат? Він мя хоче муштрувати, як рекрута? — подумал си. — Діждий небоже, я поставлю на своїм!

І поставил, бо дер ся на ціле горло, як бы го розпинали. Дяк зо свойой стороны тіж силил ся перекричати Ілюся. А Христися? Она хотіла спасти гонір свого облюбленого і тіж затягla — очывидно, з фальшывої солькы — а за ньом і цілий дівочий хор!

І стала ся велика ганьба! Наш хлоп мал нераз нагоду чути ріжнородне співаня. Він нераз прислушувал ся як вытя псів, мявканя котів, кумканя жаб, елегійний клик сов, і «сице рекомое пініє» пяного человека зливают ся тихом ночом в єден великанський і неповторний концерт. Але вшытко тово было ничым в порівнаню з tym музичным wykonаньом того приснопамятного «угновского» Отченашу. То-ж і не чудо, же селяне роззвили гамбы, бабы перестали шептати молитвы, без огляду на тово, ци станули на крапці, протинку, ци в половині слова. І навет сам Митрофан Цибуля, котрий в часі богослужыня регулярні під хором засыплял і в tym благородным ділі (він переконувал, же хто спит, тот не грішыт), не давал ся громогласном проповідю обудити, навет він протер тепер очы і вытріщыл іх на крилос, одкале таке нештоденне співаня ся розходило.

Ци то розвага, котра нараз вернула до Ілюся, ци суровий зір священника, котрий обізрил ся уж два раз од престола, казали му замолчати, не знаєть. Так ци інакше, «ізбави нас од лукаваго» за співал уж сам Аксентій на *solo* і з огляду на велику ганьбу проспівал того три раз і на *solo* одспівал літургію до кінця. Але і він не збавил ся помилок і то од внутрішнього порушыня, як сам гварил. Коли адже отпуст запер голосным «Амін», отер долоньом грубы каплі з чела і лем збыхнул побожні: «Боже, приймай добру волю за ледаче діло!».

VIII

— Лихо на світі! — бесідувал єгомость, коли вернул по літургії домів. — Богобойніст впала і напід не має пошаны для Божого храму. Ци і гев завлекла ся зараза нігілізму? Неможливе! А єднак повинен єм блузнірство, якє стало ся днес в церкви конечні выявити... Hi, то за мало, направити! І того мало! Повинен єм го вкоренити, жебы ся більше не повторювало. Але як? Як? Священник не мал фізычной силы, а моральна сила, ци взагалі подіє на зопсутого человека? Влияти на серце, котре затверділо! Влияти на розум, котрий втоплений в палюнці! На чест, котра заставлена в Жыда! Што робити? Што робити?

І молодий пан-отец ходил скоро по хыжи, навет папірос, котрий му по богослужыню так все смакувал, загас днес.

Нараз він стал, подумал, вдарил ся в чело:

— Так зроблю! Диспутом з селянином доничого не дійдеш, йому треба *argumentum ad hominem!* *Hilf! Was helfen kann, wann es nur hilft!*

Пан-отець був твердым Русином і як такій виручался в завицьких проблемах, для котрих в *Пастырським богословії* ніт осібного параграфу, все німецьком філософійом.

— Петре! Жен і привед мі Трофимового Ілька! Раз-два!

Слуга полетіл і закля папірос закінчил своє молоде життя, Ілюсь несміло вступив до єгомостьової кімнати.

Пан-отець посміяли на него своїм прошыбаючим зором. Але Ілюсь не ждал, аж за тим зором наступит даякя гнівна бесіда, лем впал єгомостьови до ніг:

— Пан-отче, добродію! — вирюк плаксиво. — Згрішыл єм, винний єм! До смерти буду ся каял, лем назначте мі покуту, бо гріх великій стал ся в церкви!

— Як єс сміл? — звідал священник голосно.

— Ах, пан-отче, я і сам не знам, як то ся стало. Співал єм зо щырого серця, але в моїм серци було товды глупо... барз глупо! І глупий спів з того ся взял...

Священник змяк од того наївного визнання. Він помалы выдобыл з молодого серця цілу сповід і знал уж о його одношынню до дякової Христисі.

— На tot раз маш прощыня — рюк він наконец. — А жебы-с і на будуче не завюл мі буд-коли глупого співаня, то я побесідую собі іщи з твоім няньком і Аксентиєм. Повідж ім, жебы в тій хвили пришли гев!

— Смотрте, добры люде! — думал собі священник, як Петро пішол. — Хто бы подумал, же в простыем народі діют такы родовы упереджыня! Гордіст хлопска і гордіст шляхетска, то, як ся здає, дві стрыечны сестры! То і доказ, же хлоп і вельможа з єдной глины уліплены!

I з той преміссы робил він дальши выводы, з якой то глины вліплений чловек, ци з фаянсовой, ци, што ся здає барже вірогідне, з простого болота, в котре вмішане єст ріжнородне смітя, обрізки ітп. Але до логічного высновку він не дішол, перешкодил му в tym вхід Трифона і Аксентия. Зышли ся они в сіни плебанії.

Пан-отец не споминал уж о ганьбливым співаню в церкви, лем просто з мосту ся звідал:

— Правда, Аксентий, што вы не хотите oddати свойой дівкы за Трифонового Ілька?

— Правда! — одрюк дяк.

— А то чом?

— Бо хотіл бы-м ёй лем за дяка oddати.

— А што, ци Ілюсь не буде добрым дяком? Він днес в церкви співал ліпше як вы!

— Та він не з дяківского роду — обставал при своім несміло дяк, бо стрітил ся з tym суроным

зором пан-отця. Священник лем усміхнул ся по-гордливо.

— А ви, Трифон, тіж не хочете женити Ілька з Христином?

— Скорше єм хотіл, тепер уж ні.

— Чом?

— Коли Аксентий дорожыт своїм родом, то і я дорожу своїм. Дяк шолтисови не рівня!

— І хлоп дякови не рівня — одрубал Аксентий.

— А я реку, што ви, Аксентий, бортак і ви, Трифон, бортак! Тепер ви уж рівня! — грымнула егомость. — Поняли сте, што єм повіл?

— Поняли — повторили махінальні заскочені тим званьом хлопы.

— Коли сте мя поняли, то не повідайте о тым никому, бо вас висміють, лем пришлийте діти і сами приходте, заручыме іх... Будте здорови!

По таким рішыню вишел священник до сусідньої комнаты, одкале по хвили чути было якісь притулений сміх.

Два зарізаны бараны не смотрят так глупо, як тепер смотріли ся на себе Аксентий і Трифон! Коли вишли з плебанії не бесідували до сянич, лем oddали ся своїм думкам — і треба признасти, же думки обох вертіли ся докола єдного і того самого пункту.

— Адже я поправді хыбаль бортак — думал дяк, — про бортацтво перечыл єм дівці іти за такого файногого хлопця, як Ілюсь! А окрем того він

має добре серце, хліб можна ним мастити... А якій богатий його старий!

— А яка неструджена робітниця тота Христися! — думал шолтыс. — Яка тиха, слухняча, хоць бы ій казал дверми скрипіти, то ся не спротивит! I я боронил Ількови женити ся з ньом! Адже я по-правді бортак...

— Так нам єгомость повіли, же мы бортакы — одозвал ся перший дяк.

— Гей, чул ём тото на свої уха — потвердил Трифон.

— I што вы на тото?

— Нич, тра ся в кышеню сховати, тай коец!

— Люде бы ся сміяли з нас, кєдь бы ся дознали.

— I іщи бы увірили, бо повідят, же пан-отец прочитали тото в святій євангелії!

— Не треба, жебы ся дознали!

— Я не повім никому.

— Я тіж, навет своїй жені ніт! — згодил ся дяк.

— Гмм! — виркнул по хвили Аксентий.

— Га? — звідал спілбесідник.

— Мам свою думку!

— I я тіж! А вы што?

— Я лем так для себе.

— Но-ле повіджте!

— Ні, вы перший бесідуйте — наставал Трифон.

— Но, думал ём, же єгомость правду рекли, што мы оба...

— Што мы рівня тепер!

І оба пізрили по собі важні, але никотрий не хотіл виіхати з бесідом на торг. Трифон, заміст оправдання кыхнул важні, а Аксентій голосно втер ніс.

Але добрий геній, як зовут його поеты, тот по-кровитель всіх любячих і всіх дураків, наднюс в тот час Домку і Маланку, а недалеко за нима ішли Ілюсь і Христися.

— Што вам пан-отец повіли? — звідала Домка.

— Нич — одрюк дяк.

— Нич важне — додал Трифон, чым хтіл вказати, же мерзит ся циганьством.

— Ми привели гев діти, вертайте ся з нима до пан-отця — повіла без всяких вступів Маланка.

— Они гев? Христися і Ілюсь? — звідали оба, протігаячы — Ба! По што-ж іх до пан-отця?

— Ох, не будте же такыма! — просила Домка мягіцьким голосом.

— Бортаками! — додала рішучо Маланка.

Тото слово рушыло іх. Перед єгомостью, в штыри очы, могли быти бортаками, але пред власныма женами? Николи! Што за ганьба!

— Но то ходме! — рюк єден.

— Ходме! — повторил другій.

— Най іх Господ Саваоф благословит з высоты небесной! — рюк побожні дяк.

— Як і ми благословиме їх з землі, по людськы! — докінчыл Трифон.

IX

Відомо, што вшытко під сонцем має свій кінець — то і зрозуміле, же і глупа повіст не може тягнути ся без кінця, того і само предназначення-доля не допустит! Але кінець сесой повісти цілком не глупий, а противні, він надзвичайні мудрий! Тото признат кождий, хто ся дознат, же кінчыт ся она весільном.

А було то весіля не хоц-яке! Были там гостем і пан-отець, і по специальній рекомендациі, тіж моя скромна особа... Там дознал ём ся о вшытким, а по порядним, смачним полуденку і по іщи ліпшій теі, яку пришикувала сама Христися, котра навчыла ся той штуки од самой імості, набрал ём охоты до бабраня паперю — і так мате повіст! Ци вшытко в ній то правда? За то я не ручу мойом головом, бо за безцінний застав і так никто ани цента бы не повірил — але я ручу словом чести за того, же ани Ілюсь ани Христися не нарікали на злу годину! Лем я, коли ём іх взріл, як они деликатні ся голубили, повіл ём з зависти: «Лихо на світі!»

*До сучасного стандарту
лемківського языка адаптувала
Олена Дуць-Файфер*

Содержание II. тома.

	Стор.
1. Русская доля. Повесть.	5
2. Последний изъ рода. Разсказъ.	129
3. Влечениe сердце. Повесть	183
4. „Лихо на свѣтѣ!“ Гумореска.	255

Зміст

Страна

Медже парадигмом а сатиром — морально-естетична якість

Хыляковых творів — *Олена Дуць-Файфер* VII

1. Руска доля. Повіст	3
2. Остатні з роду. Оповідання з галицко-руського життя	247
3. Жажда сердец. Повіст написана В. Неляхом.	353
4. Лихо на світі! Гумореска з сельского життя В. Неляха.	495

Владимір Хыляк

Том II

Повісті, оповідання

Стоваришины „Руска Бурса”

в Горлицях

Горлиці–Краків

2 0 1 4

ISBN 978-83-63568-14-6